Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı : 12 Ocak 1972 • 350 Kuruş

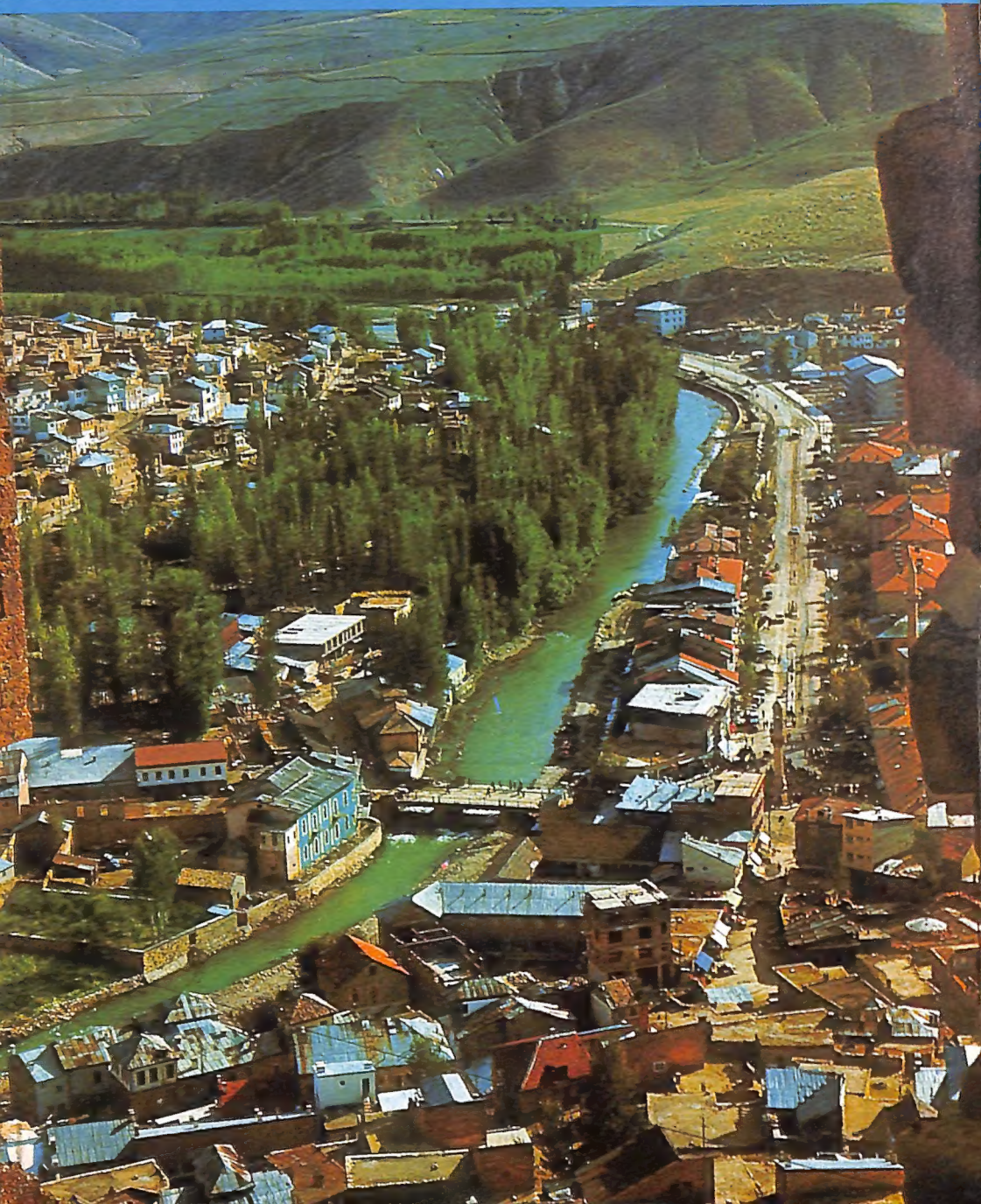

Bankacılık alanındaki üstün ve başarılı çalışmaları

yanında

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak,
- Millî sanat ve kültürümüzü tanıtmak yolunda sergiler düzenlemek,
- Memleketimiz insanının yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek,

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

Memleketimizin manevî kalkınmasında ödev alan ilk Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Y 599

MORAN : 3316 - 29

Bayburt
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Eski Türkler'de Ticaret Hayatı 4
Osmanlı Sarayında Bayram Tebriki ve Bayram Alayı . . 6
Koca Sekbanbaşı'nın Hayat Hikâyesi 12
Türk Folklorunun Psiko - Sosyal Yönü ve Özellikleri . . . 17
Royal Albert Hall 100. Yılını Kutladı 21
Yakın Tarihimizde Namlı Eşkıyalar 30
Niğbolu Zaferi ve Yıldırım Bâyezid 33
Harem-i Hümâyûn 40
Boğaziçi'nde Eski bir Türk Evi 45
60 Yıl Önceki Türkiye 54
Himmler Harekâtı 56
Boğaziçi Liseleri 64
1956 Macar İhtilâli 70
Semerkand'da Gördüklerim 78
Ülkeler ve İnsanlar 88
Karikatür 92
Tarihe Akan Bir Ay 94
Kitaplar Arasında 95
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Ocak 1972 Yıl: 7 Cilt: 2
Sayı: 12 Sıra No: 84

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Abone: Yıllık: 42, 6 aylık 21 TL. Yurt dışı: Yıllık: 84, 6 aylık 42 TL. Uçak için ilâve ücret alınır.

Eski Türkler'de Ticaret Hayatı

Yılmaz Öztuna

MİLÂT'TAN Önce III. yüzyılda Teoman ve oğlu Mete çağında Türkler, büyük bir imparatorluk kurdular. Bu devlet, Büyük Okyanus ile Karadeniz arasında uzanıyor, Asya'nın bütün kuzey yarısını kaplıyordu. Büyük Türk Hâkanlığı'nın Müslüman dinini kabûl ettiği X. yüzyıla kadar 1.200 sene Türkler, sarsıntılı devirler geçirmekle beraber, Asya'nın kuzey yarısındaki devletlerini ve hâkimiyetlerini devam ettirdiler. Böyle sürekli ve istikrarlı bir imparatorluğun varlığı, ticaret ve iktisat hayatına büyük bir canlılık getirdi. Bu canlılık, Büyük Türk Hâkanlığı'nı ayakta tutan başlıca güç kaynaklarından biri oldu.

Türkler, Çin ile İran ve Roma - Bizans, yani Uzak Doğu ile Yakın Doğu ve Akdeniz âlemi, diğer bir deyişle, o çağ dünyasının iki ucu arasında bulunuyorlardı. Bu durumları, Asya ticaretinin gelişmesini sağlayan vasatı yarattı. «İpek Yolu» denen ve dünya ticaretinin şahdamarı olan Çin ile Bizans arasındaki büyük ticaret yolu, Türkler'in elindeydi. Pekin'in az kuzeyinde başlayan Türk sınırları, İran'a, Horasan'a, Ural Dağları'na, Hazar Denizi'ne kadar uzanıyor, Karadeniz kıyılarına temas ediyordu. Bu suretle Türkler, eski dünyanın başlıca devletleri olan Çin, İran ve Bizans imparatorluklarının komşusu idiler.

Türkler'in ticaret sistemleri son derece pratik olduğu gibi, iktisat hayatına da yenilik getirmişlerdi. Ticaret, doğruluk ve güvene dayanıyordu. İlkçağ sonunda ve Ortaçağ'ın ilk yarısında ancak Türk, Çin, İran, Roma ve onun devamı olan Bizans imparatorlukları gibi çok büyük, sürekli ve düzenli devletler, büyük çapta ticaret aktivitesini ayakta tutacak vasatı sağlayabiliyorlardı. Bu devletler, merkezî otoriteleri kesin, bir emirle en uzak eyaletlere istediğini yaptırabilen siyasî varlıklardı. Küçük devletler, böyle bir düzen yaratamıyorlardı. Büyük imparatorluklar bile, asayişin bozulduğu ve merkez otoritesinin zayıfladığı zamanlarda, ticaret hayatının bozulduğunu ve iktisadî güçlüklerin ortaya çıktığını görüyorlardı.

Türkler, çek vermek suretiyle tacirlerin karşılıklı iş yapma usulünü bildikleri gibi, bu usulü Asya'da geniş alanlara da yaymışlardı. «Çek» kelimesi Avrupa dillerine, Arapça «sak» kelimesinin İran dilindeki söylenişinden Ortaçağ sonlarında geçmiştir. Türkler, birkaç kere kâğıt para da yayınlamışlar, fakat tutturamamışlardı. Türk tacirleri, Çin ve İranlı tacirlerle ortaklaşa büyük ticaret ortaklıkları kuruyor ve ticareti mümkün olduğu kadar milletlerarası bir hareket hâline getirmeye çalışıyorlardı. Bu çeşit

Türkler çok eski zamandan beri çek kullanıyor, «Ortak» adını verdikleri şirketler kuruyorlardı.

şirketlere Türkçe «ortak» deniyordu. Bu ortaklar, Akdeniz ile Büyük Okyanus arasındaki Asya ticaretine ve Avrupa'nın ithale mecbur olduğu bütün maddelere hâkimdi. Ortak teşkilâtı, Cengiz ve halefleri çağındaki Moğol cihan imparatorluğunda da devam etti. Moğollar, diğer medenî konularda olduğu gibi, ortak teşkilâtını da, Dokuz-Oğuz-On-Uygur Türkleri'nden öğrenmişlerdi. Sonradan bu ortaklara, Arap tacirler de katıldı. Ortağı teşkil eden hisse sahibi tacirlerden birinin basit bir yazılı senedi, dünyanın öteki ucundaki diğer tacir tarafından, milyonlar değerinde malın teslimi ve sevkini mümkün kılıyordu. Ortakların, binlerce insan ve hayvandan kurulu kervanları, 5 ay süren ticaret seyahatine çıkabiliyor, her şey taşıyor ve hemen her malın ticaretini yapıyordu. Sibirya içerilerine kadar gidilip kürk ve çeşitli madenler alınıyordu. Yerlerinde pek ucuz olan bu maddeler, uzak ülkelerde, büyük kârla satılıyordu. 921 yılında Harzem'den yani Aral Gölü'nün güneyinden hareket eden ticaret kervanında, 5.000 kişi ve on binlerce hayvan vardı. Bu kervan, Oğuzlar'ın ülkesinden geçip, Bulgar Türkleri'nin ülkesine, yani Volga boylarına gitmişti. İlkbaharda hareket etmiş, sonbaharda Harzem'e dönmüştü. Böyle büyük kervanlar, hiçbir zaman istisna teşkil etmiyor, Çin'le Akdeniz arasında devamlı şekilde gidip geliyordu.

Bu «ortak» denen şirketler, deniz ticaretine de el atmışlardı. Yüzlerce gemileri vardı. Hind Okyanusu ticaretine hemen hemen hâkimdiler. Hind Okyanusu'nun batı kesiminde çalışan Arap armatörleriyle işbirliği yapıyorlardı. Bu aktif deniz ticareti, XVI. asrın ilk yıllarından başlayarak Portekizliler'in Hind Okyanusu ticaretini ele geçirmelerine kadar sürdü.

Türk tacirleri, dürüstlüğü, başlıca ilke olarak kabûl etmişlerdi. Arap ve Bizans tarihlerinde, Türk tacirlerinin dürüstlüğünü öven kayıtlar az değildir. Ticaret ahlâkına uygunsuz hareket eden bir tacir, derhal ortak teşkilâtından çıkarılırdı.

Türkler, İslâm medeniyetine geçtikten sonra, bu ticaret teşkilâtı şekil değiştirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret, daha fazla Akdeniz'e kaydı. Fakat Kuzey Asya'daki eski ticaret hayatı, hiçbir zaman Ortaçağ'daki hareket derecesini bulamadı. Osmanlılar'ın, Venedik ve Hindistan limanlarında bile ticarî ajanları ve antrepoları vardı. Ancak bu çağda Avrupalılar, bilhassa deniz ticaretine, gittikçe artan bir tempoyla el koydular. XVIII. asırda dünya ticareti artık hemen hemen Avrupalılar'a geçmiş, Asya fakirleşmeye, Avrupa iyiden iyiye zenginleşmeye yüz tutmuştu.

Padişah için 18 kurban kesilirdi. Padişahlar ilk birkaç kurbanı kendileri keser, diğerleri için kızlarağasına vekâlet verirdi.

Osmanlı Sarayında Bayram Tebriki ve Bayram Alayı...

Yazan: **Reşad Ekrem Koçu**

BAYRAM alayı, padişahların, Şeker ve Kurban bayramlarında an'anevî merasimle bayram namazına gidip gelmeleridir. Tayyar-zâde Atâ Bey, «Enderûn Tarihi»nde, sarayda bayramlaşmayı ve bayram alayını şöylece anlatıyor ki, tek ve itimat edilir kaynaktır:

«Padişah, bayram günü sabah namazını sarayda Hırka-i Saâdet dairesinde kılar. Namazdan sonra sıra ile kızlarağası, silâhdar ağa, hasodalı ağalar ve musâhib ağalar, Hırka-i Saâdet dairesinde huzura girerek padişahın bayramını tebrik ederler. Padişah, oradan Revan odasına geçer (bu odaya sonraları «Sarık odası» denilmeye başlandı). Orada merasimle, saltanat elbisesini giyer, hunkâr imamı efendilerle hekimbaşı efendi huzura girip arz-ı tebrikâtta bulunur. Son zamanlarda padişahlar Hırka-i Saâdet dairesinden çıkınca Revan odası yerine Sünnet odasına gider olmuşlardı.

«Bayram sabahı hazîne kethudâsı ile hazine ağaları, hazine-i hümâyûndan bayram tahtını çıkarırlar, Bâbüssaâde önündeki geniş saçak altına koyarlar, üzerine şiltesini, örtülerini, sair tezyinatını sererler. Padişahın bayramını tebrik edecek isimleri tesbit edilmiş zevât sabah namazını Ayasofya Camii'nde kılarlar; namazdan sonra hemen saraya gelip, Kubbealtı'nda toplanırlar. Teşrifâtî efendi içeri girerek silâhdar ağa vasıtasıyle Sünnet odasında oturan padişaha arzeder. Padişah, Sünnet odasından kalkıp Arz odasına gelir, orada da azıcık oturur, bu sırada has odalılar da Arz odasıyle Bâbüssaâde arasına dizilirler.

«Padişah, Arz odasından çıkıp taht önüne gelir. Nakıybü'l - eşrâf efendi gelir, yüzü padişaha karşı ayakta durup ellerini kaldırır, bir dua okur, padişahın bayramını tebrik eder ve temennâ ederek gider. Efendi huzurdan çekilirken enderûn ça-

Eskiden padişahlar bayram namazını Ayasofya'da kılardı.

vuşları bir ağızdan ve yüksek sesle: «Aleyke avnullâh!...» diye bağırırlar. Bu sırada enderûn-ı hümâyûn mehterhanesi çalmaya başlar ve tebrik merasimi bitinceye kadar durmadan çalar.

«Nakîb Efendi çekilirken, padişah tahta oturur. Tahtın arkasında sağ tarafta kızlarağası, sol tarafta silâhdar ağa ayakta dururlar. Eğer Kırım hanzâdelerinden o sırada Istanbul'da bulunan varsa, onlar da tahtın arkasında, sol tarafta dururlar. Bunların arkasında kapıya kadar olan boşluğu zülüflü baltacılar doldurur.

«Tahtın karşısında sağ tarafta yeniçeri, sekbanbaşısı ağa, arkasında sipah ve silâhdar ocakları ve dört bölük zâbitleri dururlar. Yeniçeri ağası, vezir rütbesini hâiz değilse, burada sekbanbaşı ağanın önünde durur. Çavuşbaşı ile kapıcılar kethudâsı ellerinde gümüş asâlar ile onların yanında mâilce dururlar; tahtın karşısına sol tarafta da Solakbaşı ağa, mîrialem ağa, zaimler, müteferrikalar ve teşrifatçı efendi mâilce dururlar.

«Kubbe altında toplananlarda evvelâ sadrâzam, vezirler, Rumeli ve Anadolu kazaskeri efendiler arz-ı tebrikâtta bulunur. Bunlar sıra ile ilerleyerek tahta yaklaştıkları zaman evvelâ eğilerek tâzîmde bulunurlar ve sonra saçak öperler; saçak öperlerken padişah hepsine hürmeten ayağa kalkar. Padişahın her ayağa kalkıp

oturuşunda, yukarıda kaydedilen kalabalık yüksek sesle «Mâşâllah!» diye alkışlarlar. Sadrâzam tebrikten sonra kızlarağasının önünde durur; vezirlerle kazaskerler de sadrâzamın sağına sıra ile dizilirler.

«Bu birinci kafileyi, eğer vezir rütbesi yoksa başdefterdâr, nişancı efendi, reîsülküttâb efendi takip eder, fakat bu zevat saçak öpmez, tahtın eşiğini öperler. O sırada çavuşbaşı ağa ile kapıcılar kethudâsı gidip şeyhulislâm efendiye haber verir; iki kapıcıbaşı da gümüş âsâlarıyle ilerleyip tahtın önünde dururlar. Şeyhulislâm efendi de ulemâ efendilerin başında tebrike gelir. Şeyhulislâm saçak öpmez, padişahın önünde hürmetkâr bir eğilme ile iktifa eder.

Padişah, bayramını tebrik eden ulemâya, Istanbul kadılığı pâyesinde olanlarına kadar ayağa kalkar ve yukarıda kaydedildiği şekilde alkışlanır. Sadrâzam da padişahın her kalkışında hafifçe sağ koltuğundan tutar; ve ulemâyı isimleri ile padişaha takdim eder. Müderris efendileri de toptan: Müderrisîn-i kirâm efendiler dâîleridir diye takdim eder. Ulemânın isimlerini sadrâzam da bilemiyeceğinden elinde, meşihatdan gönderilmiş bir teşrifat defteri bulunur.

«Ulemâdan sonra piyade ve silâhdar dört bölük ağalar, yeniçeri ağası, yeniçeri ocağının katar ağaları eşik öpekler. Yeniçeri ağası vezir ise, vezirler arasında tebrikte bulunduktan sonra ayrılır, tahtın arkasından dolaşarak yeniçeri ocağı erkânının başında ikinci defa tebrikte bulunur. Yeniçeri ocağının erkânını da çavuşbaşı, cebecibaşı, topçubaşı, kumbaracıbaşı, lâğımcıbaşı takip eder.

«Tebrik merasimi bitince teşrifatçı efendi eşik öperek merasimin bittiğini padişaha arz eder. Padişah ayağa kalkar, sağ koltuğuna da kızlarağası girer, birkaç adım atınca, sadrâzam padişahın sağ koltuğunu silâhdar ağaya bırakır; padişah, bâbüssaâde'ye doğru yürürken, vüzerâya selâm verir, onlar da yer ile bir temennâ ederler.

«Padişahı camiye götürmek için kapıcıbaşılarla mîr-i alem, çavuşlar, çavuşbaşı ve rikâb-ı hümâyûn solakları müstesna, orada bulunanların cümlesi orta kapıdan dışarı çıkıp atlarına biner. Teşrifatçı efendi hepsini son bir defa daha gözden geçirir. Sadrâzam ile vezirler orta kapı içine serilen seccadelere oturarak, padişahın içeriden çıkmasını beklerler.

«Kılavuz çavuşu ağa, alayın hazır olduğunu sadrâzama haber verir, o da bostancıbaşılar karakulluğu ile enderûnu haberdar eder. Padişahının ata bindiği haberi gelince sadrâzam ve vezirler hemen kalkarlar, atlarına binerler, orta kapıdan çıkarlar ve kapının has fırın tarafındaki duvarı önüne dizilirler. Onların alt tarafına da, yine atlı olarak alayda bulunmaları mutâd devlet erkânı dizilir.

«Padişah, at üstünde orta kapıda görününce, alay çavuşları alkışa başlar. Padişah da etrafına selâm vererek iltifatta bulunur.

«Padişahın seccadesi alaydan evvel kapıcılar kethudâsı tarafından camiye götürülüp mahfil-i hümâyûna serilir ve kapıcılar kethudâsı alayda bulunmak üzere saraya döner. Bu usûl, kadimden kalagelmiştir.

«Bayram alayı şu suretle tertip olunur (Önden arkaya doğru; atlı olanlara bir yıldız işareti konmuştur):

«Dîvân-ı hümâyûn Hâcegânı efendiler
«Kapıcıbaşı ağalar
★ «Defter emîni efendi
★ «İkinci ve üçüncü defterdarlar
★ «Baş defterdar
★ «Nişancı
★ «Sadrâzam kethudâsı
★ «Vezirler

«Sadrâzamın atının yanında yaya olarak ortauşak ve sorguçlu yeniçeri bölük çorbacıları yürürler.

«Kapıcılar kethudâsı: Elinde gümüş asâ, sırtında kısa kürk, başında Selimî destar, ayağında mor kadife Tatar şalvarı ve Çerkes filârı, yemenisi.

«İkinci mîrahur ağa.

«Birinci mîrahur ağa ve çavuşu ağalar.

★ «Padişah: Atının yanında yaya olarak kırmızı dolma ve devetüyü renkli sivri külâhları ile ve ellerinde beşpareli asâlarla hasekiler; peykler ve solaklar; kavuklarında hazineden çıkmış mücevherli sorguçlarla çuhadar ağaları.

«Silâhdar ağa ve çuhadar ağa: Başlarında mücevherli üsküf, bellerinde incili kuşak ve bıçak, sırtlarında ağır sırmalı entari ve kaftan.

«Kızlarağası: Başında Selimî, belinde som mücevher akua ve arkasında ağır sırmalı entari, üstufan kaftan, üzerinde serâsere kaplı dört yenli sırt samur kürk,

«Bâbüssaâde ağaları: Başlarında Selimî destarlar.

«Hazinedarağa ve hasodalı ağalar: Başlarında düz kaş serpuş, bellerinde mücevher hançer ve altın köstekli som mücevher bıçak ve ayaklarında kontuşlar.

Bayram eğlencelerini temsil eden eski bir minyatür.

«Padişahlar, bayram namazlarını önceleri Ayasofya Camii'nde kılarlardı. Sultanahmet Camii yapıldıktan sonra Sultanahmet'te kılmaları an'ane oldu.

«Istanbul'da bulunan yeniçeriler sabah namazlarını kışlalarındaki camide kılarlar ve namazı kılar kılmaz, takım takım gelip, Sultanahmet Camii'nde toplanırlar ve caminin avlusunda, avlu kapısından mahfil-i hümâyûna kadar iki sıralı selâm dururlardı. Alayın ön tarafı camiye girince, atlı ve yaya, hemen iki safa ayrılıp, onlar da yeniçerilerin önünde iki keçeli selâma dururlardı.

«Padişah, cami avlusuna girince, önde yeniçeri ağası, arkada kapıcıbaşılar koşarlar, padişahı yerle bir temennâ ile selâmlarlar, atından inmiş bulunan sadrâzam da, ayaklarından çizmelerini çıkarır, papuç giyer, istikbâle hazırlanmış bulunurdu.

«At ile binek taşı önüne gelen padişahı atından sadrâzam indirirdi, evvelâ diz çöküp yer öper, sonra koltuğuna girer, attan inmesine destek olurdu. Bu esnada dîvân çavuşları alkış ederlerdi.

«Padişahın sağ koltuğundan sadrâzam, sol koltuğundan yeniçeri ağası tutar, vazifeli bir hasodalı ağa padişahın ayaklarından çizmelerini alır, o esnada sadrâzam sol eli ile padişahın koltuğunda, eğilir, sağ eliyle padişahın papuçlarını önüne koyardı.

«Sadrâzam ile yeniçeri ağası padişahı mahfil-i hümâyûna kadar çıkarırlardı. Padişah mahfile girerken, dîvân çavuşları tekrar alkış ederlerdi. Sadrâzam ile yeniçeri ağası padişahı mahfile bırakıp, namaz için aşağı inerlerdi. İkisinin de seccadeleri saf-ı nialde, en son safta serilmiş bulunurdu.

«Bayram namazını caminin imam-ı evveli kıldırırdı, devrin ulemâsından yahut meşayihinden tanınmış bir zât da, zamana münasip bir hutbe irad ederdi.

«Namazı müteakıp evvelâ yeniçeri ağası camiden çıkar ve bayram namazını caminin iç hareminde kılmış olan yeniçerilerle beraber saraya giderek, yeniçerileri Bâb-ı Hümâyûn ile orta kapı arasındaki yolun iki tarafına dizer, dönüş için istikbal hazırlıkları yapardı. Askeri böylece hazırladıktan sonra kendisi Bâb-ı Hümâyûn'un iç kapısı yanında dururdu.

«Sadrâzamla vezirler, namazı müteakıp dışarı çıkarlar, atlarına binerler ve padişahı, musluklar önünde beklerlerdi. Padişah, mahfilden çıkıp atına bindikte dîvân çavuşları tarafından alkışlanır, sadrâzam ve vezirleri nazarları ile selâmlar, onlar da at üzerinde hep birden temennâ ile mukabele ederlerdi.

«Alay geldiği tertip ile saraya dönerdi. Bâb-ı Hümâyûn'dan girilince alayın ön kısmı, bu kapıdan orta kapıya kadar yeniçerilerin önünde selâma dizilirler, bu suretle sadrâzam da at üstünde ve orta kapı yanında selâma dururdu. Padişah, orta kapıdan atla girerdi.

«Silâhdar ağa ile çuhadar ağa atlarından inip ileri geçerler ve padişahı, Bâbüssaâde önünde istikbal ederlerdi. Padişah, dîvân çavuşlarının alkışları arasında atından iner, Bâbüssaâde'den içeri girer, sadrâzam, vezirler ve alayda bulunan sair zevat, kubbealtına giderlerdi. Orada padişah tarafından kendilerine mükellef bir ziyafet verilirdi. Bu sırada yeniçeriler de orta kapıdan içeri girerler, saray mutfakları önünde kendileri için hazırlanmış taslar içinde çorbaya seğirtirlerdi. Çorba içmek için koşarak gitmek an'ane idi.

«Yemekten sonra sadrâzam, kubbealtında ulemâ ve ricâlin, alaya iştirak etmesi kaideden olmayan ulemânın vesair yüksek devlet memurlarının tebriklerini kabûl ederdi. Bu merasim de bitince çavuşbaşı ile kapıcılar kethudâsı kubbealtının kapısı önünde gümüş asâlarını birkaç defa yere vururlar, sadrâzam makamından kalkar, vezirler teşyi yollu Kubbealtı kapısına kadar ardından yürürler, sonra ileri geçip, orta kapı dışında atlarına binerler, Bâb-ı Hümâyûn dışında, Ayasofya imâreti önünde sadrâzama at üzerinde selâma dururlardı. Sadrâzam da çavuşbaşını, kapıcılar kethudâsını ve Kubbealtı'nın sair memurlarını selâmlar, orta kapı dışında atına biner, Bâb-ı Hümâyûn dışında vezirlere selâm verir, selâm alır, Paşakapısı'na giderdi. Alaya iştirak etmiş olanlar da dağılır, konaklarına evlerine giderler, Bayram Alayı da bu suretle sona ermiş olurdu. Bundan sonra vüzerâ, rical, ulemâ arasında birbirlerine gidilerek hususî ziyaretler, tebrikler başlardı».

Kurban ve Ramazan bayramlarında bir fazla madde vardı; saraya kesilecek kurbanlardan bir veya birkaçını bizzat padişahın kesmesi an'ane idi. Namazdan dönünce enderûnda Hırka-i Saâdet dairesi önündeki şadırvan yanında kurban kapısı denilen yere konulmuş bir iskemleye otururdu. Silâhdâr ağa, padişahın keseceği koçları getirir, duası edilir, hazinedâr ağanın getirdiği tülbendlerle hayvanların gözleri bağlanır ve yine hazinedâr ağa padişahın beline bir futa sarardı. Bıçakçıbaşı bir gümüş tepsi içinde bıçakları getirir, başlala bunlardan birini seçerek padişahın eline verirdi.

Padişahlar için 18 kurban kesilirdi, biz-

Sultanahmed'in inşasından sonra padişahlar, bayram namazını burada kılmaya başladılar.

zat kestiklerinden gayrisi için kızlarağasına vekâlet verirdi. Kurban etleri, harem bendegânına, enderûn koğuşlarına, saray kapılarına, baltacı, haseki, kozbekçi, sakalar, kuşhane, helvahane, odun anbarı, hasfırın ve kayıkçı ocaklarına dağıtılırdı.

Sarayda, Yavuz Sultan Selim zamanından an'aneleşip kalmış bayram rikâbı denilen bir kabûl resmi vardı:

«Şeker bayramının dördüncü, Kurban bayramının beşinci günleri sadrâzam, şeyhulislâm, kapdanpaşa, yeniçeri ağası, yeniçeri kethudâsı, baş defterdar, nişancı ve reîsülküttâb toplu olarak huzura kabûl edilirler, kabûl merasimi, padişah sarayındaki kasırlardan hangisini seçerse orada yapılırdı. Bu zevat, saraya bayramlık resmî esvapları ile gelirlerdi.

Silâhdâr ve çuhadâr ağalar, sadrâzamın rikâbdâr ve birinci çuhadâr ağalar şeyhulislâmın, vesair hasodalı, sermahfil, başçakıraslan, başdilsiz ağalar da diğer dâvetlilerin koltuklarına girerek karşılardı. Sadrâzamla şeyhulislâm kızlarağası odasına, diğerleri de silâhdâr ağa dairesine götürülerek kendilerine tatlı, kahve ve şerbet ikram edilir. Bir müddet istirahatten sonra toplu olarak huzura girerlerdi.

«Padişah herbirine ayrı ayrı iltifatta bulunur, devlet işlerinden bahsedilir, sonra padişah kendilerine izin verir, yalnız sadrâzam ile şeyhulislâmı yanında azıcık daha alıkoyardı. Bu sefer huzurda ancak dilsizler hizmet eder, bu üçlü sohbet mutlak mahrem geçerdi.

«Sadrâzam ile şeyhulislâm huzurdan çıkınca, kızlarağasına da vedâda bulunurlardı. Saraydan çıkacakları sırada sadrâzam, şeyhulislâm ve kapdanpaşa, ikinci çuhadâr, başçavuş, sermahfil, başçakırsalan, başdilsiz ve nöbetçi dilsiz ağalarla ve kozbekçiler ocağına şanlarına lâyık bayram bahşişi verilirdi.

«Dördüncü Mehmed zamanından kalmış bir an'aneye göre de, bayram gecelerinde enderûn koğuşlarına dışarıdan sâzendeler, hânendeler, karagözcüler, hokkabazlar ve meddahlar getirilerek eğlendirilirdi; gündüzleri de enderûn ağaları, bayramlık resmî kıyafetleriyle toplu olarak Istanbul mesirelerinden birine giderlerdi...

«Padişahların bayramını tebrik merasimi Istanbul'un fethinden, XIX. asır ortalarına kadar Topkapı sarayında yapılmış, sonra Dolmabahçe sarayının orta kısmındaki büyük muâyede salonunda yapılır olmuştu.

«Hicrî 1261 (M. 1845) Kurban bayramında, memurların bayramlaşması için yeni bir nizam kondu; dairelerdeki bayramlaşmanın kâfi olduğu, memurların âmirlerini evlerinde, konaklarıda ayrıca tebrike lüzum olmadığı bildirildi. Vak'anüvis Lutfi Efendi bu münasebetle:

«Ben o zamana yetiştim, bilirim, bir küçük memur, dolaşacağı kapılar için defter tutmaya mecbur idi. O tarihlerde vapur, tramvay gibi kolaylıklar olmadığından beygir ve kayık ücretinden maada, gidilen konaklarda ayvaz ve kapıcılara varınca, hademe ve kavaslara verilmek için para sarfına mecbur idi» diyor.

Koca Sekbanbaşı'nın bir Lâyihası ve Bir Rus Oyunu

RUSLAR, 1711'de Prut'tan kurtulduktan sonra, doğuda ve batıda, büyümenin yolunu bulmuşlardı.

III'üncü Vasili'ye, rahip Floyef tarafından sunulan lâyihada: «Önceleri dünya egemenliğinin merkezi Roma'ydı. Sonra, yeni Roma, Istanbul oldu. Her iki Roma da bugün, tarihten silinmiş durumdadır. Halbuki, üçüncü Roma bugün ayaktadır, o da Moskova'dır. Hıristiyanlık'taki Teslîs (kutsal üçlük) kuralınca, dördüncü bir Roma olmıyacaktır. Şu hâlde Moskova bugün için dünya hâkimiyetinin yeni merkezi olmalıdır. Bu teorilere göre de Moskova hükümdarları, Bizans imparatorlarının halefi (1) ve Ortodoksluğun en büyük temsilcisidir. Ortodoksluk, yegâne doğru din ve görüş olmakla, Moskova yeryüzündeki doğruluğun ve hâkimiyetin merkezidir» deniyordu.

Bu görüşü benimseyen Petro, Baltacı'nın kuşatmasından kurtulduktan sonra, doğu, batı ve güneye karşı giriştiği saldırılarla, sıcak denize sıçramak arzusunu, bütün Rus siyaset adamlarıyle, yazar ve komutanlarına aşılamıştı. Bugün kızıl emparyalizme geçen bu görüş, dün beyaz çarlığın yegâne ülkü ve amacıydı.

Gelişen Rusya, 1711'den sonra, 1736 - 1739, 1768 - 1784, 1787 - 1792'deki Türk - Rus savaşları ile, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıpranmasında büyük rol oynamıştı.

Ruslar, Poltava'da Demirbaş Şarl'ı dize getirdikten sonra, Avrupa'daki rakiplerini ortadan kaldırmışlar, güneye dönerek, Karadeniz'in doğusundan Kafkas yoluyla Türk ve İranlılar'a, batısından da Avus-

(1) Rus'ları Katolik yapmak istiyen Papa, Bizans'lı Prenses Sofya Paleolog ile III. İvan'ı evlendirmişti. Sofya'nın yakınları olan bir haylı Rum asilzadesi de, gelinle beraber Moskovaya göç etti. Bu asalet düşkünleri, Rusya hükümdarını Bizans'ın varisi yapmak kaygusu ile yanıp tutuşuyordu. Rus'ların eline Istanbul'u geçirmek suretiyle, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden hayat bulacağını sanıyorlardı.

"Rus askeri bentleri yıkmış, büyük bir orduyla Istanbul'a yürümektedir.."

turyalılar'la beraber Türkler'e saldırarak güneye, Balkanlar'a inme yolundaydılar. 1736'dan 1797'ye kadar yapılan üç Türk - Rus savaşına katılan Koca Sekbanbaşı, bu savaşlarda edindiği tecrübe ve bizdeki noksanları ve yenilgi sebeplerini, Hulâsatu'l - Kelâm fî Reddu'l - Avâm (Sözün kısası, ayak takımının dediği gibi değil) adıyle yazmıştı. Cevdet Tarihinde 1805'te öldüğü yazılı olan Sekbanbaşı'nın (2) sunduğu bu lâyihada, Ruslar'a ait bir casusluk olayı ve Istanbul'a, Istanbul'un su bentlerine saldırı bölümünü çok ilgili bularak okurlarımıza sunuyoruz.

İhsan Ilgar

«Gerçek olan şudur ki, 1206 (1792) yılında Ruslar'la bir anlaşma yapılmıştı. Her iki tarafın elçileri, gidip gelip esir değişimi için konuşma yaparken, birbirinin güçlerini izliyor, evvelce Ruslar'a esir düşen birçok Türk de, dönünce, Ruslar'ın ordusu ve tahkimatı hakkında birçok bilgi veriyordu. Ruslar'ın başkenti olan Petrograt'ta her ulustan gelmiş, görev almış insanlar bulunmaktaydı. Osmanlı Hıristiyanları'ndan olup, Rus hizmetinde bulunan ve Moskova'da oturan çok zengin ve şeytan yaradılışlı, sözü geçer bir utanmaz Rum, bir gün kraliçenin yanında bulunurken, kraliçeye der ki:

«— Türkler'le uzun zamandır savaş yaparak yoruluyorsunuz! Eğer maksadınız Istanbul'u almaksa, karadan bu kadar güçlük çekip, para dökmeye değmez. Istanbul'u almak çok kolay birşeydir.

«Kraliçe:

«— Nasıl olur? der.

«Bu düzenci adam ise:

«— Rus Kraliçesi herşeyi yapabilecek güçtedir, diye cevap verir.

«Kraliçe, evvelce iki, üç savaşta üstün gelerek, Kırım gibi koca bir ülkeyi ele geçirmiş ve Karadeniz'de büyük bir donanma da yapmıştı. Vergi vermeyen Tatarlar'ı da yokedip, birçok kalelerini ve ülkesini alarak Akdeniz Hıristiyanları'nı ve bir hayli tüccarlarını da kendisine bağlamıştı.

«Bu kadar güçlü bir kraliçeye yalnız bir Boğaz'dan ibaret olan Istanbul'u almak, hemen iki, üç günlük bir iştir!...» demesiyle, kraliçenin hoşuna gider ve:

«— Eğer sen, bu görevde bana başarı sağlarsan, seni Istanbul'a kral yaparım!... diyerek, ne şekilde bir kolaylıkla alınabileceğini sorar. Bu tekliflerden keyfe gelen şeytan adam:

«— Türk askerinin hepsi savaşa hazır değildir. Anadolu'da olanlar çifti çubuğu ile, Istanbul'da olanlar da, esnaflık yapmakta, kimi de orada, burada çalışmaktadır, ordularının bir düzeni yoktur, eğer asker toplamak isteseler bir aydan önce başaramazlar. Bu büyük şehrin kullandığı sular, uzaktan, bentlerden gelir. Karadeniz ve Akdeniz'de ne kadar gemimiz varsa, hepsini Kırım'a toplarız. Büyük, küçük bütün gemilere askeri bindirip Boğaz'ın dışına, su bentlerinin olduğu yere çıkarma yaparız. Her bendi top ateşiyle kısa zamanda yıkarız. Bentlerde olan sular akınca: **«Rus askeri bentleri yıkmış ve büyük bir orduyla Istanbul'a yürümektedir»** sözü yayıldığı anda, Istanbul'daki halk, susuzluktan yıldığı için, vâveylâ içinde bir günde dağılıverir. Böylece bizi hasretle bekleyen Rumlar da, içeride karı-

---

2) Yeniçerilerin taburlara denk olan bölümüne «Orta» adı verilirdi. Bunlardan 196 orta'nın 34'ü sekban bölükleriydi. Ayrıca eyalet beyleri ve sınır paşalarının emrinde de sekban bölükleri vardı. Sekbanbaşı, sekban ortaları'nın komutanıydı. Yeniçeriler'in 3. generali idi.

şıklık çıkartarak, Istanbul'da bulunan derme çatma asker de, bunlarla uğraşırken, bir taraftan da kendi zenginlerinin ve büyüklerinin mallarını yağmaya girişir. Ellerine geçen şeyleri kayıklara koyup, Anadolu ve Rumeli'ne kaçmaya kalkışırlar. Istanbul'da kalanlar da, kendi başlarının derdine düşüp, ekmek pişirmeye su bulamadıklarından, bir, iki günde Istanbul'a yetişen Rus askerleri de, kolayca şehri ele geçiriverirler, diye cevap verir.

RUSYA, HİLECİ BİR DÜŞMANDIR

«Bu adamın planladığı bu şeytanca fikir, her ne kadar gerçeğe aykırıysa da, Karadeniz Boğazı'na Kırım Adası bir yelkenlik uzaklıkta olduğundan, «Su uyur, düşman uyumaz» kaidesince, Allah korusun böyle güçlü bir düşmana karşı gafil olmamak gerekir.

«Tanrı korusun, devletler için gafil olmak hiç iyi bir şey değildir. Tarihte birçok devletler, bu yüzden silinmiş ve hiçbir kalıntıları ortada kalmamıştır. Birçok devletler kendi ordularını zamana ve düşmanınkine uydurmadıklarından daima yenilgiye uğramışlardır. Birçok tarihlerde ve Âlî'nin «Hall-u Akd» adındaki özet tarihinde bunlar yazılıdır.

«Ruslar, yetmiş, seksen yıldan beri devletlerini düzene koymuş, birçok krallıkları ele geçirerek yükselmiş, Lehistan'ı da kendi idaresine almıştır. Böyle hileci ve güçlü bir düşmana güvenmek, akıllı bir insan harcı değildir. Bu aşağılık adamın kraliçeye öğrettiği gibi, su bentlerine bir baskın yapılmış olsa, ne asker, ne de herhangi bir gayret ve bir askerî kuvvet bunu önleyemez. Talim, terbiye görmemiş askerden de, böyle işlerde yararlanılamaz. Sonradan ah vah etmek, ne işe yarar? Düşmanın ne yapacağını önceden kestirecek devlet adamlarına ihtiyacımız vardır. «Hastaya ilâç, ölmeden evvel yetiştirilmelidir» kuralınca, yangın bacayı sarmadan, çaresini bulmak, bütün devlet adamlarının en baş görevidir.

«Bu anlatılan baskının kolaylıkla savuşturulabilmesi için, her zaman bu bölgede asker bulundurulması gerekliliği ortaya çıkar. Allah göstermesin, böyle bir durum karşısında, asker bentlere yetişinceye kadar iş işten geçer. Bu «Venedik'ten ilâcı gelinceye kadar hacıyı Arabistan'da yılan öldürür» deyimince ne olursa olsun, bu tehlikeler karşısında, o bölgede, topu, cephanesi de yanında olan, askerin bulunması lâzım geldiğini gösterir. Bu askerler, hiçbir zaman şimdiki gibi manavlık, çörekçilik, kayıkçılık, balıkçılık gibi işlerle uğraşmamalıdır. Düşmanın bentlere saldırısını karşılayacak asker, bir saat içerisinde hazır duruma geçecek surette eğitilmelidir.

«Bu düşüncelerle, talim görmek için, Ocak'tan asker istendi. Alış-verişe alışmış olan bizim yeniçeri yiğitleri, bu işe yanaşmadılar. Top, tüfek taliminin yapılması onları işlerinden alıkoyacaktı. Görev yapmadan üç ayda bir para almaya alışmışlardı. Sıkıya geleceklerini anlıyarak: **«Bizler böyle şey istemeyiz!...»** diye inatla direnmeye başladılar.

«Eğer devlet eğitime önem vermezse, iki savaşta olduğu gibi, son pişmanlık para etmez, milletimiz büyük kayıplara uğrar.

«Görülüyor ki Ruslar'ın su bentlerini yıkması, memleket için çok kötü bir durum yaratacaktır. Levent çiftliğinde yeniden yapılan bostancı ocağına er toplanması düşünülmelidir.

«Bu asker esnaflık yapmayacak, gece gündüz kışlada kalacak, talime çıkarak, top ve tüfek kullanmayı öğrenecektir.

«Hususiyle talim terbiye görmüş yeni askerin çoğalması, İskenderiye, Mısır, Akkâ ve Korfu'da ve diğer adalardaki bir avuç talimli askerin meydana getirdiği büyük başarı, düşman tarafından işitildikçe, yüreklerinin yağı erimeye başlıyacaktır. Bu yeni askerin çoğalması karşısında, Rus ve Avusturyalılar ve diğer düşmanların yüreklerine inecektir.

NİZÂM-I CEDÎD'E NE LÜZUM VAR?

«Pek çok iyi yürekli insan: 'Ey ahmak, acaba bu yeni asker niye lâzımdır? Osmanlı askeri dünyayı kılıç ile ele geçirdikleri zaman Nizâm-ı cedîd askeri var mıydı? Düşman ortaya çıkınca, kılıca el vurup, bir yürüyüşte düşmanın altını üstüne getirenler, yeniçeriler değil miydi? Buna ne ihtiyaç var? Bize düşmanı göstersinler, hemen kılıcı alıp bu ordunun içine dalar, hepsini harap ederiz. Kralın tacını, tahtını başına geçirip «Kızıl Elma»ya kadar gideriz...' diye söyleyen bizim yiğitlerle, birçok defa karşılıklı tartışmalar yaptık.

«Halbuki gerçek öyle değildir. Kanunî devrinde, Avrupa devletlerinde, çabuk top atmak ve tüfek kullanmak gibi savaş talimlerine önem verilmezdi. Eğitimleri de az olduğundan, her defasında yeniliyorlardı. Askerlerimizin maddî ve mânevî varlıkları, her yerde üstün geliyordu. Son zamanlarda, Avusturya savaşlarında birkaç kere bozgunluk belirtileri görülünce, bunun eğitimden uzak kalmak ve disiplinin gevşemesinden ileri geldiği anla-

Yazıda bahsi geçen olay sırasında Osmanlı tahtında bulunan III. Sultan Selim.

şılınca, yerine yeni bir askerin kurulması kararlaştırılmıştı. Askerlerimizin eğitimli ve disiplinli olması Avrupalılar'ı çok güç duruma düşürüyordu. Bunun için bir yerde toplanarak buna bir çare bulmak istediler ve: «Türk sultanı kendi askerine talim ve terbiye yaptırmak için yeni bir kuruluş açtı. Bundan sonra bu askere karşı koymak güç olacaktır. Türk askeri kahraman ve elde kılıç, içimize kadar saldıracaktır. Eğer bundan böyle biz de kendi askerimize talim ve terbiye yaptırmazsak, bütün Avrupa'yı ele geçirerek bizi, vergiye bağlıyacaklardır» dediler.

«Bu düzene giren Avrupalılar, kısa zamanda ordularını istedikleri kadar talim ettirerek, Türk orduları karşısında yenilgiden kurtuldular.

«1791'de eğitim için yeni askerin toplanması istendi. Yeniçerilere: 'Talim terbiye istemiyorsunuz. Talimin bize lüzumu yok, siz düşmanı gösterin!' diyorsunuz. Biz ise size: 'Benim aslanlarım, Sultan Mustafa zamanında, Rusya savaşında düşmanla aranızda duvar mı vardı? Düşman meydanda durup dururken neden ilerleyip iki kere yüz bin adam, kıvırcık koyun eti ve has ekmek yiyip, tam düşmana karşı koyma sırasında, aylık ve manda kavgası çıkararak döndünüz ve kaçtınız? Ben de sizinle beraberdim bilirsiniz. Ertesi yıl da Rumeli ve Anadolu'da konakladınız, Türk ve Hıristiyan evlerini yakıp yıkıp, kız ve karılarına el sürerek, nice suç ve kusur işlediniz. Yine talim, terbiye görmediğinizden, Tanrı'dan ve giyeceklerinizi alıp, manda kavgalarınızla vakit geçirmeye devam ettiniz. Bana şahit gösterin ki, nerede yüz ağartıp dine ve padişaha hizmet ettiniz? Altı, yedi savaşta hep böyle hareket ettiniz. Sonunda Rus'un kazanmasına başlıca sebep olmanız dolayısıyle o da, istediği gibi andlaşma yaptırdı. Bunun sonucu, Kırım gibi bir hanlık ülkesi de düşmanda kaldı. Bunlardan sonra açılan Rus savaşlarında, yedi, sekiz yüz saatlik yerler, Rus'un savaş kuvvetleri gelinceye kadar bir şey yapabilirsiniz diye acele, Özi tarafına çok sayıda yeniçeri askeri gönderildi. Bunlar, subaylarını ve Özi valisini dinlemiyerek, Kılburun dedikleri bir küçük palangalık yere, kendiliklerinden gittiler. Rus'un o tarafta pek az askeri varken, kaleyi bile alamadılar. Birçoğunuzu da denize döktüler. Orada kalan Rus askeri, kar, kış ve soğuk günlerde Özi kalesini kuşattı. Sizler kalenin içinde deliklere sokulup çıkamadınız. Öyle sağlam, güzel ve dayanıklı bir hudut kalesinin savaş ve saldırılarıyle düşman eline geçmesine ve kale halkının sizinle beraber esir olmasına ve birçok kadın, erkek ve soylu ailelerin kızlarının namuslarının Rus eline düşmelerine sebep oldunuz. Başka yerlerde de, Rus saldırılarını karşılayamıyordunuz!...»

YENİÇERİLERİN KALİTESİ DÜŞÜYOR

«Eski hükümdar Sultan Mustafa devrinde açılan Rus savaşında, iki yüz bin kadar ne olduğu belirsiz ve düzensiz as-

mıştı. Bir Orta'ya, birkaç bin adam toplanmıştı. Fakat buraya toplananlar, birbirini tanımıyordu. Babası oğlunu arasa bulamazdı. İçlerinde bulunan bu adamlar da, nedir? Nereden gelmiştir? Kimse bilmiyor, kimin nereden geldiği ne yazılıyor, ne de aranıyordu. Bir günde birkaç yüz adam gitse, kimse bilmiyor ve dur, otur demiyordu. Böyle düzensiz, kimseden kimsenin haberi olmayan ordunun içine, her gün, her gece, Rus tarafından casuslar girerek, ordunun durumunu öğreniyor; vezirlerin, subayların yaptıkları toplantıları, ne yapmak istediklerini, her gün gidip düşmana haber veriyorlardı. İki yüz kadar casustan, ancak ikisi toplanabilmişti. Bunun için de her gün yapılacak olan taarruzlar, Ruslar tarafından öğreniliyordu. Buna karşı gerekli tertibat alınmadığından, bir gün sabaha karşı ordumuzu basıp, herkes uykuda iken perişan olmamıza sebep oldular.

«Bütün bu olaylar, askerin casustan ve onun yapacağı kötülükten bilgi almamış olmasından ileri geliyordu. Düşman bütün işini hileyle yapmakta, gücünü bununla halletmektedi. Onun, bizim iki yüz bin askerle yapamıyacağımız şeyi, hileyle kolayca yaptığını gördük. Herşey olup bittikten sonra ah vah etmek bir işe yaramaz.

«Düşmanın hilelerinin bir garibi daha var ki, anlatması cidden acıdır. Kendi kendimizi nasıl harap eylediğimizi bu olayda göreceğiz:

«Bizden üç yeniçeri sözleşerek, Rus hududuna yaklaşıp bir esir almaya kalkışmışlar. Hayvan otlatmakta olan birini yakalayıp getirmek istedikleri zaman bu adam, Türkçe:

«— Ağalar, beni bırakırsanız çok şey kazanırsınız. Benim babam çok zengindir. Size ondan çok şeyler alırım! diye kandırır. Kendi tarafına götürür. Yalandan babam dediği adamı buldurup, üç esiri teslim edince, babası olacak adam da:

«— Benim oğlumu öldürmemişsiniz!... diyerek yeniçerilerin ayaklarına kapanır, kendilerine beş yüz Macar altını vererek:

«— Sizlere daha çok vermek isterdim, ama birşey göstereceğim ki, bu ikramların en büyüğüdür!... diyerek kandırır, kıyafetlerini Rus askerine benzetecek şekilde değiştirerek büyük bir çadırın kenarına kadar götürür. Çadırın önü çok kalabalıktır ve içinde büyük bir teraziyle gümüş ve altın tartılmaktadır. Tartılan altın ve gümüşler, torbalar içersine konuyordu. Çadırda, çorbacı kalafatlı ve paşalı kavuklu ve bir Adalı ve bir Tatar kalpaklı, türlü türlü kıyafette adamlar bulunuyordu. Paralar verilirken de, bunun Türk büyüklerine dağıtıldığı anlatılmak isteniyordu. Hilekâr adam, bunları uzaktan gösterdikten sonra yeniçerileri evine götürerek:

«— İşte arkadaşlar! Olayı gördünüz, bu da benim size bir ikramım olsun. Bu kadar paranın ve altının bir kısmı devletinize, bir kısmı vezirlerinize, bir kısmı yeniçeri ağasına ve Tatar hanına gidecektir. Biz bu paralarla sizin vilâyetlerinizi satın almış bulunuyoruz. Bu paralar Istanbul'un karşılığıdır. Istanbul'u da satın aldık. Yakında oraya gideceğiz. Bunları size söylemekten maksadım, sakın bundan sonra orduda durmayın, Istanbul'da da kalmıyarak hemen memleketinize gidiniz ki, esir olmayasınız. Ama bu sırrı da sakın orduda söylemeyin! diye bir de şeytanca öğütte bulundu. Ve onları alarak Türk sınırına bıraktı.

«MEMLEKETİ SATMIŞLAR»

«Bu yoldaşlar orduya geldiklerinde, kendileri memleketlerinde yalnız çiftçilik edip, tarla sürmeyi bildiklerinden, düşmanın hileyle neler yapmak istediklerini anlayamadıklarından buna inanmış olarak her karşılaştığı arkadaşına, gördüğü para tartma olayını anlatarak:

«— Bre Himmet dayı, bizler buraya niçin geldik? Başımızda bulunanlar memleketimizi Ruslar'a satmışlar da parasını bile alıyorlar. Hattâ Istanbul'un parası alınırken gözümüzle gördük!... diye Allah ve Peygamber üzerine yemin ederek anlatıyorlardı. Ve:

«Herkesin Rus ateşinden gözlerinin yıldığı, her ne şekilde olursa olsun geri dönmeye bahane aradıkları bir zamanda, ortaya çıkan bu sözler tüfekleri omuza, dağarcıkları sırta vurup çil yavrusu gibi dağılmaya sebep oldu. Ordunun konakladığı yerde ancak, çadırları bekleyecek asıl ocaklılardan beşer onar subay kalabilmişti. Derme çatma asker böylece ortadan kayboluvermişti. Ruslar da fırsatı ganimet bilerek yaz - kış demeden ordumuzun üzerine yürüyerek, yığınak yerlerine kadar ilerlediler.

«Hulâsa olarak şunu demek isterim ki, Ruslar, kendi aralarında bu olayı birbirlerine güle güle anlatarak savaşı kazanabilmek için uydurdukları hileyi, yakaladıkları üç Türk'e, Türk kıyafetinde adamlar giydirip, bunlara para tarttırarak Türkler'i aldattıklarını, onlar da kendi ordularına koşup bu yalanı yaydıklarını söyleyerek, üç Türk'ün bütün bir ordunun dağılmasına sebep olduğunu söylediler».

Genç bir öğrenci, bir Kafkas oyununda.

Türk Folklorunun Psiko - Sosyal Yönü ve Özellikleri

YAZAN: ADLİ EĞİTER

HALK oyunlarımızda her hareket ve figürün ayrı bir mânâsı, ayrı bir özelliği vardır. Türkiye'mizin tarihî bakımlardan önemli hâdiselere sahne olması, folklorumuzu çok zengin kaynaklarla beslemiştir.

Türkiye, coğrafî yapı ve jeo-fizik oluşum bakımından son derece önemli sosyal ve tarihî olaylara sahne olmuş, milletimizin folklorunu zengin kaynaklarla beslemiştir. Tarihî akışın ortaya koyduğu mecburiyetler, toplumun sosyal ve ekonomik düzene uyma veya kaderine isyan edercesine onlardan yakınması, çeşitli kaynaklardan folklorumuza girmiştir. Harpler, âfetler, ağıtlar ve destanlarla terennüm edilmiştir. Sadece halk oyunlarımızı ele alıp inceliyecek olursak, onların da türküler gibi sosyal davranış ve hissedilişleri dile getiren müzikal, hareketli ve ritmik tablolar olduğunu görürüz. Biz bu yazımızda bütün Türkiye sathına yayılan halk oyunlarımızı bölge bölge inceliyeceğiz.

KAFKAS OYUNLARI BÖLGESİ

Kars vilâyeti, Sarıkamış ilçesi ve çevresi merkezî bölgesidir. Ritmi İzokrone ve Homokrone iki zamanlı oyunların (sin - sin) en güzel örnekleri bu bölgede görülür. Üç zamanlı Aksak ritmli oyunlar da mevcuttur. Oyunları basitten mütekâmile doğru değişen bir karakter gösterir. Müzik gittikçe hızlı tempoya ulaşır. Konusu aşk, zarafet, câzibe, asâlet, mertlik, kahramanlık, kıskançlık, tesanüt gibi mevzuları içine alan bu oyunlarda psiko - sosyal olayların tesirleri bilhassa dinî ve seremonik (bayram - cenaze - âyin vs.) konularda alenen görünür. Kadın ve erkegin beraber göründükleri oyunlarda bölgenin kendine has enstrümanları eşlik eder. Garmon, davul, tütek, kemençe, kopuz, çugur, pandur vs. Oyunlardaki estetik, sürat, supleks ve canlılık, akıllara durgunluk verecek değerdedir. Bütün bu süratli hareketleri sosyal anlamda, sık sık taktik değiştirmeye benzetiyoruz. Oyun sanki Kafkas Türkü'nün harp tekniğini işliyor... Kaçma, kovalama, baskın ve muharebe...

HORON OYUNLARI BÖLGESİ

Doğu Karadeniz kıyısından başlayarak Artvin yaylasına kadar uzanır. Üç ve iki zamanlı aksak ritmli bu oyunların sürat ve canlılığı hayret vericidir. Sonuna kadar delirandı karakterine varıp ritmleri izokronizasyona kayarken toplanır. Giresun'un

Bir halk oyunları topluluğu gösteri sırasında.

dağlık bölgesinden başlıyarak batıya doğru horon şekil değiştirerek dörtlü izokron dansları hâlini alarak horonluktan çıkar. Zaten horon aslen Kafkas harp dansı olan Horumi'den mülhemdir. Aslı doğuya doğru gittikçe karakter kazanır. Bu oyunlarda kadın yoktur. Fazla değişmeyen müzik ritmine rağmen, süratli ve çok değişik figürler mevcuttur. Karakteristik enstrümanlar kemençe, tulum ve kaval (çiftkamış ve borulu) olarak göze çarpar. Davul, horumi oyununun başlıca enstrümanıdır. Mahallî türküler kadın, silâh ve hamsi üzerine kurulmuştur. Oyunları müşterek ve gruplar hâlinde, zaman zaman dayanışmalarla devam eder. Oyunlardaki dayanışma ve sürat, Karadeniz'in zor hayat şartlarına ve daima değişen fırtınalı denizine ayak uydurmadan başka birşey değildir.

BAR OYUNLARI BÖLGESİ

Kars'a ve Karadeniz'e komşu olmasına rağmen Erzurum ve bölgesindeki oyunların ayrı bir karakteri ve özelliği vardır. Bölgenin merkezi Erzurum yaylasıdır. Bar bölgesi, halay bölgeleri üzerine bir miktar taşmıştır. Barlar çeşitli ritmi olan ve gruplar hâlinde oynanan oyunlardır. Bunlar tipik ritüelik oyunlardır. Canlandırdıkları konu: Günlük hayat, kahramanlık sahnesi, misafir ağırlama gibi olaylar olup, bu oyunlara göre, isim alırlar. Baş bar, Hançer barı, Sarhoş barı gibi. Bu tipden bazı oyunlara da özel adları verilir. Iğdır barı, Laz barı, Yıldırım barı, Yallı barları, Berde oyunu vs. gibi...

Bu bölgede grup hâlinde oynanan barlar altı, sekiz veya daha çok kişiden mürekkep ekipler hâlinde icra edilir. Oyuncular birbirine âdeta kenetlenirler veya el ele tutuşurlar. Ağır ve âhenkli bir ritmle başlanır. Oyun devam ettikçe, tempo da normal bir sürate ulaşarak kararlı bakışlarla devam eder. Oyuncular, omuzdan, belden, kolkola, dirsekten ve parmaktan kenetlenmelerle tutuşurlar. Bu tutuşlar tesanüt, sosyal dayanışma, vakarlı hareket-

ler ve temkinli oluş şeklinde yorumlanır. Çevrenin tabiî şartları ve tarihî olaylar, toplumun ancak sıkı bir dayanışma sonucu yaşayabileceğini ortaya koymaktadır.

Müşterek hareket ve kararlı adımlar bu bölgenin geçmişini canlı bir tablo hâlinde özetlemektedir.

HALAY OYUNLARI BÖLGESİ

Bu bölge Orta Anadolu yaylasıdır. Fakat güneye ve kuzeye doğru da yayılmıştır. Sıvas, Malatya, Çorum, Elâzığ, Bitlis, Van, Antep, Urfa vilâyetlerini içine alır. Kadın ve erkek müşterek gruplar hâlinde oynanır. Kollar dirsekten, omuzdan, ve el ele kenetlenmeler gösterir. Düz veya dairevî diziler hâlinde oynanır. Ritm bakımından hem hetero, hem de izokron değişmeler görülür. Halay bölgesinin folklorik elbiseler çok çeşitlilik arzeder: Şalvar, kuşak, sırmalı cepken, Cezâyir yeleği, mintan, külâh, poşu, kırmızı yemeni, renkli mendil, tütün kesesi, sarı çorap, kadınlarda ilâveten salmalı gömlek, yazma, gümüş taç ve kemer gibi zengin aksesuar mevcuttur. Bu da bu bölgenin maddî folklor materyali bakımından zenginliğini belirttiği gibi, harsiyat dediğimiz mânevî folklor yönünden de bir hazine niteliğinde olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

İzmir, Aydın, Denizli'de bir tek kişi tarafından oynanan zeybek oyunu, Balıkesir bölgesinde gruplar hâlinde icra edilir. Yürük ve ağır olmak üzere iki çeşittir. Aydın, Tavas, Har, Mandalı, Bengi, Balıkesir gibi mahallî adları vardır. Efe tektir.

Efe, dizini toprağa vura vura and içercesine oynar. Kendine olan güveni ona tabiat ve sosyal şartlar vermektedir. Mertlik ve söz sahibi olan efenin karakteri, oyununda derhal tecessüm eder.

Tabiat ve düşmanla tek başına boy ölçüşen efendinin oyunu ancak bu tarzda olabilirdi.

TRAKYA OYUNLARI BÖLGESİ

Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve civarını içine alır. Mahallî tâbirle «karşılama» diye adlandırılan bu bölge oyunlarının genel karakteri şöyledir: Bütün Trakya'ya şâmil olmak üzere çift davul, çift zurna kullanılır. Eller bazan omuzdan, bazan kemerden kenetlendiği gibi, el ele tutularak da oynanır. Kadın - erkek müşterek oynanan oyunlar tekli ve gruplar hâlinde veya iki kişi karşılıklı olarak icra edilir.

Tekli oyunlarda oyuncu elini yana açarak düz ve rahat bir şekilde tutar. Bazan da arkada bağlar. Edirne ve yöresi oyunlarının «kaldırma» denilen hareketli bir sonu vardır.

Kars oyunlarından bir görünüş.

Bursa'nın kılıç - kalkan oyunu.

KAŞIK OYUNLARI BÖLGESİ

Konya ili, Silifke, Mersin ve civarları merkezî bölgesidir. Elde kaşıklarla gerdan kırarak ve göbek atarak oynanılan bu oyunlar, folklorumuzun bir nevi grotesk çeşidi olup, kadın yerine erkeklerin yosma bir edâ ile oynamaları, bizim toprağa güneyden gelmiş hissini veriyor. Bu oyunlarda refakat olarak söylenilen türkülerin sözleri de keyif ve eğlence mahiyetinde telmihlerle doludur. Tabiatın güzelliği ve espriler işlenmiştir. Grup hâlinde oynanan oyunlarda dayanışma, hattâ el ele tutma bile yok. Oyun ritmi yumuşak, âhenkli ve süratli. Akdeniz'in durgunluğu, sıcak iklimin ateşli kanı ile karışıp bir sanat olarak aksediyor. Süratli ritmler yanında sık sık dönme figürleri var. Sanki Mevlevî âyinlerinin bu oyunlara aksetmiş tesirleri gibi...

ZEYBEK OYUNLARI BÖLGESİ

Ege denizi kıyılarından içeri doğru yükselir. Zeybeklerin eğilmez karakteri ile Küçük Asya'nın ortalarına , Ankara'ya kadar uzanmıştır. Ritmi 6 vuruşlu aksaktır.

ZENGİN KIYAFETLER

Erkeklerdeki kıyafetler: Aba, potur, işlik, yemeni, kızlarda don (şalvar), cepken, üçetek, bürümcük gömlek ve ayakta çetik vardır. Karşılıklı el çırpma, çöküp kalkma, el ele ve kemerden tutularak yapılan figürlerle süslü oyunlar gayet ritmik ve kıvraktır. Ağır başlayıp gittikçe süratlenen bir karakter arzeder. Bu oyunlar arasında Çifte çam, Osman Paşa, ikili, mendil, şote, eltiler, patuşka, çamko, kaziba vs. gibi oyunları sayabiliriz. Bütün bu oyunlarda Trakya Türkü'nün asırlara dayanan sosyal hayatı işlenmiştir. Tarihî değişimi, akınlar, harpler, şenlikler, menkıbeler, sosyal davranışlar ve bunun gibi pek çok konu, bölge danslarının figür inceliklerini ve nüanslarında gizlenmiştir.

Toplumun sosyal davranışlarından olan halk oyunlarımızın her figüründe yukarıda arzettiğimiz gibi pek çok mânâ gizlidir. Geçmişten günümüze kadar gelen Türk milletinin örf, âdet ve an'anelerinin, ses ve ritm hâlindeki çizgilerini, halk oyunlarımızın figürlerinde gayet bâriz tarzda görmek kabildir.

Royal Albert Hall

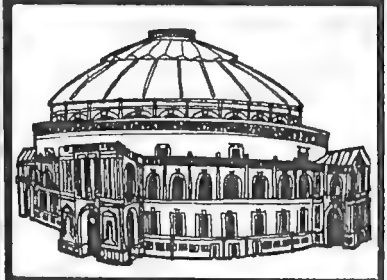

Royal Albert Hall.

Yüzüncü Yılını Kutladı

YAZAN: OSMAN ÖNDEŞ

TÜRKİYE'MİZİN uzun senelerdir hasretini çektiği opera, yıllar yılı mâlî yetersizlikten tamamlanamamıştı. Nihayet kapılarını seyircilerine ve dinleyicilerine açtı. Fakat ister ihmalden, isterse kasıtlı olsun yandı, yakıldı.

İngilizler ise Royal Albert Hall'ün yüzüncü yılını, halktan topladıkları bağışla kutladılar. Bu bağış ise 18.000.000 Türk lirası karşılığı sterlingdi!

29 mart 1971 tarihinde «Sanat ve ilim sarayı» ve Royal Albert Hall adıyle bilinen dünyaca meşhur sanat merkezinin yüzüncü yıldönümü kutlandı. Agustus Hare, Royal Albert Hall için «Atina'daki Pantheon'dan beri Avrupa'da görülen en nâdide bina» demiştir. Bu eser, taşıdığı anlam bakımından Londra'nın kalbi, müzikseverlerin hayat barınağıdır. Öyle ki, yüzüncü yıldönümünde temizlik ve tamir masrafları karşılığı olarak 500.000 İngiliz lirasına ihtiyaç duyulduğu ilân edildiği zaman, binlerce mektup, telgraf alındı. Her zarf bir başka müjde taşıyordu.

Londra'nın Kensington semtinde bulunan Royal Albert Hall, yıllar boyu sanat ve ilim gösterilerinin merkezi, ruhu olmuştur. Bu eserin hakiki başlatıcısı Prens Albert'tir. Prens, 1853 yılında bir Alman mültecisinin «Büyük sanat merkezi» planından fikir almış ve teşebbüse geçmişti. Ama tasavvurları hemen hiçbir destek görmediğinden söndü ve beş yıl sonra Kensington müzesinin kurucusu, gazeteci Henry Cole tarafından yine canlandırıldı. Halkın «Eski Kral Cole» diye nâm verdiği bu zat, bir sanat salonu ve müzik merkezine sahip bir şirket kurmayı tasarlamıştı. Lâkin ilgili makamlar Henry Cole'ün planlarını «Dünyada zaten yedi hârika var, sekizincisini yapmaya kalkışmak anlamsızdır» diye geri çevirdiler. Henry Cole, sanat merkezini hakikaten pek geniş ölçüler içinde hazırlamıştı. Earl Granville'in Lord Canning'e yazdığı üzere, salon 600 kadem uzunluğunda, 300 kadem genişliğinde ve 200 kadem yüksekliğindeydi. 30.000 dinleyici alacak şekilde düzenlenmişti.

Ne var ki, Cole ümitsizliğe düşmedi ve inandığı yolda çalışmalar yaptı. Mücadele ede ede sesini saraya ve kraliçeye kadar duyurdu. Böylece 9 haziran 1862 tarihinde kraliçe tarafından destek göreceğine dair söz aldığı gibi, Prens Consort Albert adına inşa edilecek âbideye ek olarak, sanat ve ilim sarayı hususuna da inandırabildi. Cole, Prens Albert'in hâtırasını anmak üzere bir eser meydana getirilmesi gerektiğini ileri sürmüş ve Prens'in akim kalmış teşebbüsünü hatırlatmıştı.

Şimdi iş, paranın teminine kalıyordu. Prensin adına inşa edilecek âbide için 75 000 İngiliz lirası taahhüt edildiyse de ihtiyaç 100 000 İngiliz lirası idi. Âbideye ek olarak inşa edilecek sanat ve ilim sarayı için ise 250.000 İngiliz lirası gerekiyordu. Halbuki toplam yekûnu pek fazla bulan hükümet, âbide giderini 50.000 İngiliz lirasına indirdiği gibi, planda tasarrufu sağlıyacak değişikliğin yapılmasını da istemişti.

Henry Cole yine de yılmadı. «Güvercin Koridoru» adını verdiği bölümü, koro salonu detayından çıkarttı ve para temini için halka müracaata karar verdi. Yazar şöyle bir fikir bulmuştu: Her koltuk 999 yıl için satışa çıkarılmalıydı. Böylece açık arttırma sonucu sağlanacak para ile sanat merkezi tamamlanabilirdi.

Bu hareket imparatorlukta geniş yankılar yaptı ve 1866 yılında toplanan para yekûnu 100.000 İngiliz lirasına ulaştı. Bu zamana kadar toplum çevresinde ve toplumdan gelen kuruluşlarda geniş faaliyetler görüldü. Koltukların ödünç verilerek kiralanması ile elde edileceği tasarlanan 200 000 İngiliz lirası da toplandı.

Halk ve devletin elele verip, gösterdiği çabalar beş yıl sürdü. 20 mayıs 1867 günü Kraliçe Victoria muazzam bir tören ile eserin temel taşını koyuyor ve inşaat fiilen başlıyordu. Temel taşları Hanry Cole tarafından Arles ve Nimes'deki Roma devri anfiteatrından almıştı. Bu şekilde Kraliyet Sarayı mimarlarından Albay Fowke'nin daha küçük ölçüde düzenlediği eserin inşasına hızla devam edildi. Güney Kensington müzesinin planlarını çizen mimar olarak ün yapan Fowke, 1865 yılında vefat edince, Gilbert Scott ve onu takiben H.Y.D. Scott işi deruhte ettiler ve en son mimar, Fowke'nin planları üzerinde yaptığı çalışmalarda dahilî düzende bazı değişiklikler sağladığı gibi, eksik durumda olan haricî planı da tamamladı.

Royal Albert Hall, halkın ve idarecilerin gurur dolu bakışları karşısında günler boyu yükseldi ve meydana çıktı. Eliptik tavan yapısı ve 272 kadem uzunluğu, 238 kadem genişliği ile çift duvarlı yapı yükseldikçe şekil ve anlam buldu. İki duvar arasında bırakılan koridora gazino ve dinlenme yerleri, büfeler, daireler ve iki ayrı tiyatro iskân edildi. Merkezdeki salon 103 kadem uzunluğunda, 68 kadem genişliğinde idi ve orta arena kısmında 810 koltuk bulunuyordu. Fakat kademeli yerleşme ile gül çiçeği tâbir edilen saha 1642 koltuk almaktaydı. Anfinin gerisinde geniş görüş imkânına sahip localar, üç

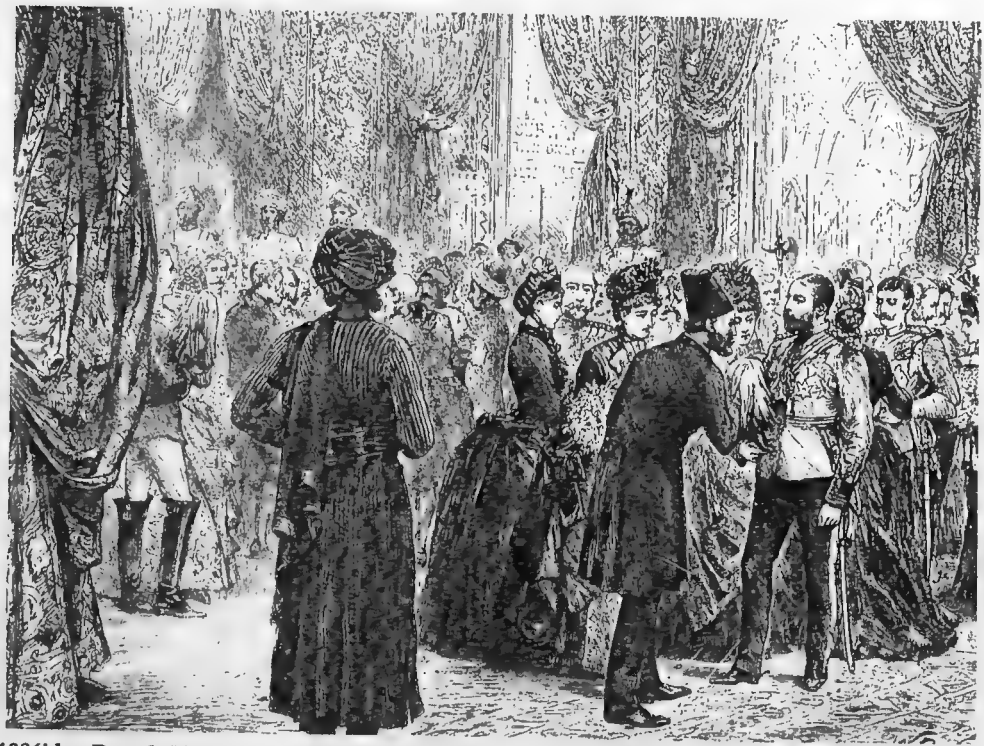

1886'da, Royal Albert Hall'de verilen bir kabûl resminde davetliler kraliçeyi bekliyor.

Royal Albert Hall'ün 100. yıldönümü vesilesiyle çıkarılan madalyonlar.

yarım kat hâlindeydi ve bunların gerisinde sanat âşıkı dar gelirli seyirciler için galeri bölümü bulunuyordu. Tavan ise baştanbaşa cam levhalarla kaplıydı. O kadar ki, dinleyiciler sonsuzluğa uzanan bir sema manzarası altında, âdeta dünyevî dertlerden alınıveriyorlardı.

İnşaatın tamamlanması için 6 milyon tuğla gerekti ve 43 milyon metre küp toprak hafriyatı yapıldı. Binanın aydınlatılması 11.000 adet gazlı lamba ile sağlandı ve ısıtma devresinde kullanılan boruların uzunluğu 7 kilometreyi aştı.

1908'de kadın hakları konusunda yapılan bir toplantıda Miss Ogston'un kırbaçla erkeklere saldırışı.

Tavana 50.000 galon su alacak depolar yapılmıştı ki, bu hem devamlı su ihtiyacını karşılayacak, hem de muhtemel yangınlarda kullanılacaktı. Ayrıca inşaat sırasında günde 60.000 tuğla işlenerek bir ayrı rekor kırıldı.

Royal Albert Hall'e yerleştirilmiş olan Willis orgunun ağırlığı 150 tondur ve 10.000 ayrı ses ve nüans borusu bulunan bu âlet, dünyanın en büyük orgudur.

Muhteşem sanat merkezi dört yıl içinde tamamlanıp 29 mart 1871'de hizmete girdi. Nitekim eser o derece güçlü bir görünüşteydi ki, açılışı yapan Kraliçe Victoria, «Bu bina, İngiltere anayasasına benziyor» demişti. Merasim sırasında Prince of Wales, sanat merkezinin başkanı konuşmalar yaptılar ve son olarak Londra başpiskoposu hayırlı olması için dua etti. Merasim, başpiskoposun vaazına uyan halkın «âmin» temennileri ile sona erdi.

Royal Albert Hall, yüzyıllık ömründe nice olaylara sahne oldu. 1867 yılında parlamentonun bile karışmak zorunda kaldığı koltuk dâvası, her koltuğun 5 İngiliz lirasına kiralanması kararıyle son buldu. Zaman zaman bütçeyi denkleştirmek için, hiç de münasebeti olmayan müsabakalar ve gösterilere yer verildi. Meselâ, silâhlı kuvvetlerin bir sergi tertip etmesi, sonra da salonda yapılan süngü muharebesi gösterileri, müzikseverleri şaşkına çevirmişti. Bu arada yıllarca yasak edilen boks maçlarına da izin verildi.

1908 aralık ayında Sir David Lloyd George, henüz konuşmasını bitirmiş ve

Kraliçe Victoria, Wales prensinin yaptığı açılış konuşmasını dinliyor.

maliye bakanı konuşmasına başlamıştı ki, locaların bulunduğu sıralarda bir itiş, dövüşme farkedildi. İşin garibi, elindeki kırbaçla saldıran bir kadın, savunmaya çalışanlar ise erkekti. Sonradan kendisine bir karşı taarruza meydan verilmeden görevlilerce uzaklaştırılan kadının «Kadın Hakları Federasyonu» militanlarından Bayan Ogston olduğu anlaşıldı.

İran Şahı'na İngiltere'yi ziyareti sırasında Royal Albert Hall'de özel bir konser verildi. Konseri Londra Şehir Orkestrası 500 kişilik bir kadro ile icra etti. Bu konser zamanında «Titanik Konser» diye ün yaptı.

1911 yılında verilen Shakespeare Balosu, kraliyet sarayına mensup prens ve prenseslerin ve Alman kraliyet hanedanından prenseslerin katılması ile unutulmaz bir havaya büründü. II. Dünya Harbi hâliyle pekçok sivil savunma ve polis yasaklarını getirdi. Londra, Alman uçaklarının akınlarında taştaş üzerine bırakılmaz şekilde bombardıman edilirken, Westminster, Londra Kulesi, Parlamento gibi kesif bir savunma perdesi altında korunan sanat eserleri meyanında Royal Albert Hall de vardı. Zaman zaman verilen geleneksel konserlerin devam etmesine rağmen, polis, binlerce kişinin salonda meydana getirdiği kalabalığı mahzurlu gördü ve konserler yasaklandı.

Harpten sonra hükümet, eserin kurtarılması ve idamesi için hazineden ve faizsiz olarak 25 yılda ödenmek şartıyle 40.000 İngiliz liralık bir yardımda bulundu.

Sonuç olarak, Royal Albert, bir asırlık ömrünü tamamlarken, yaşlanan ve yıpranan bedeninin onarımı ve modern cihazların ilâve edilmesi için halkın sanat anlayışından yardım istenildi. Yapılan hesaplara göre 18.000.000 Türk lirası karşılığı paraya ihtiyaç vardı. Komite, konser biletlerini bağış şekline göre ayarlarken, bağış tarzında 5 ayrı düzende madolyon hazırlattı.

Madalyonlar bronz, sterling gümüş, sterling gümüş kaplama, 22 kırat altın, paladium ve platin olmak üzere altı ayrı evsafta hazırlanmıştı. Bundan da büyük gelir sağlandı.

16 nisan 1971 cuma günü Büyük Yüzüncü Org Festivali Trank J. Bundy yönetiminde icra edildi. Marcel Dupre, Reginal Foort gibi şöhretli organistler, Westminster Katedrali organisti Nicholas Kynaston, Conn Elektronik organisti Jackie Brown ve George Blackmore, misafir sanatçı olarak Robin Richmond aynı gecede bir araya geldiler.

Eser halkın elinde doğmuştu. Yine halkın elinde, onun beraber yaşamaya devam edecekti.

Balenin bilinen yaşı 390 olmakla beraber, gerçek yaşı tarihin derinliklerine uzanır...

Rus sanatçıları «Kuğu Gölü» balesini temsil ediyor.

BALE 390 Yaşında

YAZAN: ERMAN ŞENER

SARAY ışıl ışıldı... Takvimlerin 1581 yılını gösterdikleri sırada, Fransa Kralı IV. Henri'nin de şeref verdiği muhteşem bir törenle Joyeuse düküyle, Mlle de Vaudémont evleniyorlardı. Dükle eşi bu düğünden sonra mutlu, sakin, rahat bir ömür sürdüler. Fransızlar o düğünün ihtişamını, parlaklığını yıllarca anlatıp durdular. Aynı düğün bir başka açıdan da tarih kitaplarına girdi. Birçok yazar bu düğünde sunulan «Balet Comique de la Reine» adlı temsili, balenin milâdı saydılar.. «Balenin milâdı» tâbirini şundan kullandık. Çok konuda olduğu gibi, sanat tarihiyle ilgili konularda da herkesin kabûl edebileceği kesin bir tarih vermenin pek imkânı yok. Çünkü her sanat bugünkü anlayışa uygun biçimiyle hemen ortaya çıkmıyor, buna mukabil hemen her sanatın çok ilkel biçimlerine tarih öncesi devirlerde bile rastlanıyor. Bu yüzden yukarıdaki temsil için «balenin milâdı» tâbirini kullandık. Nasıl «milâddan önce»nin de kendine ait bir tarihi varsa, balenin de «milâd» olarak belirtilen bu tarih-

Amerika Bale tiyatrosunda verilen bir temsil.

ten önce ortaya çıkışı, gelişimi, o döneme ait bir tarihi var.

KÖKÜ, DİNÎ TÖRENLER VE ÂYÎNLER

Balenin başlangıcı konusunda dünyada ortaya çıkan ilk güzel sanat dalının hangisi olduğu yolundaki tartışmalara pek benzer bir durumla karşı karşıya kalıyoruz. İlk güzel sanat dalının tiyatro mu, müzik mi olduğu sık sık tartışılır. Bu konuda «müzik» tarafını tutanlar:

«İlk insanlar elbette konuşmasını bilmiyorlardı» derler. «Buna mukabil en ilkel biçimde de olsa bir takım davranışları, karşılaştıkları şeyler karşısında tepkileri, dostlukları, düşmanlıkları falan vardı. Onlar bu hislerini belirtirken, bazı garip sesler çıkarırlar, davranışlarına bu seslerle bir kuvvet vermeye çalışırlardı. Bu yüzden dünyadaki ilk güzel sanatın müzik olduğunu kabûle mecburuz. İlk sesler, ritm duygusundan elbette mahrumdu ama, bu, işin esasını değiştirmez. İlk sanat müziktir».

Aynı tartışmada «tiyatro»nun tarafını tutanların iddiası ise bunun tam tersi. Onlar da düşüncelerini şöyle açıklıyorlar:

«Elbette ilk insanlar konuşamadıkları için isteklerini, tepkilerini davranışlarıyle yani hareketlerle ifadeye çalışmışlardır. Buna biz bugün 'pantomim' diyoruz. Yani ilk insanlar elbette müzisyen değillerdi ama, zorunluluklar herhalde herbirini mükemmel bir 'pantomim ustası' yapmıştı».

Allah'tan balenin tarihi «ilk insana» kadar uzanmıyor... Onun ortaya çıkışı için ilkel kavimlerin dinî törenlerini beklemek gerekiyor. Dans en ilkel biçimiyle de olsa bu sırada meydana çıkmıştır.

Medeniyetin ilerlemesiyle birlikte dinî törenler açık havadan tapınaklara girmiş, bu sırada çalgılar müziğe ritmi de sokmuşlardır. Bu devirde yapılan âyînlerde dans «en ilkel» şeklini terketmiş, günümüzdeki baleyi andırır hâle gelmiştir. İsâ'nın doğumundan iki, üç yüz yıl sonra dans tapınaklardan ayrılmış ve bundan sonraki gelişimini şu üç yoldan sürdürmüştür:

a) Halk dansları: Halkın duyuş ve heyecanlarını dile getiren halk çalgıları eşliğinde ve genellikle büyük merkezlerin dışında halkın geniş ölçüde katıldığı an'anevî eğlencelerde, törenlerde yapılan danslar.

b) Sadece yüksek tabakanın iltifat et-

İmparatorluk Rusyası başbalerini Anna Paulova bir temsil sırasında.

tiği, saraylarda yapılan toplu «eğlence dansları».

c) Yalnız «seyir» zevki için yapılan, gitgide bu sahada daha mâhir hâle gelen belirli kişiler tarafından seyredenler karşısında düzenlenen «sanat dansları».

Bale'nin gelişimi bu üçüncü gruba sıkı sıkıya bağlıdır... Bazı tarih kitapları, balenin, «hareket balesi» (Ballet d'Action) denen ilkel şekillerine Eski Yunan ve Roma saraylarında rastlandığını belirtiyorlar.

RÖNESANSTAN SONRA

Guglielmo Ebreo, Domenico da Ferrara, Antonio Cornazano gibi ustaların «dans» üstüne yaptıkları ilk incelemeler balenin temel ipuçlarını ortaya çıkardı. Koregrafinin temel kuralları meydana çıkınca, baleye geniş ufuklar açıldı. İşte tam o yıllarda Cathérine de Médicis Fransa'ya gitti, bale de onun sayesinde Fransa'ya aktarıldı ve yukarıda belirttiğimiz «Ballet Comique de la Reine» temsili bu sırada verildi. Bu ilk gösteride danslar saray halkı tarafından birlikte yapılıyordu. Bu ilk temsilin şarkılı ve sözlü bölümleri de vardı. Daha çok «pantomim» özellikleri gösteren ve ilerde «saray balesi» olarak adlandırılacak bu gösteri, sonraki kralların devrinde daha da popüler hâle geldi, devamlı olarak gelişti. Balelerin konularında kahramanlık hikâyeleri ön planda yer tutuyordu. Onun hemen peşinden mitolojik konular geliyor, zaman zaman da komik hikâyelere yer veriliyordu.

«Bale» açısından bir başka önemli gelişim de şuydu: İlk zamanlarda danslar, saray halkı tarafından yapılıyordu. Zamanla «usta-çırak» düzeninde yetişen «dansçılar» saray halkının yerini aldı, saraylılar temsillere sadece balenin «girişinde» ve «finalinde» katılır oldular.

BALENİN ALTIN ÇAĞI

Balenin asıl altın çağı, Kral XIV. Louis devrinde başladı... Bu dönemin başlarında bestekâr Lully, şâir Benserade, koreograf Beauchamps ve daha birçok sanatçı «bale» üzerinde çalışmaya başladılar. Bir önceki dönemde bale temsillerinde kendilerine ancak balenin girişiyle finalinde yer bulabilen saraylılar bu dönemde tamamen ortadan silindiler. Bir bale temsilinin başından sonuna kadar sahnede profesyonel sanatçılar görev aldılar. «Krallık Dans Akademisi» (1661) nin ku-

rulması, gelişmeyi birden hızlandırdı. Akademiden 52 yıl sonra kurulan «Opera Dans Okulu» tekniğin gelişmesinde önemli ölçüde yararlı oldu... Bu okullardan yetişen sanatçılar, önce Fransız balesinin üstünlüğünü Avrupa'ya tanıttılar, sonra kendileri özellikle sanat muhitleri içinde birer şöhret hâline geldiler.

Yine bu dönemde, büyük bir gelişme gösteren opera sanatı da «bale»ye geniş ölçüde destek oldu... XVIII. yüzyılda bu iki sanat birleşti, «ballet - opera» adıyle temsiller verildi. Bunlar «bale»nin saray çevresinden taşarak daha geniş insan üzerinde etkili olmasına yol açtı. Mozart, Gluck gibi ünlü besteciler bale gösterileri için süitler bestelediler... İş birliği XIX. asra doğru sona erdi, bale, operadan ayrıldı. Ama opera, günümüzde bile hâlâ baleden yararlanmaktadır.

Kuğu Gölü balesinde Siyah Kuğu dansı.

BALLET d'ACTION

XVIII. yüzyılda sanat âlemine hâkim olan bale türü «hareket balesi»ydi (Ballet d'Action). Bu türün esaslarını ilmî bir tavırla ilk defa Noverte «Dans Üzerine Mektuplar» (Lettres sur la Danse) adlı eseriyle 1760 yılında ortaya koydu. Bu türde bale trajik bir yapı içinde biter, jestlerle yüz ifadeleri dansı ve müziği perdeleyerek ön plana geçerdi. O devirde esas, müziğin danstan önce düşünülmesiydi. Önce müzik tesbit edilir, sonra koregrafi bu müziğe göre düzenlenirdi. Noverre ise konuyu ön plana çıkarmıştı. Buna göre önce bir konu bulunuyor, müzik, konuyu en iyi biçimde verebilecek danslara imkân sağlıyacak şekilde hazırlanıyordu. Yine bu tür, balede saray kostümlerinin egemenliğini ortadan kaldırmış, «gerçekci kostümcülük» denebilecek bir biçimde «konunun gerektirdiği biçim ve şekilde giyim» modasını getirmişti.

ROMANTİK BALE

XIX. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan «romantik bale», balenin geçirdiği «güç günlerin» başlangıcı oldu... Bu dönemde balerinler daima ön planda idiler. Bale temsillerinde hareket, müziği ve konuyu beşinci, altıncı plana düşürecek kadar ön plana çıkmış, bale âdeta «ruhtan mahrum bir cambazlık» hâline gelmişti... Bu durum, balenin güç günlerinin de başlangıcı oldu; bale hemen bütün Avrupa'da popülaritesini kaybetti. İşte tam o yıllarda bir Fransız sanatçısı, Marius Petipa, balenin imdadına yetişti. Petipa o yıllarda Rusya'daydı ve bale konusundaki çalışmalarına inatla devam ediyordu. Avrupa'da biten bale sanatındaki «Fransız akademik uslûbu», Pepita eliyle Rusya'da canlandı.

1910'larda Rusya'dan Fransa'ya gelen bale üstadları, bale sanatına taze kan aşıladılar... Bu gelişin getirdikleri, Diaghilev ve arkadaşlarının Fransızlar'a sunduğu yenilikler, koregrafiyi, bale estetiğini ve bale fikriyatını altüst etti; balenin «ikinci altın çağı» başladı. «Bale» yeniden sanat âleminde yerini almış, üstelik «müessese» olarak sağlam temellere oturtulmuştu... Baleler için ücreti mukabili kiralanan profesyonel bestecilerin yerini «bale bestecileri» almış, sağdan soldan âriyet temin edilen dekor, aksesuar, kostüm vesair gibi konularda, iş, profesyonellere bırakılmıştı... Bu dönemi «balenin altın çağı» olarak nitelendirmemiz elbette sebepsiz değil. Çünkü bu dönemde Fransa'nın bütün kalbür üstü sanatçıları Diaghilev'in etrafında toplanmışlar, bale sanatı etrafında yoğun bir çalışma başlamıştı.

COCTEAU'DAN PICASSO'YA KADAR

Diaghilev'in etrafında toplanan sanatçılar arasında herhangi bir sanat dalında zirveye çıkmış, büyük ün yapmış sanatçılara rastlanıyordu. Şâir Cocteau'dan ressam Picasso'ya, Matisse'den Stranivski'ye kadar birçok sanatçı, bu dönemde Diaghilev'le birlikte çalıştı. Onların çalışmaları sadece modern baleyi başlatıp geliştirmekle kalmadı, genel olarak bale sana-

New York Şehir Balesi sanatkârları bir temsilde.

tında büyük bir «kalite yüksekliğine» yol açtı.

Diaghilev'in yaptığı turneler, Lifar'ın baleye yeni ufuklar açan çalışmaları, baleye eski popülaritesiyle kıyaslanmıyacak kadar büyük bir popülarite getirdi. Fransa, dünya bale sanatının merkezi oldu. Diaghilev'in öğrencileri arasında mümtaz bir mevkii bulunan Ninette de Valois, İngiltere balesini kurup geliştirdi...

TÜRK BALESİ

1947 yılında Türk hükümeti Ninette de Valois'yi danışma maksadıyle Ankara'ya çağırdı. Onun fikirlerinden ilham alınarak ve tavsiyelerine uyularak Yeşilköy'de 1948 yılında ilk Türk bale okulu açıldı. Aslında memleketimizde bale'nin başlangıcı hayli eskidir. Meselâ, henüz Avrupa'da bile balenin istenilen gelişime başlamadığı bir sırada (1524 yılında) Istanbul'da İtalyanlar tarafından bir bale gösterisinin düzenlendiği, bu gösteriye Türkler'in seyirci ve dansçı olarak bilfiil katıldıkları biliniyor. Naum tiyatrosuna, Güllü Agop'a düzensiz aralıklarla Avrupa'dan bale truplarının gelip temsil verdikleri, ayrıca azınlıklar tarafından işletilen Beyoğlu tiyatrolarında arada bir de olsa bale temsillerine yer verildiği de bilinen şeyler arasında.

Bu arada Rus ihtilâlini de belirtmek gerek... İhtilâlden sonra memleketlerini terkeden Beyaz Ruslar da özellikle memleketimizde sinema ve opera alanında yararlı oldular. Hükümetin Ninette de Valois'yı resmen davet etmesinden kısa bir süre önce bazı halkevleri de «bale» konusunda çalışmalar yaptı. Ancak memleketimizde balenin normal bir düzen içinde gelişmesinin başlangıcı 1950 yılına kadar uzanır... O tarihte Yeşilköy'deki okul Ankara'ya taşınmış, Ankara Devlet Konservatuvarı'nın bir bölümü hâline getirilmiştir. 1960'da bu okul mezunları Manuel de Falla'nın «Büyüyen Aşk» (El Amour Brujo) adlı eserini ilk temsil olarak sundular... Daha sonraki yıllarda Türk bestecileri ile yabancı koregrafların ortak çalışmaları sunuldu: «Çeşmebaşı» (Ferit Tüzün), «Hançerli Hanım» (Bülent Tarcan).

Bugün memleketimizde bale gitgide daha yaygın hâle gelen bir sanat dalıdır ve bu başarıda en büyük pay hiç şüphe yok ki, Ninette de Valois'nındır. Valois, 1949'dan beri Türk devlet balesinin müşavirliği mesuliyetini omuzlarında taşımaktadır.

Valois'nın Türk balecileri hakkında hizmetlerinin değerini belirten bir hâtırayı burada özetleyelim: 1971 yılı başlarında Dormen Tiyatrosu bir festival için Londra'ya gider, «Istanbul Masalı»nı oynar. Kadroda eski balerinlerden Tülin Oral da vardır. Oral'ın en büyük isteği, Londra'da yaşayan Valois'yı görmektir. İkinci temsil günü Ninette de Valois da oyuna gelir. Sonra 22 yıldır temas hâlinde olduğu Türkler'i tebrik etmek için kulise geçer. Üç odayı dolaşır. Tülin Oral dördüncü odadadır ama, muradına eremez, yani Valois ile tanışamaz. Çünkü soyunma odasının kapısı açılıp da balenin büyük ustalarında Valois içeriye girince, Tülin Oral'ın kalbi bu kadar mutluluğu taşıyamaz, sevincinden düşüp bayılır.

MODERN BALE

Günümüzde «bale» güzel sanatlar arasında yerini almış; sağlam, tartışılmayan bir sanat dalıdır... Sanatçısı, yönetmeninin yanısıra bestecisi, yazarı, eleştirmecisi, doktrincisi yetişmiştir. Günümüzde Türkiye gibi balenin henüz tam anlamıyle yerleşmediği ülkelerde bile özellikle büyük şehirlerde bale temsilleri belirli ölçüde bir rağbetle karşılanmakta, son yıllarda hemen her mahallede küçücük yaşında bale dersi alan çocuklara rastlanmaktadır.

Yanan Istanbul Kültür Sarayı'nın açılışında Ferit Tüzün'ün bestelediği, Ninette de Valois'nın koregrafisini düzenlediği «Çeşmebaşı» adlı ilk Türk balesinin oynaması da balenin günümüz Türkiyesi'nde kazandığı önemi izaha kâfidir.

YAKIN TARİHİMİZDE

Namlı eşkıyânın bazısı fakir halkı tuttuğu için korunuyor, bu yüzden ele geçmiyordu.

YAZAN: İHSAN BİRİNCİ

OSMANLI İmparatorluğu'nun son zamanlarında, kanunlara boyun eğmeyerek şekavete sapan ve bu yolda şöhret elde eden birtakım eşkıyâlar türemişti.

1883, arada bir faaliyet gösteren hükümet kuvvetlerinin birçok eşkıyâ taifesini telef ettiği yıldır. Namlı şaki Yörük Osman Efe'nin İzmir Valisi Naşid Paşa'nın vilâyet konağında gûya şerefine tertiplediği ziyafete icabet etme gafletine düşerek öldürülmesini müteakıp; diğer eşkıyâdan Parmaksız Arab Efe Aydın'da, Bakırlı Efe Bergama'da ve Piç Osman Efe de Kırkağaç'da aynı âkıbete uğradılar.

Fakat eşkıyâ faaliyetinin çoğunun ilgililerce padişaha duyurulmadığı 1890 yıllarında Konya ve İzmir'de Efe Osman ile doğuda Topal Tecu; daha sonraları Kayseri, Adana ve Sıvas dolaylarında Cello adındaki şakiler görüldü. Bu bölgeyi on beş yıl kasıp kavuran Cello, Diyarbakır'da posta arabasını soyarken, bir komiserimiz tarafından öldürüldü. Çankırı'yı on iki yıl huzursuz bırakan Eğri Ahmed'den başka Çerkeş'li Hâfız ile Kara Sülün, çok kan döktüler. Bilhassa Ödemiş - İzmir bölgesini titreten Çakırcalı Mehmed Efe bunların başında gelir. Kamalı Zeybek ile Azizoğlu'ndan başka 1910 yıllarında Rize'de Sandıkçıoğlu Şükrü'yü de bunlar arasında sayabiliriz.

ÇAKIRCALI

«Dokuz Dağın Efesi» diye anılan Çakırcalı, nâm-ı diğer Çakıcı Efe; affa uğrayıp köyüne dönmekte iken, jandarma çavuşu Hasan tarafından namaz kılarken öldürülen Ahmed Efe'nin oğludur. 1872 yılında Ödemiş'in Ayasuluğ Köyü'nde doğdu. Diğer efelere nazaran iyi tahsil görenidir. Annesinin ısrarı ile babasının öcünü almak için dağa çıkmış ve istenileni yerine getirmekle, meşhur Çakıcı Efe olmuştur.

İlk kanı, babalığı Hacı Eşkıyâ'ya oynanan namus oyunu yüzündendir. Efelik avrat ile olmaz, kadına ve içkiye düşkün efe, günün birinde mutlaka ele geçer derdi. Hele namusa el uzatmak... İşte on beş yıl devam eden eşkıyâlık hayatında Çakıcı'yı koruyan, bu tutumu olmuştur. Nitekim bir gün kendi adını kullanarak gezen bir haydut çetesi, dağa kaldırdıkları yörük kızına tecavüze yeltenirken, Efe yetişmiş ve mutad nağrasını basmıştı:

— Heeeyt... Dehey gidi gara dinni (dinli). Ülen gahbenin eniği, Çakırcalı Efe benim!...

NAMLI EŞKIYALAR

Neticede, sahte Çakıcı'yı sekiz adamı ile birlikte ortada yanan ateşte teker teker yakıp kül ettiği söylenir. Postlu Efe (Mehmed) yi de pusuya düşürerek öldüren Çakıcalı, zenginden alıp fakire dağıtır, yavukluları başgöz eder, köy yolları ve köprüler yaptırırdı.

Nihayet İzmir Valisi Nâzım Paşa'nın emriyle kızanlarıyle bulunduğu Karıncalıdağı, jandarmalar tarafından sarılmış ve müsademe ânında kendi başkızanı Hacı Mustafa'nın attığı kör kurşunla boğazından vurularak ölmüştü.

Hükümet kuvvetlerinin arasında, yüze inmiş (affa uğramış) eşkıyâlardan Yanık Efe (Halil İbrahim) de vardı. Vasiyetine uyan adamları, cesedinin tanınmaması için başını gövdesinden ayırıp, göğüs derisini de yüzmelerine rağmen, sırtındaki ben'den teşhis edildi. Bu sıralarda 40 yaşında bulunuyordu (1912). Avenesi; Hacı Mustafa, Arap Mercan, Mehmed, Hüseyin, Küçük Osman, Çoban Mehmed, Kara Ali, Appoş Recep adında namlı eşkıyâlardı.

SANDIKÇIOĞLU

Eşkıyâlar arasında kendi kategorilerine göre, erlik ve dürüstlükleriyle tanınanlardan biri de Rizeli Sandıkçıoğlu Şükrü idi. Rize mutasarrıflığında faaliyette bulunan Sandıkçıoğlu, fırsatını bulur bulmaz mutasarrıfı ve oğlu Cevad'ı (Refi Cevad Ulunay) öldürmeye and içmişti.

Bir gün yanında bir jandarma eri ile avlanmaya çıkan küçük yaştaki Cevad, isabetsizliğini gördüğü tüfeğini onarmakta iken, birdenbire çalılıklar arasından sarı bıyıklı, güçlü kuvvetli bir adam çıkar. Yanındaki jandarmanın sapsarı kesildiğinin farkında olmadan, gelen adamın elindeki martinden, silâhtan anlayan biri olduğuna hükmederek:

— Ağam, şuna bir bakar mısın? der.

Kim olduğunu bilmediği şahıs, bir müddet yüzüne acır gibi baktıktan sonra, uzatılan tüfeği alır ve düzelterek iade eder. Bir zaman beraberce konuşa konuşa geldikleri bir noktada duran adam:

— Ben burada kalacağım, daha ileriye gidemem. Sonra takip müfrezelerine rastlarım!

Dedikten sonra, karşısındaki delikanlının şüphelendiğini sezince de şunları ilâve eder:

— Ben, babanın gece gündüz aradığı Sandıkçıoğlu Şükrü'-

yüm!... Babanı veya seni gördüğüm yerde öldürecektim. Ama demin bilmeyerek de olsa, silâhını bana uzattın. Bunun için seni öldürmek erkekliğe sığmaz!...

YIRTMA

Bu gibilerin tutumundan tamamen aksi olanları da çoktu. Meselâ Birinci Cihan Savaşı sıralarında Çorum'da, askerlikten silâhı ile firar eden Yırtma Mehmed nâmında bir eşkıyâ çıkmıştı. Dağlarda dolaşarak yol kesen bu şerir, üstelik, kocaları düşmanla çarpışan asker karılarının ırzına tecavüz ederdi. Jandarma kuvvetlerinin devamlı takibinden çok kere kurtulmasını bilen bu eşkıyânın da sonu fecî oldu.

Bir gün hükümet konağına bir süvari jandarma müfrezesinin yaklaştığı görüldü. İçlerinden birinin yedeğinde; karnı ve sağrısı pıhtılaşmış kana boyalı bir at vardı. Bu atın üzerine kafası iki şak olmuş bir ceset yüklenmişti. Sâbit kalan tarafındanki alnından sarkan kirli nefti renk perçemi, yerinden fırlamış gözünü örtüyordu... Bu, Yırtma Mehmed'in cesedi idi.

Yırtma Mehmed, kocası savaşta bulunan bir asker karısının evine girmişti. Oldukça kurnaz olan kadın, ilk anda hüsnükabûl göstererek, hayduda kâfi derecede emniyet telkin ettikten sonra, yükten yatak çıkarmak üzere yanından ayrıldı. Biraz sonra süreceği zevk âlemini düşünen Yırtma Mehmed de mavzerini duvara dayamış, ocağın başında oturuyordu. Arkası dönük olarak tabakasından sigarasını sarmaktaydı. Bu durumu fırsat bilen kadın, sessizce kapının yanındaki baltayı kapmış ve bütün gücüyle haydudun başına indirdikten sonra kendi de düşüp bayılmıştı.

Bu gibi âsâyişsizlikler arasında kısa da olsa, zamanın zabıtası olan zaptiye teşkilâtının zecrî tedbirlerle yurdu zabt-u rapta aldığı devirler de olmuştur. Buna dair aşağıda örneğini verdiğimiz olay da hayli ilgi çekicidir.

Zabıtaya önem vermeyen, kendisinden korkmayanları affetmeyen; inatçı ve şedid mizacı ile tanınan Osman Ağa nâmındaki zaptiye tabur ağası, Sıvas'a yeni tâyin olunmuştu... Birgün eşkıyâ takibine çıkan bu dev gibi iri yapılı kumandan, uğradığı köyde şikâyet edilen Hasan adında bir eşkıyâyı huzuruna getirtti:

— Senin adın ne?

— Yolasığmazoğlu!

— Ne!... Yolasığmazoğlu mu? Bunu bana mı söylüyorsun? Ben seni öyle yola getiririm ki, iğne deliğinden bile geçersin.

Beriki müstehziyane sordu:

— Nasıl geçirirsin ağa?

— Onu ben bilirim... Alın şunu ahıra bağlayın!...

Emri alan zaptiyeler adamı tutup, söylenen yere bağladılar. Etrafta derebeyi gibi geçinen Yolasığmazoğlu'na ölmeyecek kadar yiyecek veriliyordu. İki ay içinde eriyen eşkıyâyı, Zaptiye Tabur Ağası Osman Ağa tekrar huzuruna getirtti:

— Bak, incelenmiş ipliğe dönmüşsün. Biraz daha devam edersek iğne deliğinden geçerek, öbür dünyaya gideceğine aklın erdi mi?

Azılı herif işin inada gelir tarafı olmadığını, açlıktan öleceğini, toprağa intikal edip tozunun iğne deliğinden geçeceğini anlamıştı.

— Aklım başıma geldi Ağa.

— Peki, ben senin kafanı değiştirdiğim gibi, adını da değiştireceğim. Bundan sonra sana Yolasığmazoğlu değil; Yolageldi Hasan diye çağırmalarını dellâl ile köylerde ilân ettireceğim, razı mısın?

— Razıyım Ağa.

— Bir daha geçtiğimde yine zorbalığını işitirsem, seni mutlak iğne deliğinden geçiririm, bunu unutma... Haydi şimdi bas git!...

Niğbolu Zaferi ve Yıldırım Bâyezid: 2

Ankara Savaşı

Tahsin Tunalı

— Paris'te gece ve gündüz, kederden ve göz yaşından, cenaze alayından ve ölülerin ruhları için yapılan âyinden başka birşey görmüyorum, diyerek en büyük Hıristiyan şehrinin hâlini belirtti.

Fransa kralının kardeşi, Orléans dukası ve eski Fransa veliahdi Prens Louis de Capet - Valois, pek sevgili yeğenleri prenslerin serbest bırakılmaları için, Sultan Bâyezid'e, pek yakarıcı bir nâme yolladı.

Bu sırada Fransız prensleri, Bursa'da idiler. Osmanlı devletinin muhteşem taht şehrinde gözleri kamaşmıştı. Gerçi Paris, Bursa'dan daha kalabalıktı; fakat Bursa derecesinde zengin ve renkli değildi.

Yıldırım, prensleri ava götürdü. Padişahın av köpeklerine «canfes» denen en değerli kumaşlar örtülmüştü. Yarı ehlileştirilmiş parslara, mücevherli tasmalar takılmıştı. 6.000 zağarcı ile 7.000 doğancı, önden gidip, Türk hükümdarına av sahası açıyorlardı.

Haçlı esirleri, bütün bu zenginliklerin ellerine geçmediğine teessür gösterirlerken, Yıldırım Bâyezid, Niğbolu'da elde edilen muazzam ganimetin padişah hissesi olan beşte biriyle, Anadolu ve Rumeli'n-

de birçok hayır eseri yapılmasını emretti. Bu arada Niğbolu'daki Yıldırım Camii'nin temelleri atıldı.

Fransa Kralı VI. Charles'ın elçileri, Bursa'ya vardılar. İleri gelen Fransız esirlerinin bırakılması için 200.000 duka altını ile 100.000 duka altını değerinde hediye takdim ettiler. VI. Charles, bütün ihtiyat hazinesini Niğbolu hazırlıkları ile tükettiğinden, bu parayı borç almıştı. Borç verenlerin başında Venedik Cumhuriyeti, sonra Macaristan ve Kıbrıs kralları geliyordu. Macar esirlerinin belli başlıları için Kral Sigismund'un yolladığı paranın da yola çıkarıldığı haber alındı.

Korkusuz Jean, Türk ordusunu ve zenginliğini görünce, başka bir âleme geçmiş gibi şaşırmış ve:

— Yemin ediyorum, demişti; bir daha hayatımda Türkler'e karşı elime silâh almam!

Fransız prensinin bu yemini Yıldırım'a söylenmişti. Prens ve maiyeti, vedâ etmek için huzûr-ı hümâyûna çıktıkları zaman Sultan Bâyezid, şöyle dedi:

— Bana bir daha silâh kaldırmayacağına dair ettiğin yemini, sana bağışlıyorum. Bilakis, şerefini kurtarmak için, Hıristiyanlığın bütün kuvvetlerini bir daha topla yeniden gel! Bana, şan ve şerefimi arttırmak için yeni fırsatlar bahşet!

Ortaçağ, şövalyelik devri idi.

Fransız esirleri, Bursa'dan yola çıkarıldı. Venedik'e geldiler. Venedik Cumhuriyeti, üç Fransız prensini Kral VI. Charles borçlarını ödeyinceye kadar alakoydu. Hıristiyanlık tarihinin en büyük hanedânının haysiyeti, iyiden iyiye sarsılmıştı.

Esirler, Niğbolu hezimetinden bir yıl, 5 ay sonra Burgonya Dukalığının taht şehri olan Dijon'a vardılar. Korkusuz Jean, 10 mart 1398'de Paris'e geldi. Amcaoğlu I. Charles'a, seferin feci tafsilâtını anlattı.

VI. Charles, Niğbolu borçlarını ödemek için yıllarca didindi. Rahipler sınıfına yeni vergiler koydu. Emeklilik maaşlarını indirdi. Venedik Senatosu, Fransa Kralı ile Burgonya Dukası'na sık sık hakaret dolu mektuplar yazarak, borçlarını bir vakit önce ödemeleri için sıkıştırdı.

Niğbolu'dan sonra Sultan Bâyezid'in ufukları genişledi. Bizans'ın üçüncü muhasarasına başladı. Boğaz'ın Anadolu yakasında, Göksu deresinin döküldüğü yerde Güzelcehisar'ı (Anadoluhisarı) yaptırdı. Bizans İmparatoru II. Manuel, 1399 aralığında yardım istemek için Avrupa'ya gitti. Kendisi seyahatteyken Türkler, Bizans'a girerler korkusuyle, zevcesi imparatoriçe ile çocuklarını Mora'ya bıraktı. Paris ve Londra'dan elleri boş döndü. Avrupa'nın, ikinci bir Niğbolu macerasına hevesi yoktu. 13 ay sonra teessür içinde Bizans'a avdet etti.

İmparator, Bizans'ta yaşayan 7.000 kadar Türk ve Müslüman için zaten mevcut üç camiden başka bir cami daha inşasına müsaade etmeye mecbur kaldı. Osmanlılar'a verdiği yıllık vergi arttırıldı. Bizans'ta bir Türk mahkemesi kuruldu. İstanbul'daki Türkler ancak bu mahkemede muhakeme edilebileceklerdi. Bursa'dan Bizans'a bir kadı gönderildi. Şile ve Silivri gibi kasabalar kesin şekilde Türk hâkimiyetine geçti. Bizans'ın son günleri iyiden iyiye yaklaşmıştı. Bizans'ı kurtaracak hiçbir Hıristiyan kuvveti yoktu.

1398'de Atina'ya giren Sultan Bâyezid, Attika ile Mora'yı da Türkiye'ye bağladı. Bizans üzerindeki baskıyı son derece arttırdı. Gerçi bir muhasara savaşı yapmıyordu. Fakat her taraftan çevrilmiş olan şehrin düşmesi, bir zaman meselesiydi. Kim tahmin edebilirdi ki, Bizans'ı kurtaracak hamle doğudan, başka bir Türk hükümdarından, yeryüzünün en güçlü devletinin başında bulunan Büyük Timur'dan gelecekti?

Timur! XV. asrın eşiğinde dünyayı titreten isim buydu. Çin fağfurunun bile uykusunu kaçıran bir isimdi. Yalnız Gâziler Sultanı Bâyezid, bu büyük cihangiri mühimsemiyordu.

Timur, dört Türk hâkanlığı ile karşı karşıya gelmiş, bunlardan ikisini, Hindistan Türk Hâkanlığı ile Doğu Avrupa'ya, Karadeniz kuzeyine ve Rusya'ya hâkim Altınordu Türk hâkanlığını ele geçirmişti. Şimdi Osmanlı Türk hâkanlığı ile Mısır-Suriye Türk Memlûk sultanlığını hedef seçmişti. İkinci derecedeki diğer pek çok devleti fethetmiş, Orta Asya'ya, Kuzey Hindistan'a, Yakındoğu'ya, Doğu Avrupa'ya hâkim olmuştu.

Timur'un asıl hedefi, Cengiz, Mete ve başka cihangirler gibi Çin'di.

Fakat Timur, Çin ummanına dalmadan önce, ardında bilhassa bütün bir birleşik Avrupa'nın galibi olan Sultan Bâyezid'i bırakmaya cesaret edemiyordu.

Mısır - Suriye Türk Memlûk Sultanı Barkuk, ülkesinin coğrafî mahfuziyetine güveniyordu. Üstelik Timur'un gelip geçici bir tufan olduğunu anlamıştı. Büyük mütefekkir tarihçi İbni Haldûn'a:

Yıldırım Sultan Bâyezid Han.

— Herkesin aleyhinde bulunduğu Timur'dan değil, bilakis bütün İslâm âleminin teveccühünü kazanan Osmanoğlu'ndan korkuyorum, demişti.

Yıldırım, Fırat'ı ve Toroslar'ı atlayacak, hem Memlûkler'i, hem Timur'u tehdit edecekti. Timur'a karşı bir Osmanlı - Memlûk ittifakı, iki tarafın da kuşkusu ve ihtirası yüzünden, müzakere safhasından öteye gidemedi.

Timur'a kafa tutan iki Türk hükümdarı, Bağdad sultanı Ahmed Celâyir'le Karakoyunlu Kara Yusuf Bey, ülkelerini büyük cihangire bırakıp Anadolu'ya sığındılar. Yıldırım, kendilerini hükümdarlara yaraşır şekilde kabûl etti. Timur, Osmanoğlu'ndan büsbütün ürktü. Zira Yakındoğu'dan uzaklaşır uzaklaşmaz, Yıldırım'ın bu iki hükümdarı, ülkelerini kendisinden geri almak üzere salıvereceğine emindi.

Yıldırım'ın Anadolu birliği uğruna taç ve tahtlarından mahrum ettiği Candaroğlu, Aydınoğlu, Saruhanoğlu, Germiyanoğlu, Menteşeoğlu, Karamanoğlu da Timur'a sığınmışlar, ondan, ülkelerinin kendilerine iadesi için yardım istemişlerdi.

Fakat Timur'un ordusu da, kumandanları da, Hıristiyanlar üzerinde Haçlı muharebelerini gölgede bırakan zaferler kazanan Osmanoğulları'na karşı yürümekten nefret ediyorlardı.

1400 yılında Timur, Anadolu'ya girdi. Sıvas, Malatya ve Kayseri'yi aldı. Sultan Bâyezid'e iyi bir ders verdiğini sanarak, geri döndü. Suriye'yi fethetti. Şam'a girdi. Memlûkler, Timur'a ismen tâbiiyetlerini bildirdiler. Kışlamak üzere Kafkasya'da Karabağ'a çekildi. 1402 yılının başında şehzâdelerini ve emîrlerini, bir harp dîvânı hâlinde toplantıya çağırdı. Mevzu, Osmanlılar'la savaştı.

Timur, ezcümle şu sözlerle celseyi açtı:

— Hedefimiz Cengiz Han gibi Çin'dir. Çin'e gitmeden evvel Anadolu'yu fethetmek gerekir. Zira biz, doğuya çekilir çekilmez Bâyezid, batıdaki topraklarımıza girecektir.

Timur'un oğulları, torunları ve emîrleri, bu fikri tutmadılar. Dediler ki:

— Osmanoğulları'nı bütün İslâm âlemi gibi biz de severiz. Hıristiyan dünyasına karşı mücadele eden en büyük hanedândır. Böyle bir hanedânı ezmek, bize yakışmaz. Anadolu gibi bir ülkede halk, Osmanoğulları'na bağlıdır. Belki bu ülkeyi fethederiz, fakat elimizde tutmamıza imkân yoktur. Anadolu, diğer fethettiğimiz memleketlerin hiçbirine benzemez. En zengin, en nüfuzlu Müslüman ülkesidir. Zaten Osmanoğlu'na karşı zafer kazanmamız muhakkak değil, ancak muhtemeldir. Osmanoğulları şimdiye kadar «yenilmez» şöhreti taşıyagelmişlerdir. Yersiz bir seferle başımızı belâya sokarsak, Çin'in fethinden de geri kalırız. Anadolu askeri, dünyanın en iyi muharibidir. Üstelik sayıca da çoktur. Gerçi bizim Türkistan askerimiz de cesur ve daha fazladır. Fakat Osmanlılar'a karşı harp etmeye istekleri yoktur.

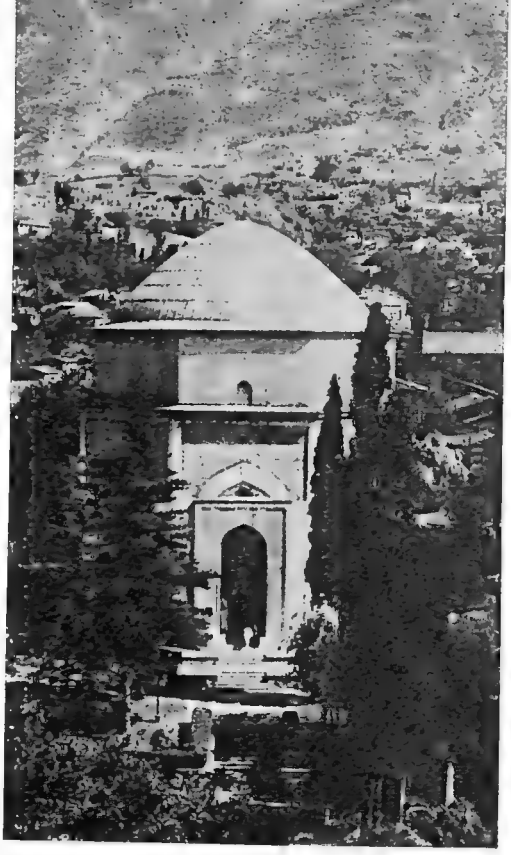

Bursa'da Yıldırım'ın oğullarından Çelebî Mehmed'in yattığı Yeşil türbe.

Timur, bu derece muhalefet karşısında şaşaladı. Fakat verdiği kararları asla değiştirmezdi. Ancak, Yıldırım'a öyle teklifler yapmayı tasarladı ki, bu teklifler reddedilsin ve bütün İslâm âlemi ve kendi Türkistanlılar'ı, harp mesuliyetinin Osmanoğlu'nda olduğunu anlasınlar. Sultan Bâyezid'e gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

«Rûm diyârında melik olan Yıldırım Bâyezid! Bil ki, biz kudret ve iktidarımızla, insanlık âleminin en büyük kısmını tab'amız hâline getirmiş bir hükümdarız. Bu görülmemiş işi, tek başımıza yaptık. Senin gibi, babamızdan ülkeler tevârüs et-

miş değiliz. Aklını başına topla ve Kara Yusuf'la Ahmed Celâyir'i topraklarından kov. Emirlerimize karşı gelen hükümdarların âkıbetini duymuş olsanız gerektir. Siz de o hükümdarların arasına girmekten sakının!»

Yıldırım Sultan Bâyezid gibi mağrur, büyük bir hükümdarın bu mektuba tahammül etmesine imkân yoktu. Şu nâmeyle cevap verdi:

«Ey Timur denen kuduz, kâfir, soysuz köpek! Mektubunda yazdığın sözlerle, benim gibi bir hükümdarı korkutacağını sanarak, ne ahmak bir uğursuz olduğunu gösterdin. Beni, önünden kaçan Acem ve Tatar hükümdarcıkları ile mi kıyas edersin? Benim ordumu Hind, Irak ve Herat askeri mi sanırsın? Anadolu'yu, Şam, Haleb ve Bağdad'ı aldığın gibi almayı mı tasarlıyorsun? Sen ordumuzun bir tek defa mağlûb olduğunu işittin mi? Dünya ve mal hırsıyle köpekler gibi dövüşmekle ömür geçirdin, bununla öğünüyorsun. Bizim hayatımız, din ve devlet uğruna gazâ meydanlarında geçmiştir. İşte sen, işte cenk meydanı! Bekliyorum, ne zaman istersen gel! Allah seni kahretsin ve Müslümanlar'a daha fazla zulüm edememen için sana uyanlara da lânet olsun!»

Bu mektubu alınca Timur, bin yıldan beri yeryüzünün asla bir arada görmediği büyüklükte bir orduyla Anadolu'ya girdi. Hiçbir seferine bu kadar büyük ve bakımlı bir ordu sürmemişti. Türkistan ordusunda Osmanlı askerinin vasıfları hakkında mübalâğalı hikâyeler anlatılıyor, nâmağlûb Osmanlı ordusuna karşı çekingenlik hüküm sürüyordu.

Yıldırım, harp dîvânını topladı. Vezîr-i âzam Çandarlı-zâde Ali Paşa:

— Meydan muharebesinden kaçınalım, dedi; düşman askeri bizimkinden çoktur. Üstelik iyi vasıfta, tam teçhizatlı askerlerdir. Ordumuzu taze ve yıpranmamış olarak muhafaza edelim. Varsın Timur, Anadolu'da dolaşıp dursun. Eninde sonunda def'olup gidecek, doğuya, ülkesine, Çin üzerine uzaklaşacaktır.

Bu, Türkiye'nin ikinci hükümdarı I. Sultan Kılıç-Arslan'ın, Birinci Haçlı Seferi'nde Anadolu'ya giren düşmana karşı tatbik ettiği usuldü. Fakat vezir Hoca Firuz Paşa, aksi kanaati müdafaa etti:

— Düşmanın Anadolu'da daha şimdiden yaptığı tahribat büyüktür. Bunun önüne geçmeye, milletimizi ezdirmemeye mecburuz. Bir vakit evvel Timur köpeğinin üzerine yürüyüp işini bitirmekten başka çare yoktur.

Yıldırım, bu ikinci fikri kabûl etti.

28 temmuz 1402 sabahı, dünyanın en büyük iki ordusu, Çubuk Ovası'nda karşı karşıya geldiler. Az ileride, Timur'a teslim olmayı reddeden Yâkub Bey'in müdafaa ettiği yalçın Ankara kalesi görünüyordu.

Yıldırım, askerine vecîz bir hitabede bulundu. Fakat Timur'un ordusu da Müslüman, üstelik Türk'tü. Osmanlı ordusu ile aynı dinden, aynı Hanefî mezhebinden idi. Aynı dili konuşuyorlardı. Bu şartlar altında Osmanlı askerinden, Hıristiyanlar'a karşı gösterdiği fedakârlığı ümit etmek kolay değildi. Çünkü gazi ve şehit olmak imkânı yoktu. Olsa olsa, hükümdarlarının şerefini, devletlerini, mallarını ve canlarını müdafaa edeceklerdi.

İlk hamlede Osmanlı tımarlı sipahisi o derece ânî bir hücuma kalktı ki, Timur ordusunun safları bozuldu. Fakat böyle bir taarruzu tahmin eden Timur, ihtiyatta bulunan zırhlı süvarileri ile zırhlı fillerini öne sürdü. Fillerin üzerinden, patlayan kumbaralar fırlatılıyordu. Fil görmemiş olan Osmanlı atları, müthiş ürktü.

Osmanlı ordusunda, Türk'leşmiş bir Moğol kabilesi olan Kara Tatarlar vardı. Bunlar ansızın Türkistan ordusunun tarafına geçtiler. Rumeli tımarlı sipahilerini arkadan oklamaya başladılar. Osmanlı taarruz gücü sarsıldı. Bunu gören Timur, bütün gücüyle Yıldırım'ın sol kanadına yüklendi ve bu kanadı geriye sürmeye muvaffak oldu.

Tam bu sırada Osmanlı ordusundaki Karaman, Candar, Aydın, Germiyan, Menteşe, Saruhan tımarlı sipahileri, Timur'un çevresinde bayraklarını açmış eski hükümdarlarını görüp, onların safına katıldılar. Bu, Yıldırım için felâket oldu. Ne kadar ihtiyatı varsa muharebe meydanına sürmeye mecbur kaldı. Gerçi bu sürüş, Osmanlı meydan muharebesi usulüne aykırı idi. İhtiyatlar ancak kesin netice alınmak üzereyken kullanılırdı. Fakat kanatları tutmak için başka çare kalmamıştı. Türkistanlılar'ın sayı üstünlüğü yıkıcı olduğu gibi, savaş bilgileri ve cesaretleri de Osmanlı Türkleri'ninkinden az değildi.

Timur, ordusunun en küçük birliklerine kadar hâkimdi. Onları istediği anda satranç taşı gibi oynatabiliyordu. Gerçi Yıldırım da buna muktedirdi. Fakat şimdiye kadar Osmanlı hükümdarının karşılaştığı ordularda böyle kumanda birliği yoktu. Üstelik Yıldırım, hayatında ilk defa olarak kendi askerî dehasına sahip bir başbuğla karşılaşıyordu.

Bu andan itibaren, kızgın güneşten ve susuzluktan bunalan Osmanlı askeri gerilemeye başladı. Timur, çayları ve kuyula-

rı zehirlettiği için, bunlardan su almak kabil değildi. Osmanlı tümenlerinin çoğu sallantı hâlinde ve bozulmak üzereydi. Sultan Bâyezid'in beyleri, çekilmeyi tavsiye ettiler. Bu geri çekilme bozgun ve ricat şeklinde olmaz ve Osmanlılar, Türkistan atlılarının takibi altında ezilmezse, yine de başarı sayılırdı. Yıldırım, tam bir bozgundan korktuğu için, biraz daha sebat etmeye karar verdi.

BOZGUN BAŞLIYOR

Fakat muharebenin neticesini kestiren Yıldırım'ın büyük oğlu Veliaht - Şehzade Süleyman, maiyetinin şiddetli tavsiyeleri üzerine, yanına bir Timur muharebesine muhalif olan Vezîr-i âzam Çandarlı-zâde Ali Paşa'yı, Murad Paşa'yı, Yeniçeri ağası Hasan Ağa'yı alıp, ikindiye doğru muharebe meydanından çekildi. Rumeli'ne geçmek üzere hızla batıya doğru uzaklaştı. Sağ kanadın çekilmesi üzerine de artık Osmanlılar için en küçük zafer ihtimali kalmadı.

Az sonra Şehzâde Mehmed de ağabeyini taklit etti. Bin kadar askeriyle, sancak beyi bulunduğu Amasya tarafına doğru savuştu. Buna rağmen merkezde padişahın mukavemeti o derece şiddetliydi ki, Timur, kuvvet ayırıp, muharebe meydanını terkeden Osmanlı birliklerini takip ettiremedi.

Az sonra Sırbistan prensi Stefan'la kardeşi Prens Vuk da, ağır zayiat veren Sırp tümenini muharebe meydanından çekip kaçmaya koyuldular. Kara Timurtaş ve Firuz Paşalar, tümenleri darmadağınık oluncaya kadar dayandılar. Minnet Bey, Sultan Bâyezid'e yaklaştı:

— Padişahım, dedi; muharebe hitama ermiş gibidir. Ancak düşmanın eline geçmemek için kaçacak vakit kalmıştır. Buyrun, saâdetle çekilin. İnşallah tez vakitte intikam almaya fırsat bulursunuz!

— Bre Minnet, diye bağırdı Yıldırım; benim atalarım içinde muharebe meydanını bırakan var mıdır ki, ilk defa ben bu denâati irtikâp edeyim. Hulûsunu bilmesem seni cezalandırırdım. Babam gibi gazâ meydanında şan ve şeref içinde ölsem nola? Elbet «Sultan Bâyezid kaçtı» dedirtmekten evlâdır. Bize başka türlü hareket etmek yakışmaz.

Güneş batarken Yıldırım, çevresinde kalan üç bin kadar askerle hâlâ dövüşüyor, yavaş yavaş Çataltepe'ye çekiliyordu. Fakat tam yetmiş bin Türkistan askeri tepeyi çepeçevre sarmıştı. Sultan Bâyezid, düşmanı kılıçla doğramaya yetişemiyordu. Balta ile dövüşmeye başladı. Bu ümitsiz vuruşma, üç saat kadar sürdü. Sonunda padişahın atının ayağı sürçtü. Büyük hükümdar, atıyle beraber kapaklandı. Çağatay Hanı Cengizoğlu Sultan - Mahmud'un bizzat kumanda ettiği bir Türkistan birliği, Yıldırım Sultan Bâyezid'i kıskıvrak yakalayarak esir aldı.

Timur, padişahın yaralanmadan esir edilmesi için kesin emir vermişti. Öyle yapıldı. Zaten öldürülmek istenseydi, Yıldırım'ın çoktan işi bitirilirdi. Onunla beraber oğulları Şehzâde Mustafa, Şehzâde Mûsâ, Sarı Timurtaş ve Firuz Paşalar ile üç sancak beyi de tutsak oldular.

Yatsı vakti Büyük Türk Hâkanı Timur, Türkiye Hâkanı'nı hürmetle karşıladı. Arzularını sordu ve yerine getirdi.

Böylece Osmanlı devleti de Timur'un yüksek hâkimiyetine girdi. Türkistan İmparatorluğunun ve ona tâbi olan devletlerin sınırları şu anda Çin'den Adriyatik'e, Kuzey Rusya ve Sibirya'dan Orta Afrika'ya kadar uzanıyordu. Zira Memlûkler de zâhiren Timur'a baş eğmişlerdi. Bizans ve Trabzon imparatorları, büyük cihangire tâbi olduklarını bildirmekte acele ettiler.

SAVAŞTAN SONRA

Timur, İngiltere Kralı IV. Henry'ye, Fransa Kralı VI. Charles'a mektuplar gönderdi: «Niğbolu'da mağlûb olduğunuz hükümdarı esir ettim» diye öğündü. Avrupa, yenilmez Osmanoğulları'nın âkıbeti karşısında şaşkın ve Timur'un müstakbel hareketlerine karşı dehşet içinde idi.

İşte 120.000 Batı Türkü ile 300.000 Doğu Türkü'nün vuruştuğu Ankara meydan muharebesi böyle bitti. Anadolu toprakları, böylesine bir savaş görmemişti. Müslümanlık tarihi böylesine büyük iki İslâm ordusunun savaştığına şahit olmamıştı. Hem de aynı kavimden, aynı dili konuşan iki İslâm ordusu!

Türkiyeli ve Türkistanlı yarım milyona yakın muharip, güneşin doğuşundan batışına kadar, zaferi çekiştiler. Zafer, Doğu Türkleri'nde kaldı. Sultan Bâyezid'in bütün oğulları, Veliaht - Şehzâde Süleyman, Şehzâde Mustafa, Şehzâde İsâ, Şehzâde Mehmed ve Şehzâde Mûsâ ile Büyük Timur'un oğul ve torunları, muharebeye katılmışlardı. Timur, galip çıkmış, Osmanlılar'ı yenmiş, fakat yok edememişti. En seçkin Osmanlı birlikleri, Şehzâde Süleyman ve Çandarlı-zâde ile muharebe meydanından çekilmeye muvaffak olmuştu. Timur, torunu Sultan - Muhammed Mirza'yı 30.000 atlı ile bunların ardından gönderdi. Fakat Şehzâde Süleyman, çoktan Çanakkale Boğazı'nı geçmiş, Rumeli'ne ayak basmıştı.

Türklük için felâket olan, Batı Türklüğü'nü darmadağın eden, Doğu Türklüğü'ne de ciddî hiçbir kazanç sağlamayan Ankara faciası, Avrupa'yı ve dünyayı titretti. İngiltere, Fransa, Kastilya, Ceneviz, Venedik, Bizans elçileri, Timur'a doğru, yüksek saygılarını sunmak için yola çıkarıldı. Avrupa, bir an için Timur, Çanakkale Boğazı'nı geçer mi diye telâşa kapıldı. Fakat Osmanlılar'ı Rumeli topraklarında boğmaya heves etmeyen büyük cihangirin hedefi fakir Avrupa değil, zengin Çin idi. Doğuya dönmek için acele ediyordu.

Timur, Ankara muharebesinde 40.000 zayiat vermişti. Halbuki şimdiye kadar hiç bir muharebede altı binden fazla kayıp vermiş değildi. Üstelik, taht şehri Semerkand'dan kuşuçuşu üç bin kilometreden fazla uzaklaşmıştı.

Osmanlılar için asıl felâket muharebenin kaybı değil, Yıldırım'ın esir düşmesi oldu. Türkiye hükümdarı boş bir ümitle geceye kadar vuruşacağına, büyük Osmanlı birlikleri muharebe sahrasından çekilir çekilmez, savaşı terketseydi, durum bambaşka olurdu. Timur Sakarya'ya bile atlamaya tereddüt ederdi.

ANADOLU ELDEN GİDİYOR

Yıldırım, büyük cihangir Anadolu'dan çekilir çekilmez, ülkelerini, olgun meyveler hâlinde toplar, Osmanlı birliğini dağılmadan muhafaza ederdi. Cihan çapındaki itibarı ve şahsî dehâsı buna müsaitti.

Halbuki şimdi ne olacaktı? Timur, şüphesiz Osmanlı topraklarını, Yıldırım'ın şehzâdeleri ile eski Anadolu beyleri arasında bölüştürecek, ardında zayıf, parça parça bir Türkiye bırakmak isteyecekti. Yeter ki Çin ummanlarına, batıda hiçbir tehlike bırakmaksızın dalabilsin.

Timur'un torunu Sultan - Muhammed Mirza, gerçi Emîr Süleyman'ı ve ordusunu yakalayamadı. Fakat Osmanlı taht şehri Bursa'yı işgal etti. Veliaht - Şehzâde Emîr Süleyman, ricat ederken ancak bir, iki saat kalabilmişti Bursa'da. Osmanlı hazinesini almaya bile vakit bulamamış, gemiyle Gemlik'ten Rumeli'ne geçmişti.

Şimdi Çağataylılar, Bursa'yı yağma ediyorlardı. Dört kuşakta Osmanlılar'ın topladıkları muhteşem hazine, Timur'un veziri Şerefeddin Ali Semnânî tarafından tesbit edilip deftere geçiriliyor, büyük cihangire yollanıyordu. Saraylar ve konaklarsa, Çağataylılar tarafından altüst ediliyordu. Hele Osmanlı evrak hazinesinin yakılması, XIV. asır Osmanlı tarihini karanlıklar içinde bırakacak bir facia idi. Osmanoğulları'nın 77 yıllık taht şehri, çeyrek asırdır Anadolu'nun en büyük beldesi, en müreffeh şehriydi.

Timur, Yıldırım'ın Osmanı birliğine kattığı Aydın, Saruhan, Menteşe, Germiyan, Candar, Teke beyliklerini, eski hükümdarlarına verdi. Kütahya'dan güneye, Denizli'ye indi. Aydın'a, Ayasluğ'a, otuz gün geçirdiği Efes'e, oradan Tire'ye geldi. Tire'de kayalar üzerine bir kitâbe kazdırarak Sultan Bâyezid'e karşı kazandığı büyük zaferi taşa geçirdi. Bir ferman neşrederek Mehmed ve İsâ Çelebîler'in hükümdarlıklarını tasdik etti. Böylece Osmanoğulları'nı da parçalamak istiyordu.

Bütün Rumeli'ni ve Edirne'yi elinde tutan ve babasının yerine geçmiş sayılan Yıldırım'ın büyük oğlu Emîr Süleyman da, Kazasker Şeyh Ramazan'ı göndererek büyük cihangire tâbi olduğunu bildirdi. Timur, Edirne'ye taç, hıl'at ve ferman göndererek bu tâbiiyeti lutfen kabûl etti.

Türkistanlı cihangir, on beş günlük bir muhasaradan sonra, 2 aralık 1402 günü Türkler'in «Gâvur İzmir» dedikleri İzmir şehrinin Rodos Şövalyeleri'nin elinde bulunan kesimini fethetti. Bu kesimi, pek heybetli bir kale müdafaa ediyordu. Timur'un yanında bulunan Yıldırım bile, böyle bir kalenin iki hafta içinde düşürülmesi karşısında hayret ve tebriklerini büyük cihangire bildirdi. Bu suretle Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in uğrunda şehid düştüğü kale, Türk topraklarına katıldı. Timur'un Anadolu seferinde Türk'lüğe hizmeti galiba bu hâdiseden ibaret kaldı.

Timur, İzmir'den Uluborlu ve Eğridir'e geldi. Bu kalelerin Osmanlı kumandanları mukavemet ettikleri için, kaleler savaşla düşürüldü. Yıldırım, Eğridir'de hastalandı. Tedavisine, devrin en büyük tabibi sayılan Timur'un hususî hekimi Şîrazlı İzzeddin Mes'ud ile yardımcısı Celâleddin Arabî memur edildi. İstirahat etmek üzere Aksaray'a yollandı. Buna rağmen Sultan Bâyezid, 3 mart 1403 günü, büyük ve teselli kabûl etmez üzüntüsünün tesiriyle Akşehir'de öldü. Esirliği 7 ay, 12 gün sürmüştü. 43 yaşında idi.

Cenaze namazına bizzat Timur ve bütün şehzâdeleri katıldı. Gaziler sultanı önce geçici olarak Şeyh Seyyid Mahmud Hayrânî'nin türbesine gömüldü. Timur, padişahın bütün yakınlarını kabûl ederek taziyette bulundu, mühim meblâğlar ihsan ederek serbest bıraktı. Bu arada Şehzâde Mûsâ Çelebîyi de azat edip, babasının cenazesini Bursa'ya götürmekle görevlendirdi. Yanına ihtiyaten yalnız Şehzâde Mustafa Çelebî'yi aldı. Büyük ganimetle ve bütün ordusuyle, Çin seferine çıkmak üzere Anadolu'dan ayrıldı.

SON

Harem Hakkında Bilmediklerimiz

YAZAN: Dr. SEDAT KUMBARACILAR

HAREM-İ HÜMÂYÛN deyince, bilhassa Batılılar'ın aklına Bin Bir Gece Masalları'ndaki ihtişam gelirdi: Mücevherlerle dolu hazineler, çeşit çeşit kumaşlar ve halılar, yüzlerce birbirinden güzel kadınların bulunduğu kâşâneler...

Gerçekte ise, durum hiç de zannedildiği gibi değildi. Filvâki, bazı ihtişamlı devirleri olmuştur, fakat bunun haricinde, savaş içinde geçen devirlerde, devlet hazinesinin tamtakır kaldığı, yeniçeri mevâcibinin ödenemediği, bu yüzden sarayda mevcut altın ve gümüş avânînin eritilip paraya çevrildiği devirlerde hayat çok sönük geçerdi.

Haremde dönen entrika ve dedikodular, padişahların çok sayıda kadınla zevk u safâ âlemi yapmalarına imkân vermezdi. Bilhassa harem-i hümâyûnun bir köşesinde dairesi bulunan Vâlide-Sultan, padişahların aşırı hareketlerine göz yummazdı. Kadınefendiler de işlerin çığrından çıkmasını önlemesini bilirlerdi.

KADINEFENDİLER

Padişahla evlenen kadınlar «Kadınefendi» unvanını alırdı. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü kadınefendiler gibi... Sayılarının altıya kadar çıktığı da olurdu. I. Sultan Abdülhamid'in altıncı kadını, Atatürk Bulvarı'nda Şeb-safâ Hatun Camii mezarlığında gömülüdür.

Buradaki mezarında son derece mütevazı bir mezar taşı bulunmaktadır.

Harem-i hümâyûnda, padişahın beğendiği cariye, eşi olur ve kadınefendi veya (ikbal) diye çağırılırdı. Hareme alınan Çerkes, Abaza, Gürcü, Ulah, Boşnak, Nemse kızları gün görmüş kalfalar tarafından saray an'ane ve terbiyesine göre yetiştirilirdi. Bunlara cariye denirdi. İlk planda, el, etek öpmek âdâbı, güzel görünmek, zarif giyinmek usûlleri öğretilirdi.

Kadınefendiler arasında en ziyade itibar gören ve gözde olanları, çocukları olanlardı. Bir de Vâlide-sultanla arası iyi olanlar.

VÂLİDE-SULTAN

Saltanat değişmesiyle tahta geçen padişahın annesi, Vâlide-sultan unvanını alır, Vâlide-sultan dairesine yerleşirdi. Saltanat devrine ait alaylardan birini Vâlide-sultanın haremdeki dairesine gelişi teşkil ederdi. Buna; Vâlide-sultan Alayı denilirdi.

Kösem Vâlide-sultan, Turhan Vâlide-sultan, Mihrişah Sultan, Nakşıdil Sultan, Bezm-i Âlem Vâlide-Sultan, tarihte isim yapmış olanlarıdır. Vâlide-Sultanlar arasında mektep yaptıranları çoktur.

İçlerinde hastane dahi yaptıranları olmuştur. Istanbul'da ve Medine'de hastane yaptırmışlardır.

Harem dairesinin gizli kapılarından biri.

HAREMDE OTURANLAR

Haremde, Vâlide-sultan, kadınefendiler, kalfalar, cariyeler, süt ninelik yapan daye hatunlar, şehzâde ve sultanlar otururdu. En büyük şehzâdenin bulunduğu veliahd dairesi, haremin Hırka-i Saadet dairesi yanındaki kısmında bulunuyordu.

Topkapı sarayının harem dairesi, Sultan Abdülmecid'in son saltanat yıllarında Dolmabahçe Sarayı yaptırılmış olduğundan, eşyalarıyle beraber oraya taşınmıştır. Hareme de, saltanata mensup eski hanedandan olanlar yerleştirildi. Böylece, eski harem dairesinde, II. Sultan Abdülhamid'in son günlerine kadar eski hanedana mensup saraylılar oturdu. Meşrutiyetle beraber de tamamen boşaltılmıştır.

Hareme Kızlar-ağası hariç, müsaadesiz kimse giremezdi. O da çok çekinerek girerdi. Bunun haricinde hastalık vukuunda hekim ve cerrahlar, harem ağalarının refakatinde girerlerdi. Bir de, odun ve eşya nakleden Baltacılar. Bunlar, cariye kapısından girerler, işleri bitince, yine aynı yoldan çıkarlardı. Hareme dair bildiklerimizin çoğu, bu baltacılardan birinin bilgisine dayanmaktadır. Harem-i Hümâyûn'u ilk defa yazan vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey de, baltacı refakatinde haremi gezmiş ve kendisinden izahat almıştır.

Baltacı Abdullah Efendi'yi kırk sene evvel tanıdığım zaman altmış yaşlarında top sakallı, uzunca boylu, sözü sohbeti yerinde bir zat idi. Bana harem-i hümâyûna dair bilgi verirken, uzun yıllar hareme girip çıkarak odun taşıdığını, harem ağalarıyle kapı yoldaşlığı ettiğini ve sohbetlerinden yararlandığını ve böylece harem hakkında bilgi sahibi olduğunu söylemişti. Şu kadar var ki, baltacı Abdullah Efendi'nin hareme girdiği devir, haremin ölü devri idi. Fakat ne kadar olsa, duydukları olmuştu.

Bu yazıyı yazarken, pederim İzzet Kumbaracılar'ın bazı notlarından da istifade ettiğimi buraya kaydetmeyi bir borç bilirim.

Haremde geçen hâdiselerin mühim bir kısmı bilinmemektedir. Zira, orada olanlar çok defa içerde kalır, hiçbir veçhile dışarı sızmazdı. Burada yaşayanlarda aranan en mühim vasıf, ketum olmaktı. Bu sebeple değil gördüklerini kaleme almak, hattâ çok defa anlatmaktan da çekinilirdi.

Doğum emâreleri görülmeye başladığı zaman, o haftanın cuma selâmlığında «Velâdet duası» yapılırdı.

Doğumu müteakıp haremde bayram havası eserdi. Kızlar-ağasının lalası, koşarak silâhdar ağayı haberdar ederdi. Bu haber çok kısa zamanda sarayın her tarafına yayılırdı. Her koğuşta, şehzâde doğmuşsa beş, sultan olmuşsa üç kurban kesilerek matbah-ı âmireye gönderilirdi.

Harem dairesinin bir kısmının dış görünüşü.

Sarayın beş yerinden günün beş namaz vakti şehzâde için yedi, sultan için üç gün top atılır, bayram günlerinde olduğu gibi mehter takımı vuruşa geçerdi. Koğuşlar donatılır, hayalbaz, hokkabaz, incesazlar ısmarlanırdı. Haremde de aynı hava eserdi. Kadınların teşkil ettiği küme saz heyeti, sabahlara kadar çalar, raksedilir ve oyunlar oynanırdı.

Padişahlar, şehzâde doğduğu zaman altın serperlerdi, Sultan doğduğu zaman yapılan merasimde padişah altın serpmezdi. Fakat daha sonraları Atıyye Sultan'ın doğumunda padişah altın serpmiş ve bu âdet devam etmiştir.

Geçen yüzyıllar boyunca, şüphesiz, haremde birçok tarihî olay geçmiştir. Bu olayların başlıcaları Sultan İbrahim'in Kösem Vâlide - sultan'ın, III. Selim'in, öldürülmesi, Şehzâde Mahmud'un Cevrî Kalfa tarafından kurtarılması gelir. Sultan Aziz de hal'edildikten sonra, bir süre burada kapalı tutulmuştur.

Harem-i hümâyûnun cümle kapısı çifte tunç kanatlıdır. Üstünde Besmele-i şerîfe vardır. Bu kapı akşamları kapanır, sabahları açılırdı. Kapı kapatıldıktan sonra anahtarları Kızlar-ağasına teslim edilirdi. Açılış ve kapanışta dua edilirdi.

Şehzâdegân mektebi, araba kapısından cümle kapısına kadar olan sahadaki binalar 1660 yılında yanmıştır. IV. Mehmed'in saltanat yıllarına tesadüf eden bu yangından bir, iki sene sonra yeniden yaptırılmıştır.

Harem dairesi boşaltıldıktan sonra,

Harem dairesinde, Hunkâr Sofası'ndan bir köşe.

1919 yılında tamirine başlanmıştır. Hazine-i hassa tarafından girişilen bu tamir işine mimar Vedat Bey nezaret etmiştir. Bu esnada da bazı hatalar yapılmıştır. Kırklar yerinin yanında, kapılarında Besmele ve âyet-i kerîme bulunan haznedar vekili ağa dairesiyle, üç katlı haznedar ağa dairesi binalarının içi çinilerle süslüydü. Bu çiniler tamamen çıkarılmış, başka yerlere nakledilmiştir. Bu esnada bazı odalarda sonradan yaptırılan tezyinat da yok edilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından girişilen onarım ise, çok esaslı olmuş, muhtelif zamanlara ait tezyinat olduğu gibi muhafaza edilmiştir.

Cariyeler dairesi, haremin görülmeye değer yerlerinden biridir. Birçok karanlık, izbe, loş, rutubetli odaları ihtiva eden bu kısımda, hayatlarını sürdüren cariyelerin nasıl yaşadıkları hakkında oturdukları yerlere bakarak bir fikir sahibi olmak mümkündür. Esir pazarlarından veya savaş ganimetlerinden harem-i hümâyûna alınan cariyelerin karşılaştıkları sayısız güçlükler vardı. Bunların başında Türkçe'ye âşina olmamaları, gurbet acısı, yeni bir hayata atılmanın zorluğu geliyordu. Hastalananlar çok olur, bu gibiler, cariyeler dairesindeki hastanede tedavi edilirler, edilemeyenler de, geldikleri yere gönderilirlerdi.

Harem ağaları, bir teşkilâtın içinde yaşarlardı. Her harem ağası, kendisine öğre-

tilen görevi, dikkat ve itina ile yerine getirirdi. Oturdukları yerler loş, karanlık, rutubetli yerlerdi. Böylece taş üzerinde ömürlerini sürdürürlerdi. Aylıkları çok bir şey tutmazdı. Bir de muhtelif vesilelerle veya merasimlerde serpilen paralardan bir miktarı ellerine geçerdi. Kuşluk adıyle verilen iki övün yemeklerinin biri sabah ile öğle arası, diğeri ise ikindiden evvel çıkardı.

«Risâle-i Teberdâriyye fî Usûl-i Agay-ı Dârüssâade» isminde, eski saray baltacılarından Derviş Abdullah tarafından kaleme alınmış tek nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan eserde, harem ağalarına dair oldukça ilgi çekici kısımlar vardır. Cariyelerle seviştiklerinden, yüz bulmazlarsa, akla gelmedik fenalıklarda bulunduklarından bahsetmektedir. Cariyelerle arkadaşlık etmeleri mümkünse de, gönüllerini kaptırarak seviştiklerini kabûl etmek pek yerinde olmasa gerek.

Cumhuriyet devrine kadar harem-i hümâyûn ancak mâbeyn-i hümâyûndan alınan müsaade ile gezilirdi. Bu hususta sefaretler aracılık ederdi. 1919 yılındaki onarılmasından sonra ziyarete başlanmıştır. İlk zamanlar Rus mültecileri, gruplar hâlinde ziyaret etmişlerdir. Mütareke yıllarında işgal ordusu mensupları da ziyaret etmişlerdir. Halkımızın ziyareti Cumhuriyet'ten sonra mümkün olabilmiştir.

HAREM HAYATI

Hareme misafir kabûl edilmezdi. Yalnız evli sultanlar vâlidelerini ziyaret ederlerdi. Vâlideleri de kendilerini saraylarında görürdü. Kupa araba, kendilerini araba kapısından alarak götürürdü. Yanlarına cariyelerden veya kalfalardan birini alırlardı. Yaşmak ve ferace ile örtünürlerdi. Harem ağaları atlarına binerek arabayı takib ederdi. Saltanatın son yıllarına kadar yaşmak ve feraceli saray kadınları, Istabl-ı Âmire'den tahsis edilen arabalarla şehirde gezinti yaparak eski an'anelerini sürdürmüşlerdir.

Sarayda namaz kılmak mecburiyeti vardı. Sabahın erken saatinde uyandırılan enderûn halkı, sabah namazını ekseriya padişahın da bulunduğu Ağa Camii'nde kılardı. Namazdan kaçanlar azarlanır ve itibarları olmazdı. Padişah, Kızlar-ağası, harem ağaları ve musahiblerle camiye geldiği zaman, silâhdar, çuhadar, rikâbdar, dülbent, anahtar, peşkir ağaları tarafından karşılanırdı. Sarayda yüksek mevkileri olan bu zevat, mahfel-i hümâyûnun önünde bulunurlardı. Zât-ı şâhâne namazdan sonra mâbeyn-i hümâyûna giderdi.

Padişahlar, kızlarını ekseriya enderûnda yetişmiş biri ile evlendirirlerdi. Asâlet aranmazdı. Devşirme yoluyle saraya alınan ve yetiştirilen enderûn ağası, böylecek yüksek mevki sahibi olurdu.

Şehzâdelerin terbiyesiyle, lala olarak verilen harem ağaları meşgul olurdu. Ders zamanı şehzâdegân mektebine devam eden şehzâdelerin hocaları, kendileriyle meşgul olduğu zaman, laları da yanlarında bulunurdu.

Haremde bulunan elbise ve ayakkabı gibi giyim eşyasının muhafazası düşünülmeyerek, lüzumsuz eşyadır diye kısmen satılmış, kısmen de saray bendegânına verilmiştir. Şehzâdelere ait giyim eşyası meyânında entari, kaftan, biniş, cübbe bulunuyordu. İç çamaşırları çok geniş olurdu. Zıbın denilen ve fanilâ yerini tutan çamaşır, ekseriya şile bezinden yapılırdı. Ayakkabılar Yemeni biçiminde ince deriden yapılırdı.

Harem eşyasına gelince, ehramlara sarılı yataklar sabahleyin kaldırılırdı. Her oda ve salonda sedir ve minderler bulunurdu. Istanbul işçiliği ile yapılmış kanapelerden birkaçı hâlen harem dairesinin bir salonunda bulunmaktadır. Süleymaniye mangallarının en sanatkârâne yapılmışları da haremde bulunurdu.

Harem-i hümâyûndaki cariyeler sınıflandırılmıştır. Vâlide-sultanın, padişahın, hazinedâr ustanın cariyesi olanların haremde itibarları olur, sözleri geçerdi.

1088 Hicrî yılında padişahın yazlıkta bulunduğu harem-i has bahçesinde çıkan bir yangın, cariyeleri perişan etmişti: «Sabaha karşı Tersane bahçesi hareminde cariyeler odalarından birinin ocağından ateş isabet edüb içinde olan kirişe, bâdehu tavanına yapışıb, kara ağalar su göndermemekle bir anda bütün odayı sarıyor ve etrafında olanlara dahi sirayet edicek, içindeki cariyeler ancak birer başlarıyle padişah hazretlerinin olduğu camlı büyük köşke kaçtılar. Saray halkı iri kazanlarla deryâdan su taşıyarak yangının önünü aldılar». Padişah: «Bu, bir hükm-i kazadır» diye, olaydan kimseyi mesul tutmayarak derhal yeniden yapılmasını ferman ediyor.

1076 Hicrî yılında yine cariyelerden birinin sebep olduğu yangın, cariyenin boğdurulduktan sonra bir taşa bağlanarak Tunca nehrine atılmasıyle sonuçlanıyor.

Haremde bir de gılmân-ı enderûn zümresi vardı. Enderûn ve has odalıların hepsi, vazifelerinde kaldıkları müddetçe harem-i hümâyûn veya harem-i muhteremden çıkarıldılar denilirdi. Bu bir saray ıstılahı idi.

Refik - âbâd'ın dışarıdan görünüşü.

BOĞAZİÇİ'NDE ESKİ BİR TÜRK EVİ

RÖPORTAJ: ECZ. UĞUR DERMAN
FOTOĞRAFLAR: KUTLU ERTUNA

SAHİLDEN Emirgân'a doğru giderken, Boyacıköy yakınlarında, yanık yağ ve sucuklu tost kokan gazinolar arasından geçen merdivenli bir koridor ve nihayetinde kocaman bir demir kapı görünür. İçeri girince sizi, sanki semaya doğru tırmanan sayısız merdivenler karşılar. Bu merdivenler, Ahmed Hâşim'in tavsiyesine uyulup ağır ağır veya bir çocuk heyecanıyle süratle çıkılabilir. Nefes darlığına müptelâ olanların bile, yukarılara rahatlıkla eriştiğine şaşmayınız. Zira basamaklar, çıkanı yormayacak şekilde alçak tutulmuştur.

Merdivenin sonuna yakın, arkanızdaki nefis Boğaz manzarasına mukabil, birden, karşınızda aşı boyalı, alçı pencereli, şahnişli, latîf bir Türk evi beliriverir. Bu, şehri saran zevksizlik nümunesi binalar arasında, onu sanki bir sihirli el buraya konduruvermiştir! İstanbul'da en yeni yapılan, en eski Türk evi işte önünüzdedir.

Mimar Refik Bey'in fırçasından çıkan tablolardan biri.

Refik Bey'in evinin içinden Boğaziçi'ne bakış.

Vaktiyle saray ve kasırlardan bazılarının, Sâdâbâd, Şeref-âbâd, Hümâyûn-âbâd gibi isimlerle anıldığı gibi, bu eve de, sahibi Mimar Refik Gökkan'ın adından ilham alınarak, çocukluk arkadaşı Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından Refik-âbâd adı verilmiştir!...

Bugün gibi hatırımda, on sene evvel bir yaz günü, Dr. Süheyl Bey hocamız bana: «Gel, yarın seninle, benim yarım asırlık dostum Mimar Refik Bey'e gidelim, memnun kalırsın!» demişti.

Refik Bey'in ismini, daha önce Necmeddin Okyay hocamızdan da duymuştum. «Aman evlâdım, Mimar Refik Bey'i tanı, evini gör. Zarfıyle, mazrufuyle görülmeye sezâdır» demişti.

Bu teklifi, cân ü gönülden kabûl ettim, ertesi günü kararlaştırılan saatte yukarıda bahsi geçen merdivenleri ağır ağır çıktık. Tam 166 basamak sonra Refik-âbâd'ın kapısına geldik. Refik Bey ve refikası Hayrünnisa Hanımefendi bizi karşıladılar. Lâkin ben, evin içini ve eşyasını görünce, konuşmamı şaşırdım. Hani Sûznâk bir şarkı vardır:

Her lâhza seni görmek için âh ederim ben,
Gördükçe de, nutkum tutulur, vâh ederim ben!

İşte benim hâlim, bunun gibi bir şey oldu! Aradan geçen yıllar, yakınlığımızı arttırdı. İçinde, mazinin güzelliklerini topluca bulduğum bu kâşâneyi, eski sanatlarımızdan hoşlanan okuyucularımıza da tanıtmayı düşündüm ve Refik-âbâd'ın kapısını bir kere de bu maksatla, foto muhabiri arkadaşımızla beraber çaldık. Lâkin «kapıyı çalmak» sözü bu dekora göre pek yeni kalır. Onun için, isterseniz

«dakk-ı bâb ettik» diyeyim!

■

Zevk sahibi nice sanatkârımız vardır ki, tasavvurlarını maddî imkânsızlıktan dolayı tahakkuk ettirememiştir. Varlık sahibi nice zenginimizin de zevk ve gayesi, L salon - salanmanjeli (!) kibrit kutusu biçimli lüks katta oturmak ve katını ültramodern takımlarla döşemek olmuştur! Bir tarafa da, şöyle uydurma bir mangal ve nargileyi kondurdu mu, oldu işte Şark köşesi! Ne denir, Yaradan hepsini bir arada vermiyor. Şâir Haşmet'in bir beytini hatırladım:

Cânan bulunur, kûşe-i imkân ele geçmez,
İmkân bulunur, dâmen-i cânân ele geçmez!

Nazar değmesin, Refik Bey, cânânı da, kûşe-i imkânı da ele geçiren nâdir bahtiyarlardandır.

Sisli bir sonbahar sabahında, Boğaziçi'nin câzip ve esrarlı görünüşünü, Refik-âbâd'dan birlikte seyrediyoruz. Yıllardır konuştuğumuz mevzuları, sanki yeni duyacakmışım gibi, bir de okuyucularımız için soruyorum. Rıza Tevfik'in kendisi hakkında söylediği:

Sıhhati yerinde, keyfi yerinde,

Yaşlıca bir gencim, ihtiyar değil!

mısralarına, sıhhati değilse bile, keyfi yerinde olmakla uyan yetmiş beş yaşındaki genç muhatabım, sorularımı sabırla cevaplandırıyor:

— Size klasik bir sual: Hayat hikâyenizi kısaca anlatır mısınız?

— Efendim, benim çocukluğum haşarı olarak geçti. Hâlâ da öyleyim ya! Burhan-ı Terakkî Rüşdiyesi, Mercan İdâdîsi derken, Hayskul İngiliz mektebine başladım. Birinci Dünya Harbi çıkınca, burası kapandı. Ben de Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar Akademisi) mektebine girdim, altı sene sonra mimar çıktım.

— Öğretim sistemi bugünküne benziyor muydu?

— Mektebe yeni girenler, (mimar, ressam, heykeltraş, hakkâk) önce bir yıllık hazırlık sınıfında resim dersi alırlardı. İkinci sene, herkes şubelerine ayrılırdı. Mimarîde, Grek - Roma etüdleri birinci, Kompozisyon ikinci, Rönesans üçüncü, Türk Mimarîsi dördüncü sınıflarda öğrenilirdi. Bu şekilde mezun olunuyorken, mütareke yıllarında Bizans mimarîsi için de bir yıl konunca, hazırlık sınıfıyle birlikte mektep altı yıl oldu.

— Peki, millî mimarîmizle ne zaman ilgilenmeye başladınız?

— Biz, Türk mimarîsini Kemâleddin Bey'den öğrendik. Hattâ ben, imtihanda Selçuklu mimarîsinden proje yaptım ve mezun olduktan sonra, bir müddet hocamızın — kemerli mimarîye çok yer veren — klasik tarzına uydum. Bir, iki sene geçip de Ankara'ya gidince, Vali Haydar Bey, beni belediyeye inşaat müdürü olarak aldı. Baktım, ortada ne proje var, ne bir şey! Yüz ev ihale edilmiş. Haftada aşağı yukarı 10 - 12 tip proje hazırladım. Yenişehir'in ilk temelleri, tarafımdan atılmıştır. İşte bu sıralarda, daha çok, eski Ankara yapılarından ilham alarak Kemâleddin Bey'in neoklasik yolundan ayrıldım. Sonra, ev hususunda, daima Ankara ve Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki sivil mimarî örneklerinin tesirinde kaldım.

— Klasik bir Türk evine sahip olma arzusu ne zaman doğdu?

— Eskiden beri, hattâ resme ilk başladığım zamanlar, kartpostallara bakarak eski ev resimleri yapardım...

RESSAMLIK...

Sözünü kesmek cüretinde bulunarak:

— Sizin ressamlık tarafınız da mühim, dedim.

— Ha, öyle bir meşgalem vardır. Sulu boyayı Mimar Monceri (Karaköy Palas'ı yapan) den öğrendim. Daha önce, hocasız olarak yağlı boya çalışırdım. Sulu boyadan sonra, tekrar yağlı boyaya başla-

Mimar Refik Bey, arkadaşımıza 260 yıllık çok kıymetli bir yayı gösteriyor.

dım. Zaten sulu boya bilene, yağlı boya yapmak zor gelmez...

Yandaki odanın duvarlarını dolduran tablolar gözümün önünden bir bir geçti... Realist tarzda dokümanter tablolar yapan Mimar Gökkan, bu çalışmalarıyle İstanbul'un yok olan evlerinden âbidelerine kadar bir hayli eseri hiç olmazsa unutulmaktan kurtarmıştır. Hattâ geçen yıl, Turing Klüp'te de bunları sergilemişti...

Sanatkâr mimarımız, sözüne devam etti:

— Ne diyordum? 1930 yılında, bir antika toplama merakı başladı bende... Refikamın enistesi Müfid Bey'in (Ord. Prof. Dr. Ârif Müfid Mansel'in babası) bu husustaki tesiri büyüktür. Eski ve kıymetli Türk eserlerinden buldukça almaya başladım.

Evin içinde her köşe bu sözün ispatı... Duvarlar en meşhur hat üstadlarının seçme eserleriyle dolu... Şeyh Hamdullah'lar, Hâfız Osman'lar, Yesarî Es'ad ve Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ler bu çatı altında toplanmanın huzuru içindeler... İşte sedef ve fildişi kakmalı şâhâne bir yazı takımı, üzerinde A.H. amblemi var. İnce marangozluk sanatında, amatörlükten ileri bir güçle çalışan Sultan II. Abdülhamid'in eseri... Şurada II. Sultan Mahmud devrine ait Türk ampiri bir koltuk ve göz dolduran bir mangal.

Eski içtimaî hayatımızda mangalın mühim yeri vardır. Ne demişler: «Mangal kenarı, kış gününün lâlezârıdır». Şimdi, yerini kalorifere bırakmanın yanıklığı içinde, o lâle bahçesi artık külden ibaret...

Yerde, XVII. asır Uşak ve Bergama işi halı, yanda yekpâre bakırdan mâmûl büyük saksılık... Küçüklü, büyüklü muhtelif şamdanlar... Bir sehpa üstünde XVI. asır Buhara örtüsü, onun üzerinde kalemtraş, makta', kâğıt makası gibi, dedelerimizin hüner gösterdikleri yazı âletleri... III. Selim ve II. Mahmud devri nargileleri... Yine duvarda II. Mahmud devrine ait bir Üsküdar çatması (üstü çiçekli bir kadife cinsi), eskiden çubukların üstüne sıralandığı Edirne işi çubukluk... Hâsılı, ne tarafa baksanız, geçmişimizin iftihar edilecek kültür ve sanatını söylüyor...

ANKARA'DAN GETİRİLEN TAVAN

Duvarlarda dolaşmaya doyamayan gözlerim, nihayet tavana takıldı, saraydan konağa kadar gezdiğim binaların çoğunda gördüğüm tavan nakışları, tezyinatımızın Avrupa tesiriyle soysuzlaştığı son iki asra ait olduğu için, her şeyiyle İslâm ve Türk kokan bu tavandan gözlerimi ayıramadan sordum:

— Bu tavan elinize nasıl geçti?

Refik - âbâd'ın her köşesi zevkle seçilmiş antika eserlerle doludur.

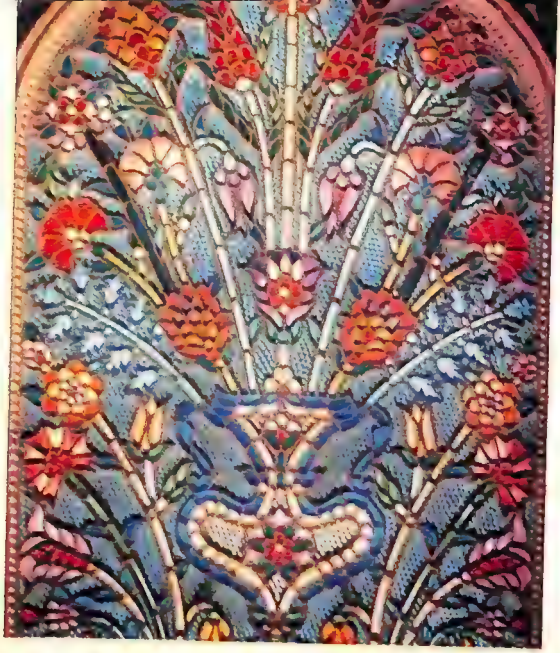

Refik - âbâd'ın tepe pencerelerinden biri.

Türk Ampiri koltuğun arkasında bir Üsküdar çatması ve üstünde Refik Gökhan'ın tezhib ettiği Hilye.

— 1944 senesinde Ankara'da bulunuyordum. Eski Ankara evlerini yirmi seneden beri tanır ve severdim. Ancak, Nâzım Çerkeş'e ait evi görememiştim. Bir gün bir inşaat meselesinden canım sıkıldı. O hâl ile gezerken, hatırıma geldi bu ev. Hamamönü semtinde arıyorum. Bir bakkal dükkânına girip sordum. Orada oturan biri: «Beyim, sen bizim evi arıyorsun, ama burada değil» demez mi! Kalkıp Cebeci'ye gittik ve gördük. XVII. asra ait bir menzil konağı. Tavandaki nakışların benzeri, Hacı Bayram Camii'nde de var. Adamcağız yakındı: «Tavan yüksek olduğu için, evi ısıtamıyorum». Dedim ki: «Ben sana alçak tavan yaparım. Bu tavanı da satın alırım». Zaten, diğer odadaki tavan, böyle bir metre aşağıdan kapatılmış. Esası üstte kalmış. Neyse, hepsini almak üzere anlaştık. Lâkin, ben istedikçe o mazeret ileri sürüp sallıyor. Üstüne de düşmüyorum. Tavanı alsam ne yaparım?

— O zaman ev yapma hazırlığınız yok muydu?

— Hazırlık değil, niyet bile yok azizim! Çünkü ne ev yapacak arsa var, ne de proje... Derken, 1946'da Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil'den bu arsayı satın aldıktan sonra, projeyi hazırladım, artık tavanları istedim. O esnada bir de deprem olmaz mı? Ne ise, göbek kısımlarını blok hâlinde, sair kısımları parça parça getirdik, yerine koyduk. Tavanda gördüğünüz kornişleri buraya göre kendim tamamladım.

Yeri gelmişken soruyorum:

— Tavandan sarkan bu ahşap kandil nereden?

— Bunun aslı Manisa'da Muradiye Camii'ndeki top kandilin ortasında asılı iken, bir tarafa atmışlardı. Fotoğrafını aldırttım, oradan resmini çizip, bir oymacıya aynını yaptırttım. Ortasındaki de, eski Beykoz kandilidir...

ESKİ TÜRK EVİ...

Refik Bey, demin kaldığımız yerden sözüne devam etti:

— 1946'da temeli atılan ev, 1948'de bitti. Planını kendi zevkime göre hazırladım. Bildiğiniz gibi, üç oda, bu şahnişli salon, ve diğer teferruatıyle birlikte 115 m²'dir. İki katlı yapmayı da düşündüm, ama olmadı. Şahniş dediğimiz bu çıkmalar, eski evlerimizin hususiyetlerindendir. Meselâ, bugün şehrimizin klasik anlayışta en eski ahşap yapısı olan Anadoluhisarı'ndaki Amcazâde Hüseyin Paşa yalısı da böyle şahnişlidir. Sırası gelmişken söyliyeyim: Ben, Hasip Paşa yalısı gibilerinin mimarî-

sini — millî bir tarafı olmadığı için — beğenmem. Emirgân'daki Şerifler Yalısı güzeldir ama, onda da Barok tesiri var. Velhâsıl Istanbul'da, klasik bir sivil mimarî nümunesi kalmadı. Ahşabın ömrü bu kadar... Zaten mesele, tarih itibariyle değil, mânâ itibarıyle eski olmakta... Anadolu'da bazı yerlerde (Kayseri, Soma...) eski evler vardı. Fakat, zaman geçtikçe yok oluyor. Meselâ, ben şeker fabrikası yapılırken bir taahhüd alıp Bur-

Antika bir mangal (sağda), Refik - âbâd'ın Ankara'dan getirilen tavanı (altta).

dur'a gitmiştim. Bir ev gördüm; tavanı, yerli dolabı, tepe penceresiyle tam zevkime göre... Altı bin liraya bir kadın almış. «Sekiz bin vereyim, şunu bana devredin» dedim. Satmazmış. Aradan sekiz, on yıl geçti, Burdur'a yolum düştü. Baktım, evin yerinde yeller esiyor. Nasıl yandım, bilseniz!

— Bilirim, dedim. Ben de İzmit ve Mudanya'dakileri gördüğüm zaman içler acısı hâllerine öyle yandım. Tamiri, sahipleri için büyük külfet, zaten eski eser olduğundan imkânsız gibi bir şey. Hiç olmazsa, kalan üç, beş evi devlet alarak bakımını sağlasa, müze olarak açsa... Turistlerin arayıp da bulamadıkları şey... Peki, eski Türk evi tarzı, sizce, zamanımıza nasıl tatbik olunabilir?

— Niçin olmasın? Eski tarz evlerin illâki ahşap olması icabetmez ki... Kâgir de olur, beton da... Meselâ, ben bu evi beton olarak yaptım. Ama klasik görüntüyü eksiksiz vermek için dışını ahşap kaplattım. Aşı boyası ve altın varak da kullanılınca tam oldu. Hattâ, bir müddet evvel, Anıtlar Yüksek Kurulu'ndan geldiler. «Burası eski eserdir» dediler. «Yahu, etmeyin! Yapılalı yirmi beş yıl dolmadı» dediysem de «Biz eski eser kabûl ediyoruz» dediler. Bu böyle... Canım efendim, siz bu evin mutfağını, banyosunu filân bilirsiniz, modern değil mi? Kaloriferle ısındığı halde, o soğuk biçimli radyatörlerin ortada görünmeyişi fena mı olmuş? Her yenilikten istifade etmek lâzım. Meselâ, eskiden evlerimizde döşeme için, geniş, kalın ve uzun tahtalar kullanılır, üstü de icabında hasırla kaplanırdı. Ben, burada yerlere, Cemile Sultan Sarayı'ndan aldığım parkeleri döşettim, bir aykırılık var mı? Sonra, doğrama işlerinde sert ağaçtır diye kestaneyi tercih ettim. Üstü de, cilâlanınca bakın nasıl oldu? Her şey kullanılır. İş ki ona millî hüviyet ve ruh verilsin! Japonlar'ın yaptığı gibi... Şimdi bu evin modern konstrüksiyondan farkı nedir Allah aşkına? Ben demiyorum ki, öyle kemerli filân evler yapılsın... Sonra Anadolu'da «Hımış» dediğimiz evler, aşağı yukarı beton sistemine uyar. Sağlam malzeme kullanılmakla neler yapılmaz ki? Bakın, size çizdiğim hem modern, hem klasik havalı bir Türk evi göstereyim. Bu villâ betonarme yapılır. Geniş saçak ve tepe pencereleri Türk evinin hususîyeti... Önü havuz, ecdâdımız evinde su sesi duymadan oturmazdı...

Resme ve plana baktım. Aman ne iç açıcı... Aklıma geldi:

— Hiç sizden böyle ev yapmanızı isteyen oldu mu? dedim. Sanatkârımız acı acı güldü ve anlatmaya başladı:

— Şimdi hayatta olmayan, kültürlü ve varlıklı bir zât, gelip bizim evi gördü ve «Hah, ben işte böyle bir ev istiyorum» dedi. Müdahaleden hoşlanmadığım ve başıma gelecekleri de bildiğim için pek arzulu görünmedim ama, yerine gidip bir baktık. Orada, eskiden kalmış mermer konsolları göstererek, «Bunlar kullanılacak» dedi. «E, hani bizim ev gibi istiyordun?» Uzatmıyalım, ben, o konsollara uyabilecek olan II. Mahmud devrine göre proje yaptım. Kuşa çevirdi. Bir gün de, baktım ki dekoratöre kendisi birşeyler tarif ediyor.

«Bir yerde ki yok nağmeni takdir edecek gûş,
Tazyî-i nefes eyleme, tebdîl-i makaam et!»

deyip bu işten sıyrıldım.

TEZHİB MERAKI

Mimar Refik Bey, eskilerin Hezarfen (= Bin fen sahibi) dediği nev'iden bir sanatkâr... Fotoğrafçılıktan başka, tezhib ve tezyinat ile de ciddî olarak uğraşıyor. Kendisi bu hususta şunları anlattı:

— Biz, Sanayi-i Nefîse'nin ilk sınıfında iken, Müzehhib Yeniköylü Nuri Bey, burada, isteyenlere tezhib öğretirdi. Ben de bir sene devam ettim. Askere gidince bıraktım Bâbıâlî'deki Medresetü'l - Hattâtıyn'e de arasıra uğrardım ama, orada ders görmedim... Aradan seneler geçip de, yazı toplamaya merak sarınca, Reîsülhattâtîn Kâmil Akdik'e bir Hilye (Peygamberimizin görünüşünden ve ahlâkından bahseden bir levha şekli) yazdırdım. Yıl 1940... Kitapçı Raif Yelkenci'ye bunu tezhib ettirmesini söyledim. Onun ahbabı Müzehhib Vehbi Efendi yapamıyacağını bildirmiş. Ben de kızdım, oturup desenini çizdim ve işledim. İşte karşıda asılı duran Hilye budur. Vehbi Efendi de görünce şaşırdı. Arkadan bir de Kazasker Mustafa İzzet Hilyesi derken, zevkime göre bazı eserler tezhib ettim. Bu sanatta, Herat ve XVI. asır Osmanlı üslûbunu benimsedim.

Hakikaten, Refik Bey, bir amatör olarak kaldığı hâlde, Türk tezyînatıyle meşgul olanları bu eserleriyle şaşırtmıştır. Nitekim, evinin alçı tepe pencerelerinin o enfes desenlerini de bizzat hazırlamıştır. Bu münasebetle:

— İnsana «Dilsitânım, her metâın sende rengârengi var!» mısraını hatırlatan

Sultan II. Abdülhamid tarafından sedef ve fildişi ile hazırlanan şâhâne bir yazı takımı.

şu tepe pencerelerinden bahseder misiniz? diye sordum.

— Hay hay efendim. Tepe pencerelerine eski mimarîmizde çok yer verilmiştir. Normal seviyedeki pencerelerin kepenk veya kafesle kapalı olduğu düşünülse bile, tepeden gelen ışık, hele böyle renkli camlardan geçerse, ayrı bir güzellik verir. Bu pencereler, evlerin her tarafında bulunmaz, ancak oturma odalarına konur. Amcazâde yalısı gibi, tepe penceresiz olanları da vardır. Ama, orada içerisi ahşap üstüne tezyinat ile kaplıdır.

Tepe penceresi, Istanbul'da Tanzimat devrine kadar kullanılmış, sonra kalkmıştır. Anadolu'da ise, son zamana kadar terkedilmemiştir.

Refik-âbâd'ın dışardan alınan resmine bakarsanız, alt pencerelerde kafes kullanılmadığı görülür. İşte bunu sordum:

— Eski mimarîmizde mutlaka kafes yoktur ki... Meselâ Amcazâde yalısında yarısı üste, yarısı alta açılan tahta kepenkler vardı. Ben de bunu cama tatbik ile modernize ettim. Bizim dış camlar da, üste ve alta açılır. Eskiden yalıların sadece harem tarafında kafes vardı. Selâmlıkta yoktur.

Bu sırada, duvardaki saat zarif sesiyle saat başını haber verdi. Eh, artık kalkma zamanı da gelmişti. Duvara yaklaşıp saatin üstündeki tarih ve imzayı okudum: «Amel-i Süleyman - 1138 Hicrî (1726)» Oo! 245 senelik bu Türk saati hâlâ muntazam bir şekilde çalışıyormuş...

Bakmadığım bir Edirnekârî kavukluklar kalmıştı. Refik Bey'in bunlar hakkındaki düşüncesi kavda değerdi:

— Kanaatimce bunlar Edirne işi değil, Istanbul işi. II. Sultan Ahmed, II. Mustafa gibi padişahlar, zaman zaman Edirne'de oturdukları için, o devirde bizde hâkim olan Barok üslûp ile yapılan bütün işlere — hakikîlerinin yanı sıra — Edirnekârî diyorlar. Bu hâle göre, Nuruosmaniye Camii'ne bile Edirne işi demek lâzım!

Muhterem Gökhan'larla vedâlaşıp ayrılırken, artık sessiz bir duvar dekoru hâline giren deve derisi eski bir Karagöz tasviri gözüme ilişti ve üzgün bakışlarıma, sanki lisân-ı hâl ile «Yahu! Beni kendiniz ihmâl ettiniz. Şimdi de Yunanlılar kaptı diye feryad etmek olur mu? Yemeyenin malını yerler!» diye karşılık verdi.

«Öyle Karagözüm» dedim. «Bize, birşey Batı'dan gelince kıymet kazanır. Sen de artık o tarafa gittiğine göre, yakında yurdumuza baş tâcı olarak tekrar gelirsin!»

Bu karikatür, İtalya'nın Bologno şehrinde çıkan Le Perroquet mecmuasının 8 ağustos 1909 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Uçakların yavaş yavaş çoğalmaya başladığı sırada milletler arasında uyanan hayranlığı dile getiriyor.

60 Yıl Önceki Dünya

Hayvan şeklinde temsil edilen milletler bir tanrı olarak gördükleri uçak karşısında şöyle dua ediyorlar: «Biz, hayvan devletleri, bütün insanları tepeden inme mahvedecek olan bu yeni «yarı hayvan» ilâha tapıyoruz.»

Himmler Harekâtı

YAZAN:
ALAIN DECAUX

ÇEVİREN:
AYDA DÜZ

HİTLER, Polonya'yı dünya haritasından silmeye karar vermişti. Polonya'yı sömürge, Polonyalılar'ı da köle ırk durumuna getirecekti. Ancak dünya kamuoyunu aleyhine çevirmek de istemediğinden, bu ülkeye karşı girişeceği saldırı harekâtını, bir karşı - saldırı şeklinde göstermek istiyordu. Bu amaçla, Polanyalılar'ı ağır bir kışkırtma sayılacak bir harekâta girişmiş gibi göstermek için, Alman polis örgütlerinin şefi Himmler'i ve yardımcısı Heydrich'i bir olay yaratma işiyle görevlendirdi.

15 haziran 1939; kara kuvvetleri komutanı General von Brauchitsch, Polonya'ya karşı girişilecek askerî harekâtın planlarını Hitler'e açıkladı. Bunlar, Hitler'in anlayışı ve direktifleri çerçevesinde hazırlanmıştı.

Genelkurmay Başkanı General Halder'in hâtıra defterinde, 17 ağustos 1939 tarihini taşıyan şu satırlar dikkati çekmektedir: «Canaris ek imzalı kısım I. Himmler, Heydrich, Obersalgberg. Yukarı Silezya için kusursuz 150 Polonya askerî üniforması». Bu birkaç satırın asıl anlamını yalnız General Halder bilmekteydi: Almanya'nın Polonya'ya saldırması hâlinde saldırının bütün sorumluluğunu Polonya'nın üzerine yüklemek için girişilecek düzme harekâtın hazırlıkları söz konusu idi. Ve plan gerçekten şeytânî bir entrikaya dayanmaktaydı.

Naziler, böylesine siyasî oyunlara son derece yatkın kişilerdi. Gerçekten Reichstag yangını, Tukhaçevski olayı bunlara birer misâldi. Polonya'yı, benzeri bir oyuna getirmek için bir «olay» yaratmayı Hitler tâ 1935'te kafasına koymuştu. Önce, bir Alman bakanın öldürülmesi düşünülmüş, ama bunun, hangi bakan olacağına bir türlü karar verilememişti.

1939 yılında yeni bir tasarı meydana getirildi. Ve buna, kodlu adıyle «Himmler Harekâtı» dendi. Gerçekleşmesi için Hitler, ordu istihbarat merkezinin başkanı Amiral Canaris'e, Himler ve Heydrich'e yüz elli Polonya askerî üniforması ve Polonya yapısı hafif silâhlar vermesini bizzat emretti. Canaris, bu emre hiçbir anlam veremediğinden, 17 ağustosta General Keitel'den izahat istedi. Fakat General, Canaris'e, emir doğrudan Hitler tarafından verildiği için izahat istemeye hakkı olmadığı cevabını vermekle yetindi. Böylece Amiral Canaris, söz konusu eşyaları Heydrich'e göndermek zorunda kaldı.

GELECEK HAFTA SAVAŞA GİRİŞMELİYİZ

Reinhardt Heydrich, Prinz Albrecht Caddesi'ndeki bürosunda, Naujocks'la başbaşa konuşmaktadır. Heydrich onu uzun zamandanberi tanır ama, sevmez.

Heydrich duyduğu antipatiye rağmen, yine de ona başvurmuştur, zira tasarlanan bu son derece önemli darbeyi başarıyle gerçekleştirebilecek en güvenilir insan Naujocks'tur.

Heydrich o sabah gülümsemektedir. Cüssesine ters düşen ince sesiyle:

— Alfred, diye söze başlıyor. (Astına ilk defa adıyle hitab etmektedir). Elimizde bir iş var ki, senin için biçilmiş kaftan.

Heydrich, gülümsemeye devam ederek çekmecesini açıyor ve bir dosya çıkartıyor. Üstünde şunlar yazılıdır: **Himmler Harekâtı.** Birden, yüzündeki gülümseme siliniyor; sesi heyecanlı bir ton alıyor:

— Bu iş, bugüne kadar teşkilâtımıza havale edilenlerle kıyas edilemiyecek kadar önemli, diye ekliyor. Öylesine önemli ki, başarısızlık söz konusu edilemez. İşin bütün sorumluluğunu bana yüklediler ve itiraf ederim ki tereddütler içindeyim. Führer bu işe, büyük önem ve öncelik veriyor. Ne tartışılması, ne de en ufak bir değişiklik söz konusu edilebilir.

Naujocks susuyor. Bekliyor. Bu bekleyiş bir sorudur. Heydrich devam ediyor:

— Gelecek hafta Polonya'ya karşı savaşa girişmeliyiz. Savaşa girişmemiz için bir sebebe, bizi haklı gösterecek bir özüre sahip olmamız gerektir. Bunu siz yaratacaksınız.

BAŞARAMAZSANIZ ÖLECEKSİNİZ

— Biliyorsunuz, son aylar içinde sınır boyunca birçok kışkırtıcı olaylar cereyan etti... Ama hiçbiri ciddî ve ağır mahiyette değildi; şurada burada atılan birkaç kurşun ve bunları izleyen diplomatik pro-

testolar. Hiçbiri önemli ve mesele çıkartılmasını haklı gösterecek nitelikte değildi. İşte biz, fitili ateşleyeceğiz.

Bu sözlerden sonra Heydrich ayağa kalkıyor, duvarda asılı duran haritaya yaklaşıyor ve kalemiyle sınıra yakın bir yere bir işaret koyuyor.

— Şurada, Gleiwitz diye bir yer var. Radyonuzun ekranında bu adı okumuşsunuzdur. Şehre yakın bir yerde ufak bir radyo istasyonu var. Şehir, tam Polonya sınırında, bir Alman şehri. Şimdi, diyelim ki, bir Polonya askerî birliği bu istasyona saldırıyor ve burayı bir süre elinde tutup, Hitler'i harp suçlusu ilân eden bir demeç okuyor. Bu ciddî, hem çok ciddî bir kışkırtma sayılmaz mı?

Naujocks, başını sallamakla yetiniyor. Heydrich:

— Evet, bu, Polonyalılar'ın çıngar çıkarmak istediklerine yeterli bir delil sayılır, diye ekliyor. Alman radyoları röleyle bunu bütün dünyaya yaysalar ve hele mahallinde birkaç ceset de bulunsa, herkes buna inanır.

Heydrich, bir süre susuyor, sonra birden dönüp Naujocks'un yüzüne ısrarla bakarak soruyor:

— Böyle bir olay düzenleyebilir misiniz?

Naujocks — ilerde vereceği ifadeye bakılacak olursa — «taş kesilmiştir». Gerçi o güne kadar fevkalâde birçok görev yükümlenmiştir, ama bu defa vermek istedikleri bu görev büyük sorumluluk taşıyan bir iştir.

Heydrich:

— Eh! Ne diyorsunuz? diye soruyor.

Noujocks:

— Size, başarıyı garantilemek isterdim, diye cevap veriyor. Planı daha yakından incelemeden bile, risklerinin büyük olduğunu söyleyebilirim. Ama işi tamamen bana teslim ederseniz, elimden geleni yaparım elbet.

— Elinizden gelen yeterli değil. Başaramazsanız ölürsünüz. Ben bile... Ve daha kimbilir kaç kişi aynı âkıbete uğrar... Başarısızlık, binlerce kişinin yıllardan beri sarfettiği gayretin hebâ olması demektir. Üstelik, Almanya için büyük bir yüz karası olur. Sanırım ahlâkî kaygılara dayanan bazı itirazlar ileri sürmeye kalkışmazsınız.

Naujocks, hafifçe irkiliyor.

— Elbette hayır, diyor.

Naujocks, Heidrich'le birlikte.

Sınıra çok yakın olan Gleiwitz istasyonu Himmler'in planlarını gerçekleştirmesini kolaylaştırıyordu.

— Gördünüz ya, sizinle ne kadar açıkkalplilikle konuştum. Karşı karşıya bulunduğumuz meselenin ciddiliğini kavradığınızı sanıyorum. Reddetmeniz söz konusu değil. Bu işi yüklenmeli ve üstesinden gelmelisiniz. Şimdi teferruata geçelim.

Gerçekten, yoluna konması gereken birkaç «teferruat» vardı. Orada, bir dolabın içinde, Amiral Canaris'in gönderdiği Polonya askerî üniformaları, ayrıca paket paket Polonya sigaraları ve kibritleri, mektuplar ve kimlik kartları duruyordu. Bu üniformaları, Lehçe'yi ana dili gibi konuşan Almanlar giyeceklerdi.

YEDİ KİŞİ

Naujocks, bu harekât için kararlaştırılan kimselerin hepsini yanına almaya niyetli değildi. Madem gizli kalması isteniyordu, o hâlde harekâta katılacakların sayısı da az olmalıydı. Kanaatince, yedi kişi yeterdi. Heydrich'e bunu teklif etti.

Dört kişiyi Naujocks bizzat tayin edecekti. Bunlar en güvendiği, bildiği kimselerdi. Sahte mesajın yayımlanmasını sağlayacak öteki iki kişiyi de Heydrich gönderecekti. Bunlardan biri bir radyo uzmanı, öbürü Lehçe'yi çok iyi konuşan bir spiker olmalıydı.

Yola çıkmadan önce Naujocks bir defa daha Heydrich'e uğradı. Himmler Harekâtı hakkında kimseye birşey söylemeyeceğine dair and içti. Bunun üzerine Heydrich onun elini sıktı. Heydrich'in eli, Naujocks'un ifadesine göre «soğuk ve gevşekti».

■

Siyah Ford arabadan çıkan yedi kişi, Gleiwitz'in en iyi oteli, Oberchesischer Hof'e indiler. Beyaz boyalı, yeni ve sevimli bir binaydı. Adamların ellerinde birer valiz vardı. Fişlere, maden mühendisi olduklarını yazdılar. Odalarını iki gün önceden tutmuşlardı. Otelciye, jeolojik araştırmalar yapmak üzere geldiklerini söylüyorlardı. Gerçekten, «mühendisler» orada kaldıkları sürece kaya ve toprak nümuneleri toplamakla vakit geçirdiler. Ama, garip şey, bütün kazılarını radyoevinin yakınlarında yapmaktaydılar.

Noujocks, Nurenberg'de olayı şöyle anlatmıştır: «Gleiwitz'de on dört gün kaldım... 25 ilâ 31 ağustos arasında, yakın bir kasabada, Oppeln'de bulunan Gestapo şefi Müller'i birçok defalar görmeye gittim».

Müller'in «iş»in içinde olduğunu Heydrich ona söylemiş ve Naujocks şu soruyu sormuştu:

— Ya cesetler?

Heydrich her zamankinden daha kuru bir sesle:

— Meşgul oluyoruz, diye cevap vermişti. Bir tane yeter ve bunu Müller size tam vaktinde yetiştirecek.

Müller, Naujocks'un deyimiyle, bir benzerine daha rastlanmayacak kadar korkunç bir insandı. Gestapo'nun tarihçisi Jacques Delarue onu şöyle anlatır: «Memur zihniyeti iliklerine kadar işlemiş bir kabadayı idi ve bütün dünyası, statistikleri ve raporlardan ibaretti. Ama hayatının arka planı iğrenç hafiyeliklerle, imzasız mektuplarla, Ortaçağ'ınkileri andıran işkencelerle ve kanun dışı gizli idamlarla doluymuş, hiç önemsemezdi. Bu korkunç olaylar onun tamamiyle maşerî vicdandan sıyrılmış olarak, raporlar ve notlar şeklinde aksederdi».

Naujocks, Oppeln'e yalnız Müller'i değil, Mehlhorn adlı birini de görmeye gidiyordu. Bu ikisi, Naujocks'un önünde, Polonya birliklerinin, Alman birliklerine saldırdıkları kanaatini uyandıracak bir başka harekâtın planını da tartışıyorlardı. Naujochs, Nürenberg'de şu ifadeyi vermiştir: «Müller, Polonya üniforması giydirilip, harekât sırasında öldürülmüş gibi, cesetlerini harekât mahallinde bırakabileceği on iki, on üç âdî suç hükümlüsünü el altında tuttuğunu anlatıyordu.

Bunlara, harekâttan az önce bir doktor, öldürücü bir enjeksyon yapacak ve ayrıca, bedenlerinde kurşun yarası açmayı da ihmâl etmeyeceklerdi. Bundan sonra gazeteciler ve başkaları olay mahalline davet edilecekti. Polonyalılar ölü vermeden böyle bir saldırıyı başarırlarsa, Alman polisi herkese gülünç olurdu. 31 ağustos saat 19.30'da harekât başladıktan iki dakika sonra siyah bir Opel'le Gleiwitz radyo istasyonunun önüne, Polonya askerî üniforması giydirilmiş ve henüz öldürülmüş bir adamın cesedi bırakılacaktı. Cesedin, Yahudi toplama kamplarından birinden elde edilmesi kararlaştırılmıştı».

POLONYALI OLACAKSINIZ

31 ağustos 1939. Saat akşamın dördü. Oberchlesicher Hof'un 7 numaralı odasında Naujocks, altı adamıyle son bir konuşma yapmaktadır: Söylediklerini yıllar sonra kelimesi kelimesine hatırlayarak şöyle nakletmiştir:

— Vakit geldi. İki bavulu arabama yüklettim. Birinde 7 takım Polonya askerî üniforması var. Bu akşam saat 5'te hedefimiz birkaç kilometre uzaklıktaki Ratibor koruluğunda bulunacak ve elbiselerimizi değiştireceğiz.

Heydrich tarafından seçilip gönderilen telsiz uzmanına dönüyor:

— Karl, ikinci bavulda bulunan radyoyu işletecek ve saat 19.30 sularında verilecek harekete geçme işaretini bekleyeceksiniz. Saat tam 19.30'da elbiselerimizi ve kimliğimizi açıklayıcı her türlü izleri geride bırakıp radyo istasyonuna gidecek ve görev başında bulunan personeli kıskıvrak edeceğiz. Merak etmeyin, beş kişiden fazla değillerdir. Sakın bir kelime konuşmayasınız, zira bizi Polonyalı sanmaları gerekiyor. İçeriye girdikten sonra Karl ve Heinrich benimle kalacaklar.

Heinrich, Heydrich tarafından seçilen spikerdir. Naujocks sözlerine devamla:

— Yapacağınız işi biliyorsunuz, Karl, diyor. Breslau radyosuyla hemen bağlantı kuracaksınız. Şu da, mikrofonda okumanız gereken metin. O sırada ben, havaya ateş edeceğim. Şimdiden haber veriyorum ki, telâşa kapılmayasınız.

Odada kaygı dolu bir sessizlik hüküm sürmektedir.

— Siyah Opel, bizden birkaç dakika sonra kapının önüne varacak ve girişteki merdivenin üstüne bir ceset atacak. Siz bu işe karışmayın. İçerde beş dakikadan fazla kalmamalıyız, zira mahallî polisle çatışmak hiç işime gelmez. Bununla beraber karşılaşırsak, silâhınızı kullanmaktan çekinmeyin.

Alman polisinden söz ediliyordu; Büyük Almanya muzaffer olsun diye Almanlar'ı bile öldürmeyi göze almışlardı.

— Her ne pahasına olursa olsun kaçabilmeliyiz. Bir aksilik çıkar da içimizden biri yakalanırsa, Polonyalı olduğunu söyleyecektir. Berlin'de, karargâhta bu ihtimâl düşünüldü; merak etmeyin, o takdirde merkez, esirin kendisine teslim edilmesini isteyecek. Unutmayın, bu akşam saat 19.30'da Polonyalı olacaksınız ve yolunuzu kesmeye kalkışana ateş edeceksiniz. Birini öldürseniz bile kaygılanmayın; kimse sizden hesap sormayacak. Verilen emirler bunlar.

Konferans sona ermiştir. Randevu 18.30'da otelde.

DARBE

İki büyük araba, Ratibor koruluğunda, ağaçların seyreldiği ıssız bir köşeye varınca duruyor. Adamlar bavulları alıp sessizce iniyorlar. Birincisinde yedi takım Polonya askerî üniforması ve yedi tane Luger 9 var. Adamlar aceleyle elbiselerini çıkartıp, sırtlarına üniformaları geçiriyorlar. Öteki bavulda radyo cihazları var. Karl bunları kuruyor, alıcıyı kulaklarına geçiriyor ve işareti beklemeye koyuluyor. Birden irkiliyor: İşaret verilmiştir. Saat tam 19.27.

Naujocks, hemen Ford'a doğru atılıyor. Arabalar hareket ediyor.

Akşamın alaca karanlığında radyo istasyonuna varıyorlar. Arabalar şiddetli fren gacırtıları çıkararak ânîde duruyor. Altı basamaklık bir merdivenle varılan camekânlı kapı karşılarında. Sağda ışıklı bir pencere göze çarpıyor. Zararsız hâle sokmayı tasarladıkları personel o odada olsa gerek. Naujocks altı basamağı bir solukta aşıp camekânlı kapıya ulaşıyor; Karl ve Heinrich peşinden seğirtiyorlar. Holde duran lâcivert üniformalı adam, Polonyalı askerlerle burun buruna gelince şaşkınlıktan yerinde mıhlanıp kalıyor. Heinrich adamın üstüne yürüyor ve omuzlarından yakalayıp kafasını iki defa duvara «çalıyor». Adam, gık çıkarmadan, boş bir çuval gibi duvarın dibine yığılıyor.

O arada Naujocks, sağdaki koridora dalmıştır bile, penceresinden ışık sızan odaya giriyor.

İçerde bulunan adam, neye uğradığını anlayamadan tabancasının kabzasıyle kafasına vurup, deviriyor.

Karl'ın sesi duyuluyor:

— Çabuk, buraya gelin!

Naujocks koşup stüdyoya dalıyor. Heinrich orada, mikrofonun önünde me-

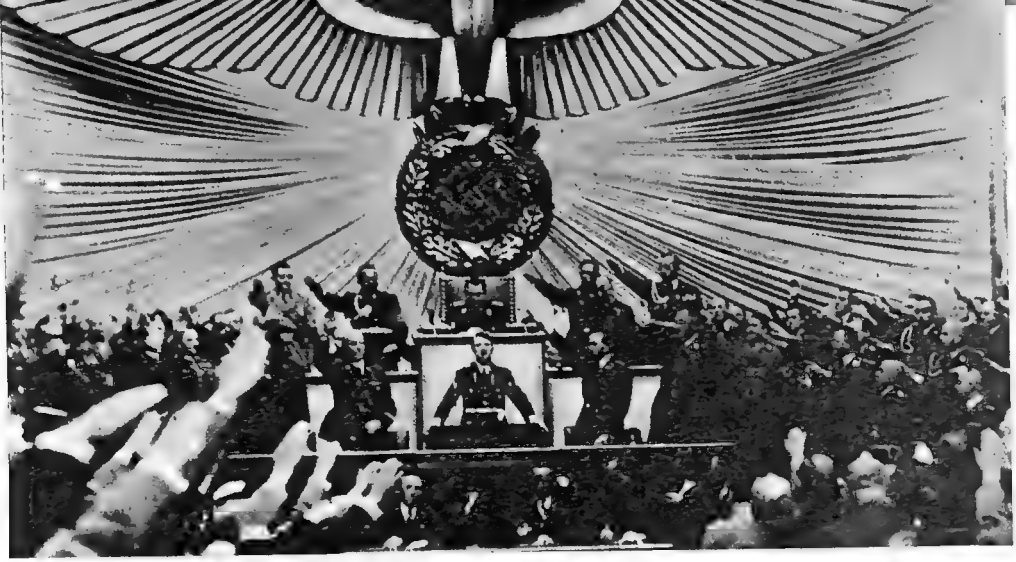

Hitler, 1 eylül 1939'da Reichstag'da: «Bu bir tecavüz değil, bir mukabeledir!»

sajı okumaya hazır beklemektedir.

Karl, yandaki odaya giriyor. Breslau Radyosu'nun aracılığıyle bütün Almanya'ya yayın yapılmasını sağlayacak olan cihazlar o odadadır. Oda ile stüdyo bir camekânla ayrılmıştır. Naujocks ve Heinrich camdan, Karl'ın telâşla koşuştuğunu manivelaları kaldırıp indirdiğini görüyorlar. Ne yapacağını şaşırmış gibi bir hâli var. Naujocks stüdyodan çıkıp Karl'ın yanına koşuyor... Adam, gerçekten perişan bir hâlde.

Naujocks:

— Ne oluyor? diye kükrüyor.

— Bağlantı manivelasını bulamıyorum.

— Bulamıyorum ne demek, sersem! İşinizin erbabı kişi sanmıştım sizi.

Adam, aklını bütün bütüne yitirmişe benziyor.

— Nerde olduğunu nasıl bilebilirim, diyor. Kullanmasına kullanabilirim elbet; ama nerede bulunduğunu bilmem gerek, değil mi?...

İş çatallaşmışa benziyor. Camekânın gerisinde Heinrich işmarlar yapıyor, elindeki kâğıdı havada sallayıp duruyor. O da birden soğukkanlılığını kaybetmişe, korkuya kapılmışa benziyor.

Naujocks, Karl'a dönüp:

— Hiç değilse mahallî bir yayım yapabilir misiniz? diye soruyor.

— Evet, ama sadece mahallî dalga uzunluğu üzerinden. Yetersiz elbet. Kasabanın dışında duyulmayacak.

— Olsun! Yapın. Birşeyler yapın. Şu mübarek metnin okunması şart!

Naujocks stüdyoya dönüyor ve Heinrich'e, Karl işaret verir vermez metni okumasını emrediyor.

— Yüksek sesle, diye ekliyor. Zira gürültü yapacağım ve silâh çekeceğim.

S.S.'lerin tarihçisi Louis Saurel gerisini şöyle anlatır: «Karl işareti verir vermez Heinrich metni telâşla ve âdetâ bağırarak okudu. Neler cereyan edeceği önceden haber verildiği hâlde, silâh sesini duyar duymaz korkudan sıçradı; mikrofon az kaldı elinden düşüyordu ve okumasını şaşırdı. Ama Naujocks'un otoriter bir jesti üzerine kendine geldi, toparlandı ve yayımı başarılı sayılabilecek şekilde sonuna dek götürebildi. Biter bitmez de şef, Karl ve Heinrich dumana boğdukları stüdyodan koşarak çıktılar». Aynı hızla kendilerini radyo evinden dışarıya attılar. Merdivenlerden inerlerken, Naujocks, harekâta istemeden katılan yedinci kişiyle, Polonya askerî üniforması giydirilmiş boylu poslu bir adamın cesediyle karşı karşıya geldi.

Naujocks olayı Nurenberg'de şöyle anlatmıştır:

— Henüz yaşıyordu. Sağ olduğunu gözlerinden değil, soluk alışından anladım. Bedeninde kurşun yarası yoktu, ama yüzü kan içindeydi.

O anda yaşıyordu belki, fakat birkaç dakika sonra Gleiwitz polisi hâdiseye el koymak üzere olay yerine geldiği zaman bir cesetle karşılaştı.

HEYDRİCH, NAUJOCKS'U KUTLUYOR

1 eylül 1939, sabah saat 7; Naujocks, Heydrich'in bürosuna girdi. Traş olmamıştı ve iki gündür uykusuzdu. Dönüş yolculuğu boyunca, idaresine bırakılan «Himmler Harekâtı»'nın netice itibariyle koskoca bir fiyaskodan başka birşey olmadığını düşünmüş durmuştu. Bunca zahmetle ve titzlikle girişilen harekattân, sadece radyosu Gleiwitz'i alabilen dinleyiciler yararlanabilmişlerdi. Naujocks karyerinin sona erdiğini düşünüyordu. Kimbilir belki de, daha beter bir âkıbete uğrayacaktı.

Reinhardt Heydrich onu bir an süzdü. Sonra bir kelime söyledi; bir tek:

— Tebrik ederim!

Sonra şunları ekledi:

— Aksiliğe üzüldüm elbet, ama sanırım önüne geçmek imkânsızdı. Geçen akşam, saat 19.30'da birşey duymayınca kaygılanmıştım. Ama bundan ötürü sıkılmanıza gerek yok. Önemli olan yayının yapılması ve kimsenin yakalanmamasıydı.

Naujocks, harekâtın tam bir başarıya ulaşmamasının sebeplerini anlatıyor; yedi dereden su getirip kendilerini özürlü göstermeye çalışıyor. Heydrich, sinirli bir tavırla lâfını kesiyor:

— Böyle bir ihtimal hatırıma gelmemişti değil. Bu sabahki gazeteleri okudunuz mu? **Volkischer Beobachter**'e bir göz gezdirin, ilk sayfada ilgi çekici bir yazı bulacaksınız.

Naujocks şefinin uzattığı gazeteyi alıyor; açıyor. Koca puntolarla şu başlık göze çarpıyor: **Mütecavizler Gleiwitz Radyosu'na saldırdılar.** Haber şöyle:

«Bir grup Polonyalı asker, dün akşam, saat 20 sularında Gleiwitz radyo istasyonunu işgal ettiler. O saatte binada sadece birkaç görevli bulunmaktaydı. Polonyalı saldırganların yeri çok iyi bildikleri anlaşılıyor. Personele saldırmış, stüdyoya girmiş, karşılarına çıkanları tepelemişlerdir.

«Saldırganlar Breslau Radyosu ile bağlantıyı kesmişler ve mikrofonda, önceden Lehçe ve Almanca olarak hazırlanan propaganda demecini okumuşlardır.

«Şehrin ve radyo istasyonunun Polonyalılar'ın eline geçtiğini beyan etmişler; bununla da kalmayıp «Polonyalı Breslau»dan, «Polonyalı Dantzig»den söz etmiş, Almanya'ya hakaret etmişlerdir...»

Az ötede de, Heinrich'in mikrofonda okuduğu söylevin tam metni, çerçeve içinde verilmekteydi.

Heydrich yumuşak bir sesle:

— Hitler çok memnun, diyor. Bu sabah saat 5'de beni çağırdı.

Gestapo şefi Müller, gerekli cesedi sağlamıştı.

FÜHRER HUZURLA UYUDU

Gleiwitz olayı, Führer için, günün ilk müjdesi olmuştu. Güzel bir gece geçirdi. Genelkurmay Başkanı Halder'in not defterinde şu satırları okuyoruz: «Hitler'in keyfi yerinde; iyi uyumuş... Boşaltmaya ve Fransa'nın kıllarını kıpırdatmayacaklarına emin olduğunu gösteriyor».

Birkaç saat sonra, Adolf Hitler, Reichstag'da, Alman silâhlı kuvvetlerinin Polonya'ya girmiş olduklarını ilân ediyordu.

— Polonyalılar'ın saldırılarına karşı vatanımızı korumak amacıyla, Alman birlikleri, bu sabah, şafak vakti harekâta geçmişlerdir. Bu, saldırgan bir davranış olarak nitelenemez; Polonya'nın saldırılarına bir karşılıktan ibarettir...

Himmler Harekâtı, amacına ulaşmıştı. Hitler'in bir bahaneye ihtiyacı vardı ve bunu Alfred Helmut Naujocks, Gleiwitz'de ona sunmuştu.

Hitler sözlerine devamla:

— Polonyalı askerler, dün gece sınırımızı aşarak, silâh çekmişlerdir. Saat 5.45'ten beri, onlara karşılık veriyoruz. Şu andan itibaren bombaya, bombayla karşılık vereceğiz.

Londra'da, Paris'te — hattâ Roma'da — bir süreden beri, arabulucu görüşmeler yapılmaktaydı. Dahlerus adlı bir İsveçli Göring'le, Britanya hükümeti arasında ilişki kurmaktaydı. Saat 8'de Dahlerus, Göring'e koştu, ama şu cevabı aldı: «Polonyalılar, bir Alman istasyonu olan Gleiwitz radyosunu işgal ettikleri ve Dirschau köprüsünü havaya uçurdukları için savaş başlamıştır».

Türkiye'nin En Büyük Kültür Mecmuası

Hayat
TARİH
Mecmuası

Önümüzdeki sayıdan itibaren her ay

32 sayfalık

Bir ilâve veriyor.

Vereceğimiz 32 sayfalık ilâveler bugüne kadar Latin harfleriyle yayınlanmamış hâtıralar, biyografiler, seyahatnâmeler, monografiler v.s. gibi eserlerin en ilgi çekici olanlarına tahsis edilecektir. Bu eserler sadeleştirilmiş olarak verilecek; her eser hacmine göre bir veya birkaç sayıda tamamlanacaktır.

32 sayfalık ilâvelerimiz mecmuamızın ortasında verilecek, ayrı sayfa numarası alacaktır. Dileyen okuyucularımız bunları mecmuadan çıkarıp ayrı bir eser olarak ciltletebileceklerdir.

100 sayfa olan mecmuamıza, ayrıca bir 32 sayfa ilâve etmenin bize önemli bir maddî külfet yükleyeceğini okuyucularımız takdir ederler.

Bu sebeple önümüzdeki sayıdan itibaren

MECMUAMIZIN FİYATI 5 LİRA OLACAKTIR.

Okuyucularımızın bu artışı anlayışla karşılayacaklarını ümid ediyoruz.

HIFZI TEVFİK GÖNENSAY

Boğaziçi Liseleri ve H. Tevfik Gönensay

YAZAN: BİLGÂY ESEMENLİ

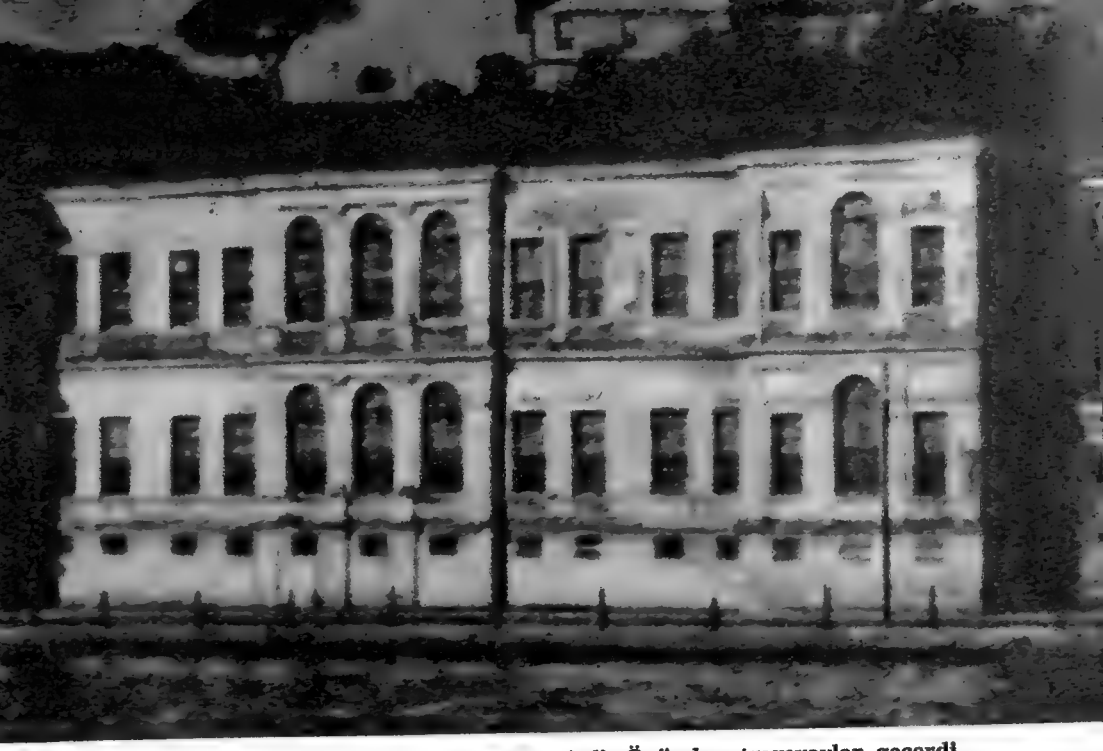

Boğaziçi liseleri bu binada faaliyet gösterirdi. Önünden tramvaylar geçerdi.

BUNDAN yirmi yıl öncesine kadar Arnavutköy ile Bebek koyu arasında Boğaz'ın en güzel yeri olan Akıntıburnu mevkiinde tramvay yolu üzerinde Istanbul'un en tanınmış özel okullarından biri olan Boğaziçi liseleri bulunmakta idi. Memleket eğitimine büyük hizmeti geçmiş bulunan ve binlerce kıymetli öğrenci yetiştirmiş bulunan Boğaziçi liseleri, önce çok kıymetli bir idareci olan müdürü Hıfzı Tevfik Gönensay'ı, daha sonra da Boğaz sahil yolunun genişletilmesi sırasında «Çifte Saraylar» adı verilen binalarını kaybetti. Bugün artık «Boğaziçi Liseleri» adı altında bir okul yoktur. Buna rağmen binlerce «Boğaziçi Liseli» vardır ve bunlar, okullarının yeniden kurulmasına çalışmaktadırlar.

BOĞAZİÇİ LİSELERİNİN TARİHÇESİ

Boğaziçi liseleri, eski adı ile Feyz-i Âtî Lisesi, 1921 yılında Istanbul'da (Feyz-i Âtî Nümune Mektebi) adı altında kurulmuştur. Okulun kurucuları Galip Azmi Sandalcı ve Kudret Azmi Sandalcı adında Selânikli iki kardeştir.

«Feyz-i Âtî Nümune Mektebi» kurulduğu 1921 yılından itibaren büyük bir gelişme göstermiş ve ilk yıl okulun 234 talebesi varken, ikinci yılın sonunda talebe adedi 320'ye çıkmıştır. Okul 1924 yılında kendisinden daha eski bir okul olan ve İbrahim Alâeddin'in müdürü bulunduğu «Bakırköy İttihad Mektebi»ni de kadrosuna alarak genişlemiştir. Türlü emeklerle kurulan okul, kuruluşundan 9 yıl sonra Divanyolu'nda çıkan yangınla 5 şubat 1930 tarihinde tamamen kül olmuştur. Buna rağmen, 15 gün sonra geçici bir binada öğretime devam etmek imkânını yeniden bulmuştur. Ertesi yıl yani 1931 yılında Arnavutköyü'nde «Çifte Saraylar» denilen binalarına taşınmış ve taşındıktan 4 yıl sonra da 14 aralık 1935 tarihinden itibaren adı «Boğaziçi Liseleri» olarak değiştirilmiştir.

Boğaziçi liseleri ilk, orta, lise kısımlarından ibaret, kız - erkek karışık eğitim gören leylî - nehârî kısımları bulunan büyük bir okul hâline gelmiştir. Okulun en parlak devri 1935 ile 1945 yılları arasındaki devredir. Okul, bu yıllarda Bebek'te ilkokul kısmına sahip olduğu gibi, Istanbul'un en sayılı ve güzide okullarından biri hâline gelmiştir.

Eski bir saray olan okul binası, geniş kabûl salonu, konferans salonu, yatakha-

neleri, teneffüshane ve yemekhaneleri ile modern bir okulun bütün imkânlarına sahip bulunmakta idi. Bilhassa binanın arkasındaki «büyük havuzlu bahçesi» ve Recep Zühtü Bey'in köşküne kadar çıkan üç setten ibaret ve Boğaz'a nâzır koruluğu, emsalsiz güzellikte idi. Okulun ayrıca, laboratuarları, bilârdo, pingpong salonları ve stadyomu da mevcuttu. Bugün binaların bulunduğu yer tamamen yola kalbedilmiştir. Sadece binanın tarihî havuzu harap hâlde göze çarpmaktadır.

HIFZI TEVFİK GÖNENSAY

Boğaziçi liselerinin iyi bir irfan müessesesi olmasında — okulun ilk gününden beri — müdürü bulunan Hıfzı Tevfik'in büyük rolü vardır. Esasen Hıfzı Tevfik'in adı, Boğaziçi liseleri adı ile birlikte hatırlanmaktadır.

Hıfzı Tevfik de, okulun diğer kurucuları gibi Selânikli'dir. Mülkiye'den mezundur, okula 29 yaşında müdür tâyin edilmiş ve bu görevini hiçbir mevki ile değişmeyerek hemen hemen ölümüne kadar devam ettirmiştir. Bilindiği gibi Hıfzı Tevfik, tanınmış bir edebiyatçı olduğu kadar belki ondan daha çok muvaffak olmuş bir idarecidir.

Hıfzı Tevfik, çok zarif giyinen, kibar, otoriter, tesirli, sevilen ve sayılan bir idareci idi. Ayrıca çok iyi bir hatipti. Bunda idareciliğinin yanında iyi bir edebiyatçı olmasının da rolü vardır. Hıfzı Tevfik'i öğrencileri hem sayar, hem severlerdi. Hıfzı Tevfik'in «beyazlaşan gözlerini» gören öğrencileri, âdeta elektrik ceryanına kapılmış gibi olurlardı. Daha salondan sesi duyulur duyulmaz, etrafı bir sessizlik alırdı. Talebelerinin her derdi ile meşgul olur, onlara bir baba muamelesi yapardı.

HALİT FAHRİ'NİN KALEMİNDEN

Halit Fahri Ozansoy, «Edebiyatçılar Çevremde» adlı kitabında, Hıfzı Tevfik'e de bir bahis ayırmıştır. Yazar şöyle diyor:

«Hıfzı Tevfik, Özel Boğaziçi Liseleri Müdürü ve çok değerli bir edebiyat öğretmeni idi. Şâirdi de. Eserleri belki çok değildi. Bilhassa çok değerli bir edebiyat tarihi, bir de Hamâmîzâde İhsan'la beraber tertiplediği Edebiyat Antolojisi, Abdülhak Hâmid'in Son Yılları adında yazdığı bir kitabı hatırlıyorum. Fakat en ziyade muhtelif yıllarda gazete ve dergilerdeki yazılarıyle olgunluğunu göstermişti. 1949'da İbrahim Alâeddin'in ölümünden sonra Hürriyet gazetesinde onun sütununda yer almıştı. Ne hazindir ki, beklenmedik bir zamanda hayata gözlerini yumdu.

«Mütareke'de çıkarttığım Nedîm mecmuasında Hıfzı Tevfik'ten birçok şiirler vardır. Bir şiirinin son mısraları şunlar:

Meğer aldanmışız hayale de biz...
Şimdi sen yerde bir avuç toprak,
Ben mezarında bir soluk yaprak...

«İlk sevgi şiirine de şöyle başlıyor:

Dün güldünüz niçin beni birden
görünce siz,
Birden açıldı çehreniz üstünde bir
bahar.

« «Nedîm»de, makaleleri de var. Bir tanesi «Sanatta Şahsiyet». Bu makalenin sonunda, birkaç satır evvel söylediği: «Sanatta şahsiyet»... Her şeyi yaratacak kudret, aranılan millî lisanı, millî vezni, millî edebiyatı, her şeyi». Nedîm, sayı 10.

«Ne doğru söylüyor. Yalnız onun millî lisan dediği, zaten o tarihlerde Edebiyat-ı Cedîde ve Fecr-i Âtî lisanını yıkan açık Türkçe idi, ama uydurma dil değil. Bu «bid'at» sonradan, çok sonradan çıkacaktı ortaya.

On birinci sayıda mühim bir makalesi: «Şeyhî - Germiyanlı Mevlânâ Hakim Sinan».

«Tam yedi sütun. Yazarın edebiyat tarihindeki derin bilgi ve tahlilini gösteren bir tetkik.

«Yine «Nedîm»in 12. sayısında «Yahyâ Kemal'e Mektup» başlıklı yazısı çok ilgi çekicidir. Yahyâ Kemal'le, sanat telâkkisinde çatışmışlardır. Yahyâ Kemal, Hıfzı Tevfik'e, şimdi hatırlamadığım bilmem hangi gazetede onun bir yazısına verdiği cevapta «intérieur» kelimesini kullanmış, sonra Racine'den bahsederek «gouter» kelimesini... İşte bu yabancı ve yersiz kelimelere içerleyen Hıfzı, «Nedîm»de, gayet nazik bir dille, Yahyâ Kemal'in «Sanatın milliyeti yok» nazariyesini yanlış tefsir ettiğini ileriye sürerek onu oldukça şaşırtıyor. Bu makalenin sonunda da «Siz Dârü'l - fünûn muallimi, ben de mütevazı îdâdî hocasıyım» diyerek tevazuunun inceliğini gösteriyor.

MANZUM KONUŞMA

«Hıfzı Tevfik'in konuşurken, tok bir sesle, fakat biraz peltek ve tutuk bir dille, kelimelerin üstünde dura dura ve hecelerine acayip şekilde vuraraktan bir anlatış tarzı vardır. Bu, her hecenin mahrecini dikkatle ve kuvvetle işaret eder ve âdetâ perçinleyen bir konuşma idi... Aynı zamanda, zeki bakışlarının ve tatlı tebessü-

Eski Boğaziçi liseleri binasından bir görünüş.

münün insanı kendisine bağlayan bir dost cazibesi, hiçbir inkâra sığmayacak kadar kuvvetli idi. Yazık, şimdi bütün bunlar bir hayal oldu.

Rahmetlinin âdetâ merak hâline getirmiş olduğu bir özelliği de, arûz vezni ile gayet kolay bir şekilde konuşabilmek kudreti idi. Kaç kere beni bile bâbıâlî yokuşundan inerken veya çıkarken rastlayışında, yahut bir mecliste epey bir fasıladan sonra karşılaşmamızda, o pek meşhur olan manzum ve imaleli iltifatlarıyle hoşnut ederdi. Meselâ şöyle mısralarla:

Merhabâ, ey Hâlidim, çoktan berû
nerdê idin?

«Ve bu biçim fâilatünle başlayan mısraların arkasından ikinci, üçüncü hem de çoğu zaman kafiyeli olanlar, bir âhenk kervanı hâlinde şıngırdayarak, çıngırdıyarak dizilirlerdi. Ama onun bu çocuksu olmakla beraber, sevimli âdetinden hoşlanmamak mümkün müydü? Bu suretle, diyebilirim ki, Hıfzı Tevfik, hayatında yazdığı mısraların belki yüz mislini dostlarıyle konuşmaları sırasında havaya ve rüzgâra savurmuş, yalnız bunlardan bazılarını yakınlarının hâtırasında bırakmıştır. Manzum tiyatroyu sevmeyenler ve sun'î bir konuşma dili bulanlar, herhalde sağlığında Hıfzı Tevfik'i tanımamış olanlardır. Yoksa onlar da yazarken heceyi, fakat söylerken arûzu tercih eden bu nük-

tedan şâir karşısında, manzum konuşma dilinin bir daha aleyhinde söz söyleyemezler ve kanaatlerinin tâ temelinden sarsıldığını duyarlardı...»

TALEBE HAYATI

Hıfzı Tevfik, daha 1931 yılında okulda «seçim esasına dayanan» bir talebe teşkilâtı kurmuştu. Her yıl ekim ayında talebe seçimleri yapılırdı. Bu seçimler, okula ayrı bir renk verir, bütün okulun açık oyu ile okulun en sevilen son sınıf öğrencilerinden bir «ağabey» talebe cemiyeti başkanı seçilirdi. Boğaziçi Talebe Cemiyeti, 7 kişilik bir teşkilâttı. Bunlardan biri reis, biri bir kâtip, bir muhasip ve dört âzâdan ibaretti. Bu seçimler, her yıl tekrarlanır ve gizli oyla seçim yapılırdı. Seçimlere okul idaresinin en küçük bir müdahalesi olmazdı. Böyle demokratik bir sistem o zaman hiçbir okulda mevcut değildi. Ayrıca her sınıftan seçilen (üçlük başkanları) birleşerek «okul inzibat kurulu»nu teşkil ederlerdi. Bu sebepten Boğaziçi Liseleri Talebe Cemiyeti başkanlarının okulun hayatında büyük yerleri vardır.

ÖĞRETİM KADROSU

Okulda her hafta konferans, konser verilir, sinema gösterilir, anma günleri tertip edilirdi. Büyük Atatürk'ün ölümü sırasında Hıfzı Tevfik'in aylarca öğrencilerini toplayarak onlara Atatürkçülüğü telkin ettiği hâlâ hatırlardadır. Hıfzı Tevfik devrin tanınmış şahsiyetlerini okula davet ederek, onlara konferanslar verdirirdi. Okula dâvet edilen şahsiyetler arasında Abdülhâk Hâmid, Y. Kemal, Faruk Nâfiz, Mükrimin Halil ve başkaları vardır.

Hıfzı Tevfik'in diğer büyük bir yönü de okul öğretim kadrosunu «hür fikirli» ve «kıymetli» kimselerden teşkil etmesidir.

Okulun ilk kurulduğu 1921 yılındaki öğretim kadrosu şöyledir. Müdür: Hıfzı Tevfik, 5. sınıf öğretmeni: Ecvet (sonradan Şişli Terakki Lisesi Müdürü), 4. sınıf öğretmeni: Osman Selâm, 3. sınıf öğretmeni: Nurullah, 2. sınıf öğretmeni: Hayrullah, 1. sınıf öğretmeni: Yusuf.

Boğaziçi Liselerinin öğretim kadrosu âdetâ bir «üniversite» kadrosudur:

Edebiyat: Hıfzı Tevfik, Nihad Sâmi Banarlı, Nihal Atsız, Fuad Arsan, Hikmet Turhan Dağlıoğlu. Felsefe (mantık - sosyoloji): Hüseyin Naili Kubalı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Yunus Kâzım Koni. Riyaziye: Şeref Par, Hüsniye Çuhadar, Muammer Helvaşi, Doğan Akman. Tarih: Sâmih Nafiz Tansu, Nâfiz Danışman. Tabiiye: Lütfi Arif Kanber, Şemseddin Güneş. Kimya: Kasım Bayçın, Abdülkadir İdil. Fizik: Burhan Ersan, Tacettin Örs, Aseo. Coğrafya: Mediha Kayra, Suat Aycan, N. Danışman. İngilizce: Mr. Elliot, Daniş Ünsal. Fransızca: Sabri Anday, Nurettin Sevin, Suut Kemal Yetkin, Edip Ayel. Resim: Hayri Çizel. Yazı: Vahram Çerçiyan. Müzik: Muhittin Sadak. Yurt Bilgisi: Kudret Sandalcı. Beden Terbiyesi: Hamdi Saver, Meseddet Saver. Almanca: Vayner. Muallim Muavinleri: Fahir Giritlioğlu, Aziz Çankırılı, Reşat Sarıbaş, Abdullah Bey...

BOĞAZİÇİ LİSELERİ'NDE SPOR

Boğaziçi Liseleri'nde spor faaliyetlerine büyük önem verilirdi. Bunda, kıymetli jimnastik öğretmeni Hamdi Saver ve eşi Meseddet Saver'in büyük hissesi vardır. Okulun, ping-pong, voleybol, futbol takımları vardı. İzcilik faaliyeti de çok canlı idi.

Bilhassa kırmızı - mavi formalı futbol takımı, Istanbul'un birinci sınıf lig takımları ayarında idi. Futbol takımındaki millî oyunculardan birkaçı şunlardır: Millî kaleci Cihat, kaleci Necdet, Fenerbahçeli Bomba Niyazi, Beşiktaşlı Süreyya, Fenerbahçeli Küçük Erol... Lise futbol takımı birkaç defa Istanbul Liseler Futbol Şampiyonu olmuştur.

Okulda diğer unutulmayan bir gün de, her ders yılı sonunda mayıs ayı içinde bütün okulun iştirakiyle yapılan Ada gezintileri idi. Bu gezintilerin yapılacağı gün, vapur, okulun önüne yanaşır. Kız, erkek, öğretmenler hazırlanan yemeklerini de alarak pikniğe çıkılırdı. Bu toplantılar, kız - erkek talebeler ve öğretmenleri daha çok birbirine yaklaştırır ve tam bir aile havası içinde geçerdi.

KİMLER OKUDU?

33 yılı bulunan tedris hayatı içinde Boğaziçi Liseleri'nde binlerce talebe yetişmiştir. Bunlardan şu isimleri verebiliriz: Haldun Simavi, Sabri Kiraz, Cihat Arman, Zeki Müren, Kadir Has, Orhan Öztrak, Mithat Fenmen, Sabahattin Fenmen, Şefik Fenmen, Prof. Sedat Alp, Sadun ve Feridun Altuna, Can ve Sadık Eliyeşil, Nihat Akçan, Hayrettin Karaca, Temyiz 7. H. Dairesi Başkanı Ömer Göncü, 5. H. Dairesi Baş. Necati Kütükçü, Temyiz İcra İflâs D. Baş. Eyüp Sabri...

Boğaziçi Liseliler, okullarının kapandığı tarihten beri her yıl nisan ayında Bebek Belediye Gazinosu'nda toplanarak eski «talebelik günlerini» anmaktadırlar.

İSLÂMIN BÜYÜK PEYGAMBERİ

Hz. MUHAMMED

ilmî ve tarihî kaynaklardan yararlanarak hazırlanmış müstesna değerde bir eser

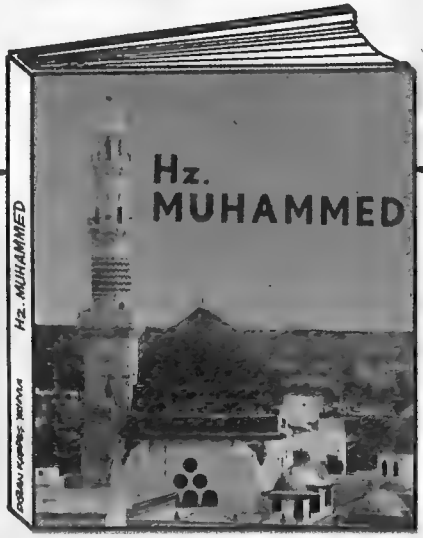

Peygamberimizin hayatı ile ilgili olarak, başta Topkapı ve Türk - İslâm Eserleri müzeleri olmak üzere, dünyanın bütün müzelerindeki renkli minyatürler, İslâm sanatının başlıca örnekleri.

140 renkli, 40 siyah-beyaz resimle bezenmiş

Nefis Bir Albüm

DOĞAN KARDEŞ YAYINLARI — Genel dağıtım: BATEŞ

23 ekimde, Budapeşte'de yerden fışkırır gibi halk kitlelerinin çeşitli gösterileri şeklinde ve komünist rejimin baskısına karşı başlıyan hareketler, Ruslar'ın müdahalesiyle pek kanlı bir şekilde gelişmiş, bütün memleketin gerek Ruslar'a, gerekse onlarla işbirliği hâlinde memleketine ihanet eden komünist rejimin zorbalarına karşı bütün Macar milletinin kahramanca bir isyanı şekline dönmüştür.

Gerek iç, gerek dış düşmanlarına karşı, tarihine lâyık bir şekilde, canını dişine takarak çarpışan bu kahraman milletin bu eşsiz şecaatı, ne yazık ki, Hür Dünya'da ancak bir sempati toplıyabilmekten ileri gidememiştir. Yardımına koşanı bulunmayan bu mazlûm halk, hürriyeti uğruna verdiği mücadelenin meyvesini, rüya gibi, ancak birkaç gün tadabilmiş; bu birkaç günlük mutluluk, insafsız düşman kuvvetlerin zâlim pençeleri altında kan ve ateşle boğulmuştur.

Bütün bunlara rağmen, Macar milletinin hürriyet uğruna kurban verdiği binlerce ölü, binlerce yurtsuz, yuvasız kalan insanın dramı, insanlık tarihi için en kutsal bir örnek, hürriyeti uğruna, komünist baskısına ve onun arkasındaki dış düşmana karşı dövüşenler için bir ilham kaynağı olmuş, daha sonraki benzeri mücadelelere yol açarak, dünyadaki manevi misyonunu yine de yerine getirmiştir.

YIL 1956. Ekim ayının 19'uncu günü Szeged Üniversitesi öğrencileri, Komünist Partisi'nin artık dayanılmaz bir hâl alan baskısına karşı harekete geçtiler. Debrecen ve Györ şehirlerindeki öğrenciler de onları takib etti.

Budapeşte'de Teknik Üniversite'de 14 maddelik bir beyanname hazırlandı ve başkentin bütün duvarlarına, hattâ ağaçlarına varıncaya kadar her yerine sihirli eller tarafından yapıştırılıverdi.

Beyannamenin en önemli maddeleri; 2'nci, 4'üncü, 5'inci, 12'nci ve nihayet 13'üncü maddelerdi. Bunlarda, sırasıyle şu istekler yer alıyordu: İmre Nagy, hükümette görev almalıdır; Rus kıt'aları Macaristan'ı boşaltmalıdır; genel seçimlere gidilmeli, ancak «gizli oyla ve çok partili» bir seçim yapılmalıdır; tam bir fikir ve basın hürriyeti sağlanmalıdır ve nihayet, «istibdat ve despotluğun senbolü olan Stalin heykeli derhal devrilmelidir».

Bu beyannamelerin başkenti kapladığı gün, parti genel sekreteri Ernö Gerö, Başbakan Andràs Hegadüş ve ikinci sekreter Yànoş Kàdàr, Tito'ya yaptıkları bir ziyaretten dönmekteydiler.

Bu ziyaretten maksat, Stalin'e kafa tutan Yugoslav şefiyle temas sağlıyarak, komünist dünyasında, o zamanki ortama göre bir çeşit şirin görünme taktiği idi ki, Yugoslav düşmanı Gerö bile çaresizlikten Tito'nun ayağına gitmişti.

23 ekimde hükümetin her türlü gösterivi yasak etmesine rağmen, binlerce kişi, 1848 Macar ihtilâlinin ilk meşalesini yakan ve daha sonra Ruslar'a karşı bir

IMRE NAGY 15 YIL

1956 MACA

DERLEYEN: H. TURAN AYNACIOĞLU

savaşta esir edilip kendisinden bir daha haber alınamıyan millî şâir Petöfi'nin heykeli etrafında toplandı. Hükümetin yasakları, alayla ve yuhalarla karşılandı.

HAYAL KIRIKLIĞI

Daha sonra nümayiş, sol kıyıya geçti. Parlamento'nun önünde, Kossuth (Koşut) meydanında bir insan denizi oldu. «Nagy, Nagy» âvâzeleri gökleri tutuyordu. Akşam olmuştu. Fakat, birden ışıklar söndü. Kalabalık yığınından öfkeli bağırışlar yükseldi. Anında, ayaklananlar mahşerinden alevler dalgalandı, ortalık aydınlandı.

İmre Nagy, aynı gün yazlıktan dönmüştü. Dostları evinden kendisini alıp, parlamentoya getirdiler. Binler ve binlerce kişinin çağrısı üzerine, o da balkona çıktı.

Meydandakileri coşturmak için onlara hitab etmesi gereken tek bir kelime vardı: «Macarlar!» Fakat, bunun yerine, komünistlerin kullandığı kelimeyi kullandı: «Yoldaşlar!» dedi.

Kalabalık yuhaladı. Nagy, bocaladı, ne diyeceğini bilemedi. Anayasa nizamı içinde, Komünist Partisi etrafında toplanılmasını isteyen konuşması, gürültüler arasında ancak şöyle böyle işitilebildi. Nümayişçiler hayâl kırıklığına uğrayarak, dağılmaya başladılar.

Bir grup Stalin heykeline doğru yürüdü. Heykel, yedi metre yüksekliğindeydi ve belediye parkının kenarındaydı. Bir kamyonun tam güçle motorunu işletmesi ve yüzlerce kolun kudreti yine onu devirmeye yetmedi; müstebitleri devirmek

Komünist partisi liberal kanadının lideri İmre Nagy.

CE İDAM EDİLMİŞTİ

R İHTİLÂLİ

öylesine güçtü. Fakat, işçiler bir oksijen kaynağı makinesi getirip, bacaklarını biçtiler ve «Stalin», dengesini kaybedip yere devrilerek parça parça oldu; ancak iki çizmesi yerinde kaldı.

UYDURMA BİR HOPARLÖR

Diğer bir grup, eski bir mahallede, yine eski bir binada bulunan radyo evinin kapısına dayandı; öğrenciler, bir gün evvel, kaleme aldıkları 14 maddelik bildiriyi radyodan yayınlatmak ihtirasıyle tutuşmuşlardı. Radyo yayın müdiresi Valeria Banke, temsilcileri tatlı sözlerle avutmak istedi.

Dışarda kalabalık sabırsızlanıyordu. Sokağa bir mikrofon indirilmesini ve sesinin bütün Macaristan'a duyurulmasını istiyordu.

«Yaşa - varol» sesleri etrafı çınlatıyor; nihayet binadan bir teknik araba çıkıyor; genç bir kadın tepesine çıkıp, mikrofonun önünde, on dört maddeyi okumaya başlıyor. Ne var ki, civar evlerin radyolarından hâlâ Straus'un valsleri işitilmektedir. Kalabalık, aldatıldığını haykırıyor. Arabadaki beş teknisyen, paçayı kurtarabilecek zamanı bile zor buluyorlar.

Straus'un müziğinden sonra, radyodan yükselen, Parti Genel Sekreteri Gerö'nün sesidir; sert ve tehdit edici bir ses:

«Halk düşmanları, işçi sınıfının iktidarını sarsmak istiyorlar. Bizi Sovyetler Birliği'ne bağlayan bağları gevşetmeyi deniyorlar. Hayâsız yalanlar, kinci iftiralar... Gerçek ise şudur: Sovyetler Birliği yalnız memleketimizi kurtarmakla kalmamış, harpten sonra da, biz toprakta debelenip dururken, yardımımıza gelmiştir ve hâlâ da yardıma devam etmektedir».

Bütün deliller, bu kışkırtıcı nutkun Macar ayaklanmasının sebebi olduğunu göstermektedir. Seyrekleşmeye başlayan kalabalık, Gerö'nün nutkunu yayınlayan hoparlörlere öfkeli haykırışlarla cevap verdi. Radyo evine hücum etti; hakikî bir hoparlör istiyordu.

Müdire, yoldaş Valeria Banke, daha sabahtan içişleri bakanlığına başvurmuştu. Daha sonra takviye istedi. Nizamî askerlerle dolu kamyonlar geldi, fakat askerler, müdahale edecek yerde, radyo evinin yakınında bulunan müzenin parmaklıklarına dizildiler ve nümayişçilerle çeneye başladılar.

Keza, orduya mensup üç tank, Brody Şàndor sokağına girdi, radyo evinin önünde durdu, ancak mürettebat ateş etmiyeceklerini bağırdılar, hücum edenlerin altlarındaki çelik siperler arkasına gizlenmelerine müsaade ettiler.

Saat 23'tür. İşte tam bu saatte, yan kapılardan çıkan siyasî polisler, ateş açtılar. İki tank komutanı, araçları üzerinde vurulup öldüler. Sokak ölü ve yaralılarla örtüldü.

Panik ancak bir an sürdü. Ateşe ateşle cevap verildi. Askerler kendiliklerinden silâhlarını verdiler.

Kossuth meydanındaki hayal kırıcı konuşmasından sonra Nagy, parlamentonun hemen yakınındaki Komünist Partisi merkezine gitti. Gerö, daha içeri girer girmez kendisine hakaret yağdırmaya başladı:

— Bu senin işin! Bu kazanı kaynatan sensin! Suyunda sen pişeceksin! Ayaklanmanı kanla boğacağım!

Koca miyop Nagy, Balaton gölü kıyısındaki yazlıktan yeni döndüğü, aylardan beri politikaya karışmadığı, karışıklıklarla ilgisi olmadığını ve bunları tasvip etmediği cevabını verdi. Sonunda parti merkezi komitesi uzun bir toplantı yaptı ve Nagy başbakanlığa getirildi.

Radyo evini ele geçiren, siyasî polisleri (AVO) asmaya başlıyan insanların, Macar halkının uzun süredir kurbanı olduğu aşırılıklar dolayısıyle mâzur görülecek tarafları şüphesiz ki vardı; ama bunlar, Nagy'nin gözünde, yine de akılları başlarına getirilecek isyancılardı. O, aslında, Macaristan'ın komünizmi reddetmesini anlamıyordu.

Saat 8'de radyo tekrar konuştu. Yayınlanan kararnameye göre; halk cumhuriyetini devirmeyi; ihtilâli, ihtilâle teşvik ve dolaylı cinayetleri hedef tutan; gayrı meşru silâh ve patlayıcı maddeler taşıma ve benzeri hareketler için geçici bir kararname konulmaktadır. Suçlu bulunanlar, ölüm cezasına çarptırılabilecektir.

En keyfî ve en kanlı bir te'dibe imkân verecek mahiyette kaleme alınmış bu kararname, yeni görevinde İmre Nagy'nin imzalamış olduğu ilk vesikadır.

Saat 9'da, radyoda üçüncü bir bildiri okundu. Şöyle kaleme alınmıştı: «Karşı - ihtilâlci haydutların eli silâhlı olarak giriştikleri alçakça hücumlar, fevkalâde vahim bir durum yaratmıştır. Haydutlar, fabrikaları işgal etmişler, resmî binalara saldırmışlar, sivilleri, askerleri ve emniyet kuvvetlerini katletmişlerdir. Macar Halk Cumhuriyeti hükümeti, bu kanlı saldırıları püskürtmeye hazır bulunmuyordu. Binaenaleyh, hükümet Varşova Paktı mucibince, Macaristan'da bulunmakta olan Sovyet birliklerine çağrıda bulunmuştur. Rus birlikleri ise, hâlen âsâyişin tesisiyle meşgul bulunmaktadırlar».

Rus tankları Budapeşte caddelerinde.

RUS TANKLARI GELİYOR

İlk Rus tankı, Buda'da 23 ekimi 24 ekime bağlayan gece saat 1.45'te gözüktü. Tuna'yı geçip, nehrin sol kıyısında mola vererek gündüzü beklediler.

Tank tekerleklerinin tırtıllarının gürültüsü, çevredeki halkı uyandırdı. Telefonlar, heyecanla işledi. Yazarlar Birliği'nde geceyi uykusuz geçiren ateşli bir grup, Sovyet ordusunun sahneye çıkışına şahit oldu.

Ruslar'ın bu süratli davranışı, bugün artık sır olmaktan çıkmıştır. Macaristan'da bulunan 2. ve 17. Zırhlı tümenleri günlerden beri harekete hazır bulunuyordu. Daha 20 ekimden itibaren, takviyeler, Rusya ve Romanya hudutlarını aşmaya başlamıştı. Henüz Macar galeyanının fakültelerden taşmadığı 22 ekim tarihinden itibaren, motorize birlikler Szombathely ve Szèkeşfehèrvàr'da hareket hâlindeydi.

Nagy, Rus yumruğunu dâvette hiçbir taksiri olmadığına daima yemin etmiştir. Buna inanılabilir. Budapeşte'de sabahın saat ikisinden önce gözüken tanklar, 50 km. uzaktaki Ceglèd'den gelmişlerdi ki, Nagy'nin başbakanlık görevini almadan yola çıkmış olmaları muhakkaktı.

Şayet bir çağrı olmuşsa, kanlı Gerö'den gelmiştir. Fakat, ayaklananları kanun dışı ilân eden Nagy, bunu tasdik etmiş oldu.

İlk Rus salvosu, saat altıya doğru Halk Parkı ile Üllöi Caddesi'nin teşkil ettiği köşeye yapıldı. İlk Rus tankı da, yine aynı caddede hemen biraz sonra, elli yaşlarında bir adam tarafından, alevli bir benzin şişesi atılmak suretiyle tahrip edildi. Bir başka tank, yine aynı şekilde, Kilian Kışlası önünde ateşe verildi.

Lenin caddesinden büyük süratle ilerleyen bir başka tank grubu, radyo evi muhasarasına katılan ve hemen orda teşekkül ediveren bir birliğin el bombası hücumuna uğradı. Buda tepesindeki Szerec meydanında birçok zırhlı vasıta ve tanklar, çılgınca bir cesaretle üzerlerine tırmanıp, içlerine el bombaları atan mahalle çocuklarının kahramanlığıyla saf dışı edildi.

Öğle saatinde, Nagy'nin sesi radyolardan yükseldi. İsyancılara hitabeden ses, sıkıyönetim, kanunun pençesinden kurtulmak için saat 14'e kadar silâhlarını

teslim etmelerini ihtar ediyordu. Saat 13.58'de meş'um ihtar tekrar duyuldu: «Ancak iki dakikanız kaldı».

Bir an sonra, affedilme mühleti saat 18'e, daha sonra da, taa 22'ye kadar uzatıldı.

Gerö, gösterdiği dürüstlük ve enerji için Sovyetler'in tebrikini bekliyordu. Moskova'dan koşarak gelip, bir tank içinde Komünist Partisi merkezine götürülen Mikoyan ve Suslov, Macaristan'ın sahne olduğu bu karışıklıktan, onu suçlu bulduklar. Kendisini parti birinci sekreterliği görevinden almak ve yerine Yànos Kàdàr'ı getirmek hususunda Merkez Komitesi'ne emir verdiler.

İNTİKAM SESLERİ

Ayaklanma geceleyin sönmüş gibi gözüküyordu. Saat 6.30 haberler bülteni, halkı işinin gücünün başına dönmeye dâvet ediyor, kargaşalık çıkaran kötü niyetlilerin yola getirildiğini temin ediyordu.

Saat 9'da, silâhsız gruplar parlamentoya doğru yürüyüşe geçtiler. Saat 10'da, Kossuth meydanı dolmuştu. Bayraklarını dalgalandıran sivillerle dolu bazı Macar tankları insan denizinin içinde adacıklar gibi beliriyordu. Millî marş söyleniyordu. Parlamentoya giden yolu kapayan Rus tanklarının mürettebatına dostluk ve hürriyet kelimelerini haykırıyorlardı. Ruslar gülüyordu.

Siyasî polisler, tarım bakanlığının damına mitralyözlerini mevzilemişti. İhtar etmeden ateş açtılar. Ruslar, hem ateş açanlara, hem de ateş açılanlara rastgele ateş ederek mukabele ettiler. Kalabalık, bir panik rüzgârına kapılıp, şöyle bir dönüp çalkalandı. Kaçanlar, Birleşik Amerika Elçiliğine doğru koştular; bir kısmı da, kendilerini parlamentoya atabildi.

Ölüleri taşımak için on sekiz kamyona ihtiyaç hâsıl oldu. Bir an sonra bütün Budapeşte, intikam âvâzeleriyle inliyordu.

Siyasî polis avı, vahşî bir mahiyet almıştı. En müsamahalı davranılanlar tabancayla öldürülüyordu. Birçokları boyunlarından veya bacaklarından asıldılar. Bazılarının yüzleri delik deşik edilip, tanınmaz hâle getirilerek öldürüldü. Diri diri yakılanlar da oldu. Ruslar karışmadılar, ancak doğrudan doğruya hücuma uğradıkları zaman kendilerini müdafaayla yetindiler.

26 ekim cuma günü, ihtilâl bütün Macaristan'a yayıldı. İki büyük taşra şehri Mişkolc ve Debrecen'de ihtilâlci belediye meclisleri kuruldu. Köylüler, kollektif çiftliklerin dağıtılmasını kalabalıklar önünde haykırarak istediler.

Budapeşte'de, Albay Pal Maleter, Kilian kışlasını, üç gündür muhasara altında tutan isyancılara teslim etti. Fikir adamlarından teşekkül eden bir ihtilâl konseyi, Maleter'i başkomutan tâyin etti. Millî ordu, ihtilâlcilerin yanında çarpışmalara katıldı.

Ruslar, bütün bir millete karşı bir avuç siyasî polisle yalnız başlarına kalmışlardı.

Ertesi gün, bütün Macaristan, başkentin bir mahallesinde, yabancı zırhlı birliklerin arkasına sıkışıp kalmış, sefil bir hükümetten artık kurtulmuş bulunuyordu.

Debrecen ve Mişkolc'un arkasından bütün büyük şehirler, komünist zorbaları başlarından kovup, Macaristan'da demokrasi ve hürriyetin yeniden kurulması için Budapeşte'ye heyetler gönderiyorlardı.

RUSLAR GİDİYORLAR

Nagy, yavaş yavaş kendi adının da karıştığı hareketin azametini kavramaya başladı. Zaman artık çok elverişliydi. Gerö ve Hegedüs, yarı kaçak, yarı esir olarak bir Rus tankıyle götürülüp bindikleri Rus uçağıyle Moskova'nın yolunu tutmuşlardı. Hareket etmeden önce, Mikoyan ile Suslov da, Nagy'ye Rus Politbürosu'nun güveni hakkında teminat vermişlerdi.

Nagy cesaretlendi. Siyasî polis lağvedildi. İki koyu Stalinci, Bata ve Piros, hükümetten kovuldu. Eski «Küçük Mülk Sahipleri» Partisi'nin beş üyesi, devlet bakanı tâyin edildiler. Serbest seçimlerin «birçok partilerin iştirakiyle» kısa bir süre içinde yapılacağı vaadedildi.

Bütün bu tedbirler, millî marşlar çalınarak ilân edildi; Macarlar, evlerini vatanın millî renkleriyle donatmaya dâvet edildi. Ayaklananlar, başkaldırmalarının ümitsiz bir jest olmadığını sanmaya başladılar. «Yaşasın Nagy» âvâzeleri yeniden çınladı.

Tevkif edilmeyi göze alarak başbakana kadar çıkan bir ihtilâl komitesi, en hararetli arzularının, Rus kıt'alarının gitmesi olduğunu kendisine hatırlattı. Nagy, Budapeşte'nin tahliyesi için mahallî kumandanlıkla müzakerelerin açılmış olduğunu açıkladı. Delegasyon, bunun kâfi olmadığını, bütün Macaristan'ın tahliye edilmesi gerektiğini, isyancıların bu sonuç alınmadan silâhlarını bırakmıyacaklarını şikâyetçi bir dille haykırdı. İçlerinden birisi, Rus birliklerinin, Macaristan'ı «beyaz bayrak çekerek» terketmeleri gerektiğini bağırarak ihtar etti. Nagy, delegelerin yüzlerine karşı, deli olduklarını haykırarak huzurundan kovdu.

29 ekim pazartesi günü, Rus birlikleri

Budapeşte'yi terk ediyorlardı. Şehir, 1945 yılının trajik günlerini hatırlatan durumdaydı: Çökmüş evler; enkaz yığınları ve hâlâ yerlerde kalan cesetlerle dolu sokaklar. Gıda mağazaları, aç kalabalıklarla sarılmış; ve hastanelerde üç bin yaralı...

HÜRRİYET YENİDEN DOĞUYOR

Fakat, birdenbire, yine bu 29 ekim 1956 günü, Macar ayaklanması ikinci plana geçiveriyor. Süveyş harbi başlamıştır. Vaşington'da müthiş öfke. Polonya ihtilâli, Macar ayaklanması, Sovyet imparatorluğunun parçalanmasının başlangıcı gibi gözükmüştü. Milliyetçilik, bu altüst olmanın itici kuvvetiydi. Uydu hâlindeki milletlerdeki bu ihtilâçlar, milliyetçiliğin komünizme karşı koyabilecek kaabiliyette olduğunu ispatlıyordu. Halbuki, İngilizler ve Fransızlar, depreşen emperyalizmleriyle, Asyalı ve Afrikalı yığınları şiddetli bir Batı düşmanlığı duygusu içinde birleştirmektedirler. İnsanlığın nazarlarını Varşova ve Budapeşte'den çevirtmek üzereler; ve Batı'yı bölerek, Sovyetler Birliği'ne meydanı boş bırakacaklar.

İşçi ve öğrencilerin ele geçirdiği bir Rus tankı.

Ruslar, ölüleri de beraberlerinde, Budapeşte'yi terkettiler. Hattâ, hükümetin bulunduğu mahalleyi kordon içinde tutan sonuncu tanklar da, Tuna'nın öbür kıyısına geçti. Harab olmuş şehirde, hayat yeniden başladı. Bununla beraber, isyancılar silâhlıdırlar. Genel grev devam etmektedir. Zafer, intikam susuzluğunu gidememiştir.

Budapeşte'nin merkezinde bulunan, Köztarşasag meydanındaki milis karargâhı, siyasî polis mensuplarının tek sığınağı hâline gelmişti. Hücum edenleri biçiyorlardı. Macar ordusundan üç zırhlı vasıta geldi ve top ateşiyle bir gedik açtı. Kalabalık yığını, meş'um bir iktidarın uzun müddet gizli işkencelerine sahne olmuş bu korkunç yerin dehlizlerine daldı.

Katliâm müthiş oldu. Siyasî polis mensupları parça parça edildiler. Yaralılarına bile aman verilmeyip, işleri bitirildi; eski deyimle «kâr»ları «itmâm» edildi.

Bir gece içinde, dokuz parti, bir o kadar gazete yeniden dirildi. Uydurma bir suçtan yedi yıldır Felsöpeteny manastırında hapis tutulan Kardinal Mindszenthy, Budapeşte'ye getirildi ve «Mindszenthy iktidara» sesleri arasında, piskoposluk makamına yeniden oturtuldu.

Bir tarafta, hürriyete kavuşmuş halkın neşesi vardı. Fakat öte yanda, heyecan verici haberler çoğalmaya başlamıştı. Rus kıt'aları, ulaştırma kavşak noktalarında tekrar toplanıyor. Bütün hava alanlarını işgal ediyor; grevdeki demiryolu işçilerinin, raylara kurdukları barikatları kaldırıyordu. Hudut istasyonlarından, yeni Rus birliklerinin geldikleri haberleri verildi.

Başbakan Nagy, Rus Elçisi Andropov'u dâvet ederek bilgi istedi. Elçi, Nagy'nin söz konusu ettiği harekâtın, tahliye hazırlıkları olduğu hakkında teminat verdi.

Hükümetin yalvarmaları üzerine, İşçi Konseyi, işbaşı yapma emri verdi. Fakat, siyasî polis avına devam edilmekteydi.

Bu arada Nagy'ye karşı da yeni ithamlar yapılmaktadır. Kendisinin bir komünist olduğu ve hâlâ komünist kaldığı yüzüne vurulmakta ve iki yüzlü bir oyun oynadığından şüphelenilmektedir.

Konuşmalar arasında hep: «Baba Nagy, Ruslar'dan, bütün Macaristan'dan çekip gitmelerini istemek için daha neyi bekliyor?» sözleri geçiyor.

1947 muahedesine göre, Rus kıt'aları Macaristan'ı üç ay içinde terkedeceklerdi. Rus hükümeti, kalışını, Avusturya'da bulunan işgal kuvvetleriyle arasında bir irti-

bat kurma lüzumuyle mâzur gösterdi. Avusturya'nın işgali sona ermesine rağmen, Rus kıt'aları hâlâ Macaristan'daydı.

Şimdi de Varşova Paktı, bu durumun tek mâzeret belgesi oluyordu. Şu hâlde, Varşova Paktı'nı reddedip, hükümsüz saymak, kıt'aların hareket mecburiyetini meşrû şekle sokmak olurdu.

Tildy bunu teklif etti. Nagy kabûl dedi. Bakanlar Kurulu da karar verdi.

KADAR HAYKIRIYOR: «SİLÂHSIZ DÖVÜŞECEĞİM!»

Dâvet edilen elçi Andropov, yumuşatıcı açıklamalar yapmaya başladı. Nagy, elçinin sözünü keserek, Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çıktığını, tarafsızlığını ilân ettiğini ve bu hususta Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne de bilgi verilmiş bulunduğunu bildirdi.

Andropov, bunun vahim ve beklenilmeyen bir karar olduğu cevabını verdi. Yanoş Kadar, birden söz aldı ve fevkalâde heyecanlı:

— Macar olarak, döğüşmeye hazırım. Şayet tanklarınız Budapeşte'ye dönerse, yola çıkacağım ve onlara karşı silâhsız döğüşeceğim, diye haykırdı.

Daha sonra tahliye görüşmeleri başladı. Rus subayları sadece, tahliyenin teknik bir iş olduğunu, karışıklığa mahal vermemek için 31 ocak'a kadar tamamlanmasını belirttiler. Teferruata ait görüşmeler, Rus genel karargâhının bulunduğu Csepel adasındaki Tököl'de sürdürüldü.

Maleter, başbakanına, askerî merasimle karşılandığını ve atmosferin dostâne olduğunu bildirdi. Gece, Ruslar'ın misafiri olmayı kabûl etti.

KADAR, İHANET EDİYOR

Kadar, Sovyet zırhlı vasıtalarına karşı silâhsız olarak döğüşeceğini haykırdığı nutkundan sonra, 1 kasım akşamı, gecenin karanlığında sıvışıp gitmiştir.

Nagy fazla endişelenmez. Birinci sekreterin biraz dinleneceğini düşünür.

Tököl'de gecenin yarısıdır. Rus kıt'alarının çekilmesine dair müzakereler henüz yeni başlamıştır. Maleter, Nagy'ye, bir anlaşmaya varılmakta olduğunu, seansa ara verilir verilmez kendisini çağıracağını telefonla önceden bildirmiş bulunmaktadır.

Asker kaputu giymiş, rütbe işaretleri bulunmayan bir adam içeri girer. Ruslar ayağa kalkarlar. Adam, eğri bir surat ve hor gören bakışlarla Macarlar'a bakar ve konuşur:

— Sizi tevkif ediyorum.

Maleter de ayağa kalkar:

— Vay, der sadece, demek böyleydi!

Ertesi sabah Budapeşte top sesleriyle uyandı. Rus zırhlı vasıtaları, doğruca Kilian kışlasına yönelmişler ve ihtar dahi etmeden ateş açmışlardı.

Radyodan, İmre Nagy'nin sesi duyuldu: «Dikkat! Dikkat! Başbakan İmre Nagy konuşuyor:

«Rus birlikleri, bu sabahın erken saatlerinde Macaristan'ın demokratik ve meşrû hükümetini besbelli devirmek maksadıyle başkente karşı hücuma geçmişlerdir. Kıt'alarımız çarpışmaktadır. Hükümet, mevkiini muhafaza etmektedir. Durumdan Macar halkını ve bütün dünyayı haberdar ediyorum».

Bu dramatik mesajı bir tebliğ takib etti:

«İmre Nagy, dün saat 22'de Rus genel karargâhına giden Millî Savunma Bakanı Pal Maleter ve Genelkurmay Başkanı İstvan Kovacs'tan çarçabuk görevleri başına geçmelerini rica eder».

Dâvet on defa tekrar edildi. Hem de hiç yanılıp şaşmadan.

Ruslar da, ölüm makineleri de artık aynı değiller. Tanklar, tahribi çok daha güç, son model T-34 ler. Adamlar da, işgalin yumuşattığı eski askerler değil, yeni takviyeler.

Saat 6'da, Yanoş Kadar'ın sesi, zayıf bir verici radyodan duyuldu. Bir işçi ve köylü hükümeti teşkil ettiğini söylüyor. İmre Nagy hükümetinin zaafı ve 23 ekimde patlak veren kitle hareketinin sinesine sızan karşı - ihtilâlci elemanların gittikçe artan tesirleri sebebiyle bunu yapmaya mecbur olduğunu belirtiyordu.

Saat 7. Durum ümitsizdir.

Ruslar, Budapeşte'ye bir işgalci gibi değil, harp hâlindeki bir düşman gibi giriyorlar. Tankları, üçlü gruplar hâlinde ve bütün kavşak noktalarına sistematik şekilde ateş açarak ilerliyorlar. Kilian Kışlası, pike yapan uçaklar tarafından bombalanıyor. Topçu, Buda tepesine ölüm yağdırıyor.

Macarlar, kahramanca mukavemet vasıtaları yaratıyorlar; şoseler üzerine mazot fıçıları devirip, boşaltıyorlar. Tankların altındaki mâyi tabakasını bir el bombasıyle alevlendiriyorlar. Ne var ki, sivil halk, öldürmeye kararlı bir orduyu durduramaz. Nagy, Yugoslav Sefaretine sığınır.

Parlamento işgal edilmiştir. Bununla beraber, yaşlı bir tiyatro yazarı, sabık komünist, hem de eski bir azılı komünist Gyula Hay, binanın sağ kanadına, radyonun verici cihazının bulunduğu yere nasılsa kayabilir ve can çekişmekte olan Macar hürriyetinin son çığlıklarını bütün

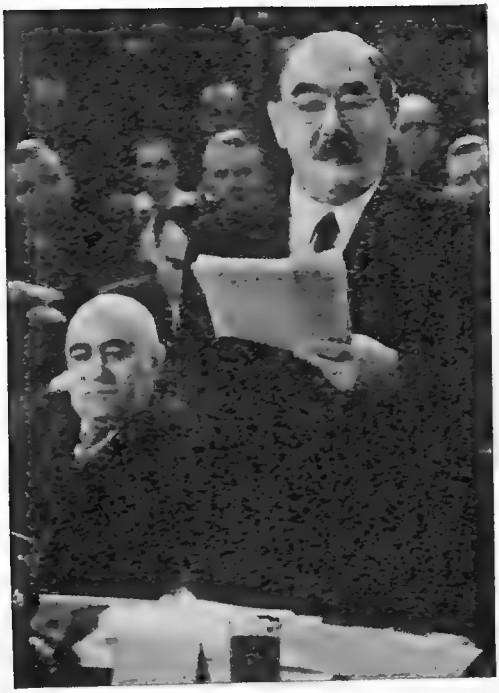

Janos Kadar'ın ettiği ihanetin içyüzü bir türlü aydınlanamadı.

dünyaya duyurur.

— Vakit doluyor. Olayları biliyorsunuz! Bunların izahı boşunadır. Macaristan'a yardım ediniz! Macar yazarlarının, âlimlerinin, işçilerinin, köylülerinin imdadına koşun! Bizlere yardım edin! İmdat! İmdat! İmdat!...

B. M.'deki Rus delegesi Sobolev, Macaristan olaylarının dramatik bir şekilde tekrar başlaması ve son gelişen olaylar üzerinde görüşme açılmasını isteyen Amerikan delegesi Cabot Lodge ve bu konuda yeni hazin haberlerle gelen İngiliz ve Fransız delegelerine karşı, bütün kiniyle ve hışımla; Macar ayaklanmasının, Batı devletlerinin parayla satın aldığı faşist haydutların cânice bir baş kaldırması olduğu cevabını verir.

Ruslar'ın birliklerini Macaristan'dan çekmeleri için Amerika'nın sunduğu karar tasarısına on müsbet oy veriliyor, fakat bir oy muhalif kalıyordu. Bu oy, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulduğundan beri Rusya'nın kullandığı 79'uncu veto hakkıdır.

Ruslar, tam barbarcasına hareket ediyorlar, evleri topla yıkıyorlar, insanları kitle hâlinde kurşuna diziyorlar. Avusturya hudutları, düşman zulmünden kaçan, nefesleri kesecek dehşet maceralarıyle dolu mülteci kafileleriyle dolup taşıyor.

NAGY'NİN ÂKIBETİ

Nagy, Yugoslav elçiliğine sığınabilmişti, fakat elçilik kendisini ve arkadaşlarını barındırmak gibi nâzik bir politik durumu uzun müddet devam ettiremedi. İş yine Yanoş Kadar'a kaldı. Başbakan mevkiinde olan Kadar, Ruslar'dan vaad aldı. Bu teminata güvenen sabık başbakan Nagy, 22 kasımda elçilik binasından serbest bırakılarak bir arabaya bindirildi. Ne var ki, araba, kendisini evine götürecek yerde, doğruca Rus genel karargâhına götürdü. Ölüme mahkûm edildi. 1957 ocak ayında asıldı.

15 yıl önceki Macar dramının son perdesi kapanmıştı.

Ünlü Müsteşrik Armin Vambery'nin Asya Yolculuğu: 5

SEMERKAND'DA GÖRDÜKLERİM

ÇEVİRENLER: GABRİELLA KALMAN — HÜSNÜ MENGENLİ

SAMİMÎ dostum ve yol arkadaşım Hacı Salih de, bu muhterem ev sahibimizin mürîdi olmuş. Beni ve kafilemizde bulunan en muteber kimseleri şeyhine hemen takdim etti. Bu takdim üzerine, Efendi Hazretleri beni son derece samimî karşıladı. Yarım saat süren bir sohbetin sonunda, duyduğu memnunluk sonsuzdu. Emîr Baderle Hazretleri'nin Buhârâ'da bulunmayışından çok üzüldü, yoksa beni derhal kendilerine takdim ederdi. Beni, mescidin yakınında, en muteber hücreye, mihmanhaneye yerleştirdi. Komşularıma gelince; bir yanımdaki hücrede Hacı Salih, öbür yanımdaki hücrede derin bilgili diğer bir molla bulunuyordu.

Tekke, baştan başa değerli kimselerle doluydu. Kendimi birdenbire Buhârâ'daki aşırı dindarlığın en önemli ve en hararetli ocağında buldum. Günlük resmî vukuatı veren kimse, benim gelişimi önemli bir olay olarak bildirmiş. Hokand'daki savaş sebebiyle, seferî olarak Buhârâ'dan uzak bulunan Emîr'e vekâlet eden muhafız kumandanı Rahmet Bey, daha geldiğimiz gün hacılardan hakkımda soruşturma yapmış. Fakat, Emîr'in hükmü Tekke'ye geçmediği için, bu soruşturmaya kimse önem vermemiş, hattâ bana bundan bahsetmemişler bile. Dostların etrafa: «Hacı Reşid, hem iyi bir Müslüman, hem de ilmi derin bir molladır. Ona karşı kim şüphe besler, kendisi günahkâr olur» diyorlardı.

Ertesi sabah, Hacı Salih ve daha dört arkadaşla birlikte, şehri ve çarşısını gezmeye çıktık. Çökmek üzere çirkin evler, diz boyu kum, Buhârâ'ya pek gösterişli bir hava vermemekle beraber, çarşıda kaynaşan insanların arasına daha ilk adımımı atar atmaz, hayretler içinde kaldım. Beni, hayrete düşüren şey, çarşının güzellik ve zenginliği olmaktan ziyade, insan ırklarının çeşitliliği ve giyinişlerin değişik ve renkli farklılığıydı. Halkın çoğunun İranlı tipinde olduğu göze çarpıyordu. Fakat Tatar yüz ifadesi — ki Özbek'ten en sert yüzlü Kırgız'a kadar hepsinde hemen müşterektir — en göze çarpan özellik oluyor. Turan soyundan olanlar, kaba yürüyüşleriyle İranlılar'dan ayırt edilebiliyor. Bunlardan başka, birçok Hintli ve Yahudi de var. Batı Avrupa mallarının az, fakat Rus mallarının çok bol bulunduğu dükkânlara kaçamak birkaç göz attım. Çarşıda, yerli malların da ayrı bir bölümü var. Kırgızlar, Kıpçaklar, Kalmuklar, hattâ Çin - Tataristanı (metinde aynen böyleydi) ahalisi bile giyecek almak için buraya kadar geliyorlar.

Üç saat kadar dolaştıktan sonra, öyle yorulmuştum ki, mihmandarım Hacı Salih'e biraz dinlenmemiz ricasında bulundum. Beni, çay çarşısından geçirerek «Di-

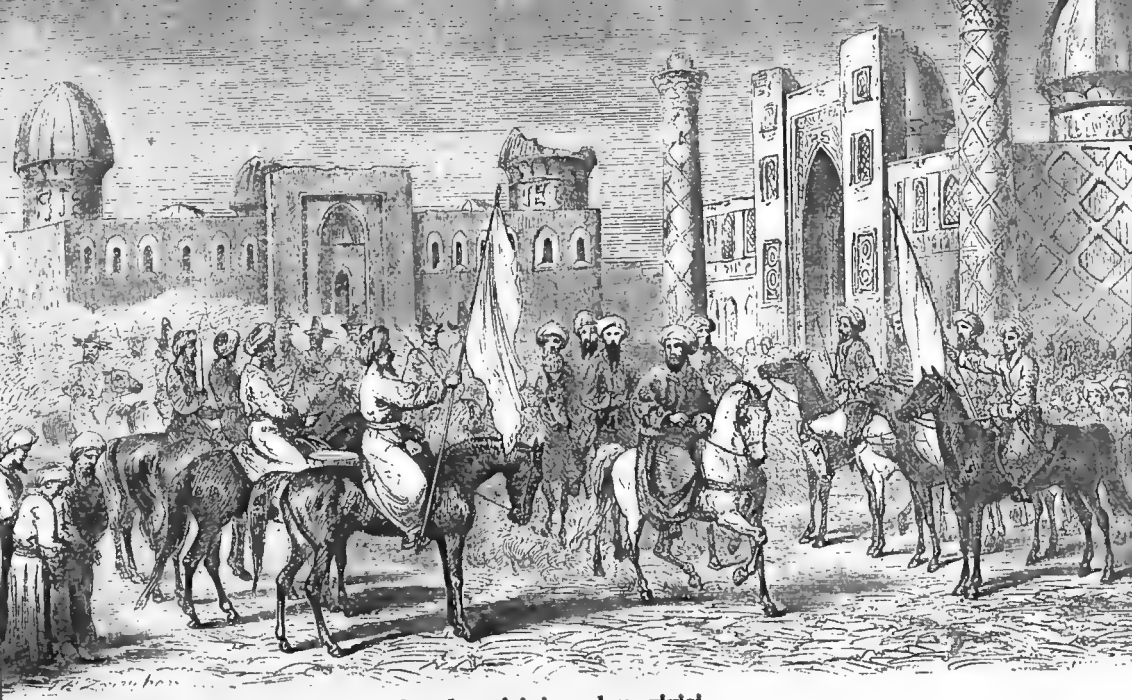

Semerkand emîrinin şehre girişi.

van-Bey Göl kenarı» denilen bir yere götürdü. Burası, oldukça muntazam bir dörtgen şeklinde; ortasında taşlarla bezenmiş sun'î bir göl bulunan; güzel, gölgeli ağaçlarla çevrili bir yerdi. Kezâ, gölü kuşatır gibi sıralanmış çayhanelerde, Rusya'da Buhârâ için özel olarak yapılmış koca koca semaverler diziliydi. Ayrıca, sayıları pek çok olan kulübelerde, tatlı, meyve ve ekmek de satılıyordu. Meydanın bir köşesinde, mescîd yükseliyordu. Mescîdin önünde dervişler ve meddahlar kendilerinden bir şeyler öğrenmek isteyen kalabalık bir seyirci ve dinleyici kitlesi önünde, mimikler yaparak peygamberlerin ve şöhretli mücahitlerin gazâlarını anlatıyorlardı. Oraya vardığımız zaman, Nakşbendî tarikatına mensup on beş kadar derviş önümüzden geçti. Bu mutaassıp ruhlu insanların saçları uzun külâhlarından uçuşarak, koca koca sopalarını havada sallaya sallaya, pîrlerinin söylediğini tekrar edip hoplaya zıplaya gidişlerini, ömrüm boyunca unutamıyacağım.

O gün, tıpkı Buhârâlılar gibi giyindiğim hâlde ve yolculuğum sırasında, güneşin yüzümü annemin bile tanıyamıyacağı bir hâle sokmasına rağmen, yine de avam tabakası merakla etrafımı sararak beni hiç rahat bırakmadı; kuçaklaşma ve tokalaşmalardan oldukca sıkıldım. Hayli kocaman sarığım ve boynumda asılı Kur'ân'dan beni, ya bir ermiş, ya bir şeyh sanmışlardı. Fakat bu gibi rahatsız edilmelere katlanmalıydım. Buhârâ'da bulunduğum sürece, bu şüpheci ve kurnaz halk, yine de benden kuşkulanmadı. Dualar okumam için kaldığım yere kadar geldiler, umumî yerlerde konuştuğum ve okuduğum zaman beni dinlediler, fakat tek kuruş vermediler.

Hükümet, bana karşı, halkın duyduğu kadar güven duymadı. Emîrin muhafız kumandanı, evvelce de adı geçen Rahmet Bey, gerçi açıktan açığa bana saldırmadı, ama bunu yapmak için olacak, peşime birçok hafiye taktı. Adamlar konuşma sırasında lâfı hep Frengistan'a getiriyorlar, akıllarınca ağzımdan tek tük lâf kaçırıp, kendimi ele vereceğimi umuyorlardı. Benimle bu yoldan başa çıkamıyacaklarını anlayınca, başka telden çalmaya başladılar. Frenkler'in, Buhârâ-i Şerîf'te gözleri varmış; casuslar da yollarlarmış, ama bunlardan pek çoğu da, hakkettikleri cezalara çarpılırmış. Sonra, daha birkaç gün önce gelen, yakalanıp hapse atılan Frenkler'den söz ettiler. Biçâre birkaç İtalyan'ı kastediyorlardı; gûya, bunlar bu mübarek şehrin ahalisini zehirlemek maksadıyle, içine elmas tozları serpilmiş çay getirmişler. Benim ağzımı arayan bu hafiyelerin çoğu, senelerce Istanbul'da oturmuş-

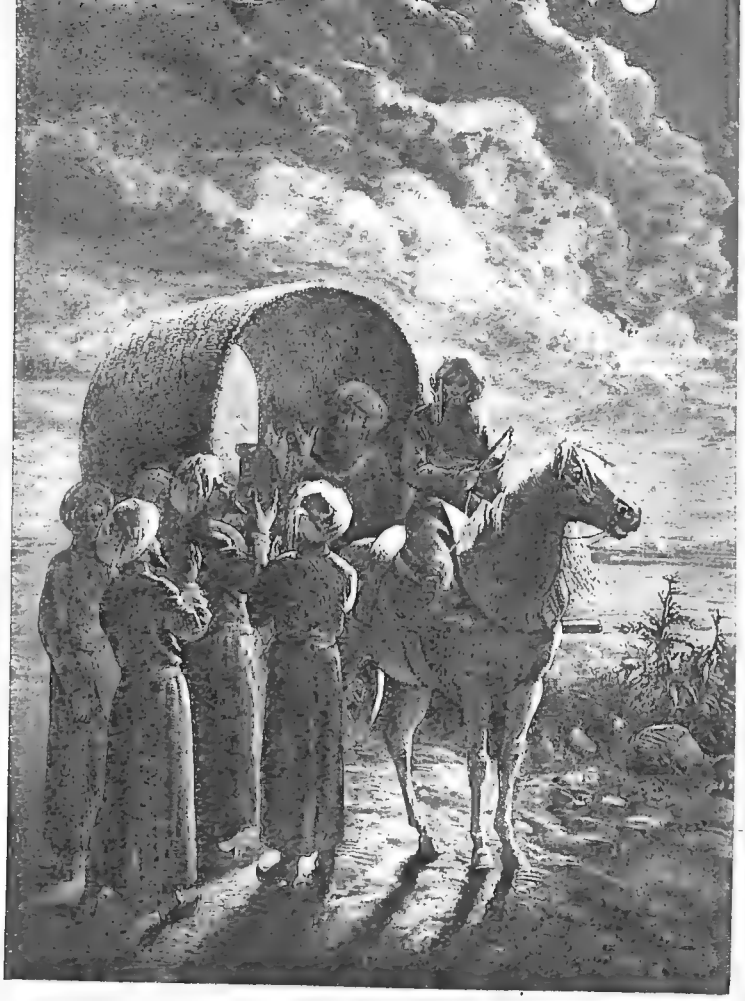

Yazarın, yol arkadaşlarından ayrılışı.

lardı. Oranın şivesinden, âdetlerinden edindiklerimi ve bilgimi yoklamak istediler. En sonunda, sabırsız rolü oynadım; Frenkler'den bana söz açmamalarını, bu gibi hikâyeler dinleterek beni yormamalarını rica ettim. «Istanbul'u, şeytanın aklını çaldığı Frenkler'den uzak kalmak için terkettim. Şimdilik, Allah'a şükürler olsun, Buhârâ-i Şerîf'teyim. Bu gibi şeyleri düşünerek vaktimi zayi etmek istemiyorum» dedim.

Bir defasında Rahmet Bey, bana, maiyetinden biriyle, ufak tefek, sıska bir adam yolladı. Adamın, kendi iddia ettiği gibi Şamlı bir Arap olup olmadığını tahkik etmemi istiyordu. Adam girer girmez, yüz hatlarından Avrupalı olduğuna kanaat getirdim. Kendisiyle konuşmaya dalınca, bu kanaatim daha da kuvvetlendi, çünkü telâffuzundan hiç Arab'a benzemiyordu. Söylediğine bakılırsa, Çin'deki bir evliyânın türbesini ziyarete gidiyormuş. Konuşmamız sırasında çok defa sıkıntı çekerek şaşırdı. Kendisiyle bir daha buluşamıyacağıma çok üzüldüm, muhakkak ki, o da benim gibi rol yapıyordu.

Muhafız kumandanı, hafiyeleriyle şaşırtıp da birşey elde edemiyeceğini anlayınca, beni pilâv yemeye dâvet etti. Bu ziyafette, ulemâdan en seçkinleri hazır bulunuyordu. İçeriye ilk adım atışta, işimin hiç de kolay olmayacağını sezdim; bu toplatının, beni şöyle bir imtihana çekmek, bir çeşit tahkikattan başka birşey olmadığını anladım; zor bir imtihandan geçecektim. Ama daha evvel davranıp, bazı dinî meseleler üzerinde onlara ben sorular yönelttim. Yürekten dindarlığım hoşlarına gitti ve az sonra bazı Hadîs ve Tefsir kitaplarındaki bölümler üzerinde

hararetli münazaralar başladı. Ben ise, pek ölçülü davranıp bu tartışmalara fazlasıyle girişmedim. Buhârâlı mollaların, Istanbul ulemâsından daha çok fikir üstünlüğüne sahip olduklarını belirtmeyi de hiç ihmal etmedim. En sonunda, bilgiç mollalar, söz ve işaretlerle, benim için jurnal verenin büyük bir yanlışlığa düştüğünü, benim molla olduğumdan şüphe edilmiyeceğini Rahmet Bey'e ifade ettiler.

«RÎŞTE»

Buhârâ'da bulunduğum sürece hava hep sıcak gitti. Üstelik, «rîşte»ye yakalanmamak için hep sıcak su içmem gerekti. Burada, her on kişiden biri rîşteden muztaripti. Buhârâlı veya yazın burada oturan bir yabancı, bizdeki yaz nezlesine yakalananlar gibi, vücudunda ve bacağındaki kaşıntıları önemsemiyor. Az sonra, o kaşınan yerde kırmızı, küçük bir leke gözükecek, ortasından da iplik kalınlığında, bazısı bir karış kadar uzun bir kurt çıkacaktır. Bu kurdu, günlerce itinayla çekip çıkarmak gerekiyor. Hastalığın normal seyri budur ve hiç acı vermez. Ancak, bu parazit kurt çıkarken koparsa, yeri iltihaplanıyor ve çoğalıp bir yerine, 5 - 10 tane «rîşte» meydana geliyor. Böyle bir hâl olunca, insan bir hafta kadar ve sürekli acılar içinde yatakta kalmak zorunda kalıyor. Ama yürekli kimseler, daha başlangıçta hemen rîşteyi vücudundan kestirip aldırıyor. Buhârâlı berberler, bu gibi ameliyatlarda bir hayli hünerlidirler. Kaşıntının hissedildiği yeri yarıp, içindeki kurdu hemen çekerler, ki bu bir saniye bile sürmez, yara ise çabucak kapanır.

Buhârâ'nın suyu, kuzey-doğuya doğru akan Zerefşan ırmağından kanallarla getiriliyor. Kanal oldukca derin kazılmış, ama dibi temiz tutulmuyor. Çok defa su kuruyor, yeniden geldiği zaman, halk bunu büyük bir çoşkunlukla karşılıyor. Önce halk, genci ihtiyarı su yatağına ve havuzlara atlayıp, bir güzel yıkanıyor, sonra atları, inekleri ve eşekleri de yıkıyorlar, en sonunda köpekler de serinletiliyor ve nihayet suya girmek yasaklanıyor. Su biraz duruluyorsa da, yine pislik ve çöplerle dolu kalıyor.

Benim gibi Orta Asya çöllerinde dolaşan bir insan gözüyle bakılırsa, Buhârâ'da yine de bir başkent havası bulunabilir. Yumuşak ekmeğim oldu, çay, meyve, sıcak yemek bulabildim, iki de gömlek diktirdim. Medenî hayatın rahatlığına öylesine alıştım ki, arkadaşlarımın yola çıkma arzularını bildirmeleri üzerine hazırlıklarımı yapmak güç geldi. Onlar, Uzak-Doğu'daki yurtlarına kış bastırmadan varmak istiyorlardı. Niyetim, kendileriyle Semerkand'a kadar birlikte gitmekti. Çünkü böylece emîrle kolaylıkla tanışabilirdim ve görüşmemi kolaylaştırmakta hacı arkadaşlarım bana faydalı olabilirlerdi.

ESİR TİCARETİ

Buhârâ'ya vedâ etmeden, Molla Zaman'la ilk buluştuğumuz yerden söz etmeliyim. Burası, zavallı kölelerin satıldığı kervansaraylardan biriydi. İranlılar'ı yakalayanlar, parasını almak için çok bekliyemediğinden, bunları hâli vakti yerinde olan bir Türkmen'e satar; beriki de satın aldığı kalabalık köleleri, toplu hâlde satmak üzere Buhârâ'ya götürür. Başkentte kaldığı birkaç gün içinde, satabildiği kadarını satar, satamadıklarını da bir tellâla bırakır. Asıl satışı bu yapar. Buhârâ ve Hıyve'nin esir pazarlarında üç yaşından altmış yaşına kadar vücutça sakatlığı olmamak şartıyle her çeşit insan satılır. Dine göre, köle olarak ancak kâfirlerin satılması câizdir, fakat sahte sofu Buhârâ bu kuralı önemsemez. Şîî İranlılar — ki bunları Sünnîler imânsız sayarlar — şöyle dursun, Sünnî müminler bile köle olarak satılır. Ancak, pek tabiîdir ki, bunlara türlü işkenceler ederek, Şîî olduklarını söylettirirler.

Satışa çıkarılan erkek esir, herkesin önünde muayene edilir, satıcı da hiçbir kusuru olmadığı hususunda teminat vermek zorundadır. Esirin satıldığı saat, yani satıcının elinden çıktığı an, onun için kurtuluş saatinin vuruşudur; zira köle olarak yaşadığı yerde, tüccarın mahzen veya ambarında çektiğini çekmiyecektir. Kölelerin fiyatı politik durumlara göre değişik olur. Yani komşu ülkelere gönderilecek haydut gruplarının yapabilecekleri işlere bağlıdır. Şu sırada, güçlü bir erkek kölenin rayici 40 - 50 tilla'dır. Ama, İranlılar'ın Merv'de yenildikleri ve 10.000 kişi esir alındığı zaman, 3 - 4 tilla'ya bile köle bulunabiliyormuş.

On sekiz gündür Buhârâ'daydık. Arkadaşlarımı daha fazla oyalayamadım. Semerkand'a doğru yola çıkmamız gerekiyordu. Buhârâ'da el sıkışmaktan başka elimize birşey geçmediği için, kesemiz oldukça boşalmıştı. Hıyve'de biriktirdiğimizin hepsini burada harcadığımız için, ben de arkadaşlarımın çoğu gibi eşeğimi satmaya mecbur oldum ve yolumuza, kiraladığımız arabayla devam zorunda kaldık. Hacı arkadaşlarımızdan bir çoğu bizden burada ayrıldılar.

Yola çıkmadan önce, Semerkand için tavsiye mektubu veren Rahmet Bey'le ve-

dalaşmaya gittim. Orada, kendimi emîre takdim edeceğime söz verdim.

İlk menzilimiz Bahaeddin köyü idi ki, Bahaeddin - Nakşbend isimli ünlü tarikat ulusunun türbesi burada bulunuyor. Bu zat, Türkistan'da, Hazret-i Muhammed'den sonra en büyük saygıyı görmektedir. Buhârâlı: «Ya Bahaeddin; ya belâları defeden!» diyerek, kendini her tehlikeden kurtardığını sanır. Şehirde toplu hâlde onun türbesine gelirler. Bu geliş - gidiş, kiralanmış 300 kadar merkeple yapılıyor. Merkepler, Bahaeddin'in türbesine doğru görülmemiş hızla koşmak ve Buhârâ'ya dönerken, sopayla dürtülmeden adım bile atmamakla ün salmışlar. Buhârâlılar bunu, Türkistanlı bir din ulusuna, hayvanların bile bağlılığına bir delil sayıyorlar.

Semerkand'a kadar beş defa mola vererek geçtiğimiz yol, oldukça bakımlı tarlalardan, kalabalık ve hayli güzel köylerden geçiyor. Semerkand'ın yakınında bulunduğum şu anda, arzularımın kâbesi bu şehri görmek için içimde sonsuz bir arzu uyanmış bulunuyor. Çobanata dağı, eteğine yayılmış şehirle karşımda şekillendi ve yüksekçe bir yere vardık, ve işte Timur'un şehri; sabahın penbe ışıklarının aydınlattığı renkli kubbeleri ve kulelerinin muhteşem parıltılarıyle önümüzde uzanıyor.

SEMERKAND

Semerkand, Orta Asya'nın bu eski başkentinden, İranlılar hâlâ, dünyanın merkezi diye bahsediyorlar. Orta Asya'nın diğer şehirleri arasında, Semerkand, eski yapıları, pırıl pırıl camileri, fevkalâde güzel türbeleriyle kendini belli ediyor. Hacıların bedava barındırıldıkları bir kervansarayda konakladık. Fakat, daha o gece, Timur'un türbesinin yakınında evi bulunan seçkin bir zât, beni dâvet etti; ben de memnunlukla kabûl ettim. Ev sahibimin, emîrin bir subayı ve hele Semerkand sarayının muhafazasıyle görevli bir kimse oluşu, benim için çok tatlı bir sürpriz oldu. Emîrin, Hokand'dan bir, iki güne kadar dönmesi bekleniyordu. —O sıralarda, zaferle bitirdiği bir seferden dönmek üzereydi— yol arkadaşlarım, benim hatırım için, emîri göreceğim zamana kadar Semerkand'da kalmaya karar verdiler. Zamanımı, görülmesi ve ziyaret edilmesi en başta gelen yerlere harcadım.

TİMUR'UN TÜRBESİ VE KALE

Kalenin içinde kapalı büyük bir mahalde, ulu hakanın tahtını üzerine koydurttuğu meşhur yeşil taş teşhir ediliyor. Dünyanın dört yanında ona bağlılık duygularını sunan hükümdar ve emîrlerin elçileri geldikleri zaman, bu taşın üzerine konulan tahtın etrafında toplanırlarmış.

Bu yuvarlak sahne biçimindeki yerden dünya fâtihinin sesini, imparatorluğun en ücra köşesine kadar duyurmak için, daima atlı haberci emre hazır bulunurdu. Taş, 4-5 ayak yüksekliğinde olduğu için, basamak vazifesini görmek, soylu bir esire düşerdi. Timur'un türbesinden başka, sayıları çok olan medreselerden de söz etmeye değer. Bu medreserlerden bazıları eskimeye yüz tutmuş olduğundan, artık hepsinde oturulamıyor. Zamanın ünlü medresesi, Hanım Medresesi'nde —ki çok kısmı harabe hâlindedir— Timur'un, başkentini süslemek için Semerkand'a taşıdığı söylenen Grek ve Ermeni kütüphanesinin izlerini boş yere aradım.

Seferden dönen kıt'alarla dolu olduğu için, Semerkand'da kaldığım sürece, gerek şehrin çarşısında, gerekse park ve caddelerde daima büyük bir kalabalık

Vambery'nin dahil olduğu kervan Murgab'ı geçiyor.

vardı. Şehrin nüfusu, normal olarak 15-20 bini geçmez —ki bunlardan üçte ikisi Özbek, üçte biri de Tacik'tir.— Emîr'in başkenti Buhârâ'da ama, yazın, senenin 2-3 ayını Semerkand'da geçiriyor, çünkü Semerkand daha yüksektir, iklimi de elverişli.

Emîr'in Semerkand'a muzafferâne dönüşü, tantanalı girişi sırasında, ben en yoğun yol hazırlığı içindeydim. Geleceği gün, «Rigistan» (Büyük Meydan) a bir hayli kalabalık toplandı, ama öyle ahımşahım bir tören hazırlanmamıştı. Alaya 200 kadar serbaz, (İran ve Türkistan'daki bir sınıf asker) yol açıyordu. İçlerine giydikleri kaba Buhârâ elbiseleri üzerine deriden bir şeyler giymişlerdi. Bu birliğe bölük diyorlardı. Bunları, başta sancakları ve kösleri olduğu hâlde süvariler takip etti. Onların da ardından yüksek memurları ve hassa askerleri arasında Emîr Muzaffer-ed-din geliyordu.

Emîr, 42 yaşında, orta boylu, az şişmanca, ama hoş bakışlı bir adamdı, güzel kara gözlü ve seyrek sakallıydı. Kendisi ve beraberindeki mühim şahsiyetler, kar beyazı sarık sarmışlardı ve gökkuşağı renginde, bol ipekli elbiseler içindeydiler. Emîrden sonra kıpçaklar geliyordu; bunlar, sert yüzlü, Moğol yüz hatlarıyle tam asker tipinde, oklu, kalkanlı, mızraklı pürsilâh cengâverlerdi.

Emîrin şehre girişi şerefine büyük bir ziyafet tertiplendi. Registan'a birkaç büyük kazan kuruldu ve pilâvlar pişirildi. Kazanların her birinde 1 çuval pirinç, kesilmiş üç koyun, büyük bir kap iç yağı (ki bu yağla en azından 5 kilo mum yapılabilirdi) ve küçük bir torba havuç hesaplanarak dağıtıldı. Tabiî, ünü yedi diyarı tutan bir ziyafet oldu.

Ertesi gün umumî bir resm-i kabûl yapılacakmış, ben de bu fırsattan faydalanarak, arkadaşlarımın refakatinde kendimi emîr'e takdim edecektim. Ama iç kaleye girdiğimiz zaman, bir «mehrem» tarafından yolumuz kesilince, hayli şaşkınlığa düştük. Devletli'nin benimle, arkadaşlarımdan ayrı olarak, yalnız konuşmak istedikleri bildirildi. Benimle birlikte, arkadaşlarım da bunu hayra alâmet saymadılar. Fakat, başka çare yoktu, mehrem'in peşinden gitmeliydim. Bir saat kadar beklettikten sonra, beni fes rengi sedir halısının üzerinde, kitaplar ve tezhipler arasında uzamış emîrin huzuruna aldılar. Hü-

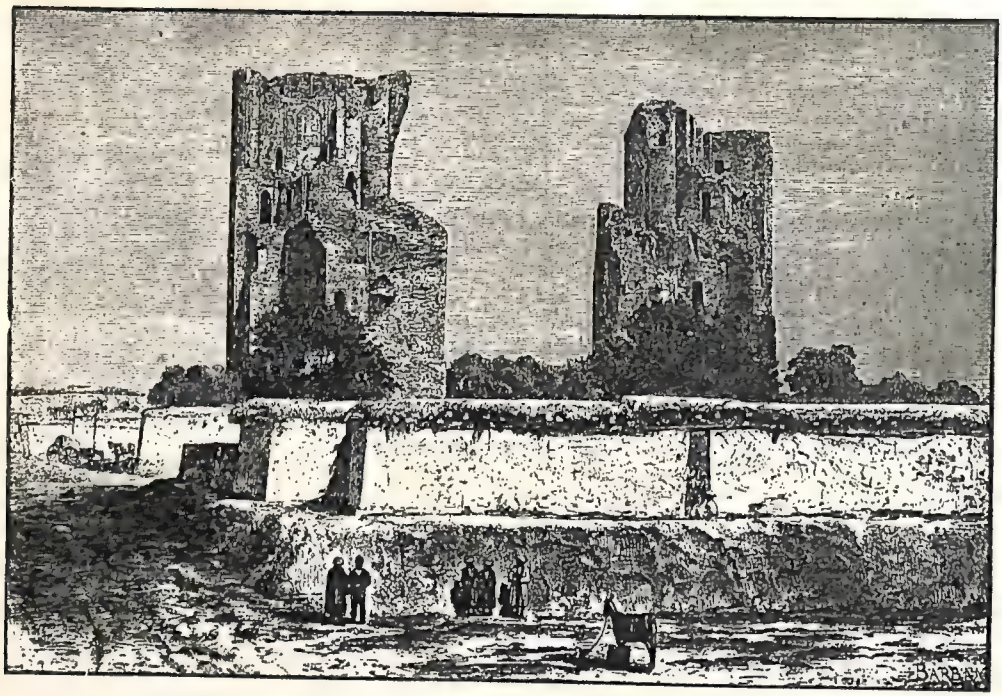

Buhârâ surları.

kümdarın sağlığı için okunması âdet olan dualarla birlikte, kısa bir sûre okudum ve (Âmin!) dedikten sonra —ki bunu emîr de tekrar etti— müsaade beklemeden, hükümdârın yakınına oturdum. Dervişlerin karakterine uyan bu kayıtsız davranışım emîrin gözüne çarptı. Beni telâşlandırmak için, taa gözlerimin içine sert sert bakarak:

— Hacı, dedi, duyduğuma göre, Şeyh Bahaeddin Hazretleriyle, Türkistan'ın diğer ulularının makamlarını ziyaret için Diyar-ı Rûm'dan geliyormuşsun, dedi.

— Evet taksir! (Efendimiz). Hem bunun için, hem de hüsn-ü-ân'larının bana hayat vermeleri için, dedim.

— Hayret! Öyle uzak ülkelerden gelmek için bir başka maksat gütmiyesin?

— Hayır taksir! Buhârâ-i Şerîf'i ve sevimli Semerkand'ı görmek ve bu şehirlerin mübarek topraklarında Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin sözünü hatırlayarak; «Ayaklardan çok baş üzerinde yürümek» öteden beri içimde beslediğim en gizli emeldi. Zaten uzun zamandır cihangeşt (dünyayı dolaşan) likten başka bir meşguliyetim de yoktur.

— Nasıl, sen topal olduğun hâlde cihangeşt misin? Bu hakikaten alâkaya değer...

— Kurbanın olayım taksir! Timur Hazretleri'nin, o şerefli ceddinizin de —Allah gani gani rahmet eylesin— tıpkı benimki gibi özrü vardı, yine de cihangir oldu... dedim.

Sonra, Buhârâ ve Semerkand'ın üzerimde bıraktığı intıbalar hakkında sorular sordu. Kanaatimce, Farsça şiirler ve Kur'ân'dan âyetlerle süslediğim cevaplarım, kendisi de molla olan ve oldukça iyi Arapça konuşan emîr üzerinde müsbet etki bıraktı.

Fakat ben başarımdan hâlâ emin değildim. Bir çeyrek saat süren huzurdan sonra, maiyetindekilerden birini çağırdı, kulağına gayet gizli bir şeyler fısıldadı, sonra bana, adamı takib etmemi işaret etti.

Oturduğum yerden derhal fırladım. Adamın arkasından gittiğim yol boyunca, avlulardan, revaklardan geçiyorduk, kaderimin şüpheli sonu beni büyük korkular içine düşürdü. Korkulu yürek daima kâbuslar doğurduğu için, bu yolun beni çok defa hayâl ettiğim falakaya, müthiş acılar içinde can vermeye doğru götürdüğünü sandım. Kılavuzum, dönüp dolaştırdıktan sonra, beni nihayet, karanlık bir odaya götürdü ve kendisinin dönmesini

beklememi işaret etti. Durdum ve bekledim. Nasıl bir hâleti ruhiye içinde bulunduğum artık tahmin edilebilir. Müthiş bir âsap gerginliği içinde dakikaları sayıyordum. En sonunda, kapı yine açıldı. Azabım, bir, iki saniye daha sürdü. Nihayet hizmetkâr kapıda belirdi. Korkulu bakışlarımı ona diktim ve içeriye sızan ışıkta, korktuğum işkence âletleri yerine, koltuğunun altında ihtimamla hazırlanmış bir paket getirdiğini farkettim. Bu, emîrin hediyesiydi: süslü bir kat elbise ile yol masrafımı karşılamak üzere az miktarda para.

Hediyeleri aldıktan sonra, sevinçten sarhoş hâlde arkadaşlarımın yanına koştum. Talihime, onlar da en az benim kadar memnun oldular. Sonradan öğrendiğime göre, Rahmet Bey, hakkımda iki mânâya da gelebilen bir rapor vermiş. Emîr, bu yüzden beni şüpheyle karşılamış. Daha büyük sıkıntıya düşmememi de dilimin hünerine borçluyum.

Hacı arkadaşlarım, Semerkand'ı derhal terketmemi tavsiye ettiler. Hattâ Karşı'da da vakit kaybetmememi, Âmûderyâ'nın karşı yakasına çarçabuk geçmemi ve oradaki misafirsever Ersar Türkmenleri arasında, Herat'a giden kervanın gelmesini beklememi öğütlediler. Dedikleri gibi yaptım.

SEMERKAND'DAN HERÂT'A

Yeni yol arkadaşlarımla, Hokand hanlığı içinde uzun bir zaman birlikte yol alamadık. Benimle Mekke'ye gitmek niyetinde olan Kongratlı İshak adında bir mollaya sıkı sıkıya sarıldım. Benim gibi fakir, çok da iyi kalbli bir gençti. Beni efendisi belledi ve her türlü hizmetimi gördü, o da bana içten bir bağlılıkla sarıldı.

Semerkand'dan çıkan yol, şehrin ilk görülebildiği tepeye kadar Buhârâ yönüne doğru gidiyordu. Ertesi günü çöle vardık. Bundan evvel geçtiğim çöle kıyasla, bunu, daha çok, geniş bir tarlaya benzetebilirdim. Her tarafta çobanlara rastlanabiliyor, kuyular da çok; kuyuların civarında göçebe Özbekler'in çadırları var. Kuyular çoğunlukla derin, yanlarına, ağaçtan veya taştan büyük yalaklar yapmışlar, hayvanları bunlarla suluyorlar. Kovalar çok ufak olduğu için, çobanlar çekerken çabuk yoruluyorlar; bunun da çaresini bulmuşlar: Kovanın ipini, bir makaraya geçirip, develerin hamuduna bağlıyorlar, suyu bu şekilde hayvanlara çektiriyorlar. Böyle bir kuyu başı, akşamın sessiz saatlerinde etrafında sere serpe uzanıp, gelişi güzel oturan çobanlarla fevkalâde güzel ve şâirâne... Burasının bizim Macar ovalarındaki bozkırlara bu derece benzeyişi beni pek şaşırttı!

Bunaltıcı sıcak yüzünden çok ağır ilerliyorduk. Karşı'ya varmak için daha iki gün üç gece gitmemiz lâzımdı. Karşı'nın eski adı Nakseb'di. Gerek büyüklüğüne, gerekse ticaretteki önemine bakılırsa, Buhârâ Hanlığı'nın ikinci şehriydi. Arkadaşlarımın vermiş oldukları tavsiye mektubuyle, İhsan Hasan isminde bir Özbek'i bulup ziyaret ettim. Beni çok samimî karşıladı ve burada hayvan çok ucuz olduğu için, bir eşek almamı tavsiye etti. Kalan paramla da bıçak, iğne, boncuk, Buhârâ mendili ve bilhassa Hindistan'dan getirilen karneol taşı almamı ve yolumuz üzerinde karşılaşacağımız göçebe kabilelerle bu eşyaların ticaretini yapmamı tavsiye etti. Bütün hacılar böyle yaparlarmış. Bir iğneye veya birkaç incik boncuğa, bütün gün yetecek kadar ekmek, kavun ya da karpuz alınabilirmiş. İyi niyetli adamı haklı buldum ve hemen o gün kongratlı mollayla, söylediği şeyleri satın almak için çıktım.

Hurcumun bir bölümü bir takım not, evrak ve kâğıtlarla doluydu, öbür bölümünü de «çerçi dükkânı»na döndürdüm. Böylece hem sahaf, hem çerçi, hem de hacı ve mollaydım. Bir taraftan da, bunlardan başka yan kazançlar için bereket, nefes, muska vesair mucizevî şeylerin satışıyle de meşguldüm.

Üç gün sonra, Molla İshak ve başka iki hacı arkadaşıyle Karşı'dan 20 kilometre uzaklıktaki Kerki'ye doğru yola çıktım. Üçüncü günün sabahı Âmûderyâ nehrine vardık. Nehrin iki yakasında birer kale ve onun çevresinde de Kerki şehri serpilmiş uzanıyordu. Bu iki diklik arasında akan Âmûderyâ, Budapeşte'deki Tuna'dan hemen hemen iki misli daha geniştir. Burada, suyun akıntısı oldukça kuvvetli, bizi sandığımızdan daha çok sürüklediğinde, karşıya geçişimiz tam üç saat sürdü. Salcılar iyi yürekli, namuslu kimselerdi. Bizden hiç para almadılar.

Buhârâ'dan Herat'a gidecek kervanının ancak 8 - 10 gün sonra geleceğini büyük bir üzüntüyle haber aldım. Vaktimin bol oluşu dolayısıyle, sadık mollamla birlikte, yakınımızda oturan Lebab - Türkmenleri'ni de ziyaret ettim. Tenha bir mescidin avlusunda yatacak yer gösterdiler. Türkmenler, genellikle destanlarını ve bir araya getirilmiş türkülerini beraberlerinde bulunduruyorlar. Akşamları kendilerine yüksek sesle bunlardan okuyordum. Sessiz gecenin geç saatlerinde nehrin mırıltılı akışı arasında sevdikleri kahraman-

lardan birinin efsânesini dinlemeleri, benim için de büyük bir haz oluyordu.

AKREP SOKMASI

Bir gece, okuma, gecenin geç vakitlerine kadar sürdü. Oldukça yorgundum. Çökmeye yüz tutan bir harabenin yanında yatmamak hususunda defalarca duyduğum tavsiyeleri unutarak bir duvarın dibine uzanıp, hemen uyuya kaldım. Bir saat ya geçmiş ya geçmemişti ki, ıztırap verici bir acıyla uyandım. Çığlık atarak yerimden fırladım. Bacağıma sanki yüzlerce zehirli iğne batıp çıkıyordu. Acının başlangıç noktası, sağ ayağımın baş parmağı yakınında bir yerdeydi. Bağırıp oflamalarıma, en yakınımda yatan ihtiyar Türkmen uyandı. Ben daha bir şey söylemeden, o: «Ah zavallı hacım, ah benim hacım, seni bir akrep sokmuş, hem de bu sıcakta! Allah yardımcın olsun!» diyerek ayağımı kavradığı gibi, koparmak istercesine, bileğimden sıkı sıkıya bağladı, sonra sokan yere ağzını yapıştırıp, bütün vücudumda hissettiğim kadar kuvvetle orayı emmeye başladı. Onun yerini iki kişi daha aldı, yeniden iki kere daha bağladılar. Sonra beni, şöyle bir teselliyle yalnız bıraktılar: «Allah'ın izniyle, encâmın sabah namazına kadar belli olacak; artık ya bu acıdan ya da şu yalancı dünyadan kurtulacaksın».

Gittikçe şiddetlenen sızlamalar ve yanmalardan, kendimi yerden yere vurarak sersemlemiş bir hâlde, eski çağlardan beri akrepler hakkında söylenenler aklıma geldi. Korkum yüzünden acı daha da dayanılmaz bir hâl almıştı. Bu birkaç saatlik ıztıraptan sonra, bütün ümidimi kaybetmiştim. Öylesine ki, hüviyetimi gizlemeye de aldırış etmiyerek, ağzıma geleni söyleyerek, feryad ve figan etmeye başladım. Sonradan öğrendiğime göre, Tatarlar, bu şikâyet ve sızlanmalarımı biraz tuhaf karşılamışlar, çünkü onların âdetlerine göre, böyle bir durumda bilhassa sevinmek gerekirmiş. Birkaç dakika içinde, sızı, ayak ucumdan tepeme kadar yayılıyordu, fakat bu sızlama ve yanma duygusu sadece sağ tarafımdan gelip geçiyordu. Gece yarısından saat bire kadar çektiğim acı tarif dışıydı. Istırabımdan, taş duvara çarpa çarpa kafamı ezmek istiyordum. Bunu anlamış olacaklar ki, beni sağlam bir ğaca bağladılar.

Birkaç saat böyle baygın bir hâlde yattım. Bakışlarımı, yıldızlarla pırıl pırıl gökyüzüne diktim. Şakaklarımda boncuk boncuk soğuk ölüm terlerinin biriktiğini hissediyordum. «Yedi Kardeşler» (Süreyya yıldız kümesi) gittikçe Batı'ya doğru, bir daha göremiyeceğim canım Batı'ya doğru gidiyordu. Aklım başımdayken, sabah ezanının, daha doğrusu şafağın sökmesini bekliyordum. Bir ara da gözlerime hafif bir uyku girdi ve bu hâl içindeyken, alıştığım: «Allahü - Ekber, Allahü - Ekber!» sesiyle uyandım.

Kendime geldiğim zaman, acının azıcık dindiğini hissettim. Sızı ve yanma kaybolmaya başlıyordu. Ancak güneş doğunca, hâlsiz de olsam, yine de ayağa kalkabilirdim. Akrebin sokmasıyle vücuduma giren şeytanı, sabah namazının içimden kovduğunu, arkadaşlarım bana söyledi.

Nihayet Herât kervanı geldi ve yola koyulduk. Daha ilk menzilde, kervanda Orta Asya'nın güney sınırına imrenerek bakan benden başka kimselerin de bulunduğunu farkettim. Bunlar, âzâd edilmiş kölelerdi ve hacılarla memnuniyetle kaynaştılar, dertlerini döktüler. Yanımda ak saçlı bir ihtiyar vardı. Buhârâ'da, 30 yaşındaki oğlunu kurtarmış, onu genç karısına ve yavrularına kavuşturuyordu. Zavallı ihtiyar, oğlu için bütün varlığı olan 50 altın ödemek zorunda kalmıştı. «Oğlumu zincire vurulmuş görmektense, fakirliği tercih ederim» demişti. Memleketi, İran'da Kaf'tı. Biraz ötemizde, güçlü kuvvetli, ama kederden saçları ak pak olmuş bir adam yatıyordu. Birkaç yıl önce karısı, kızkardeşi ve altı çocuğu kaçırılmıştı. Buhârâ ve Hıyve'de kölelikte çürüyen ailesinin izine rastlamak için, tam bir yıl dolaşmıştı. En sonunda, karısı, kızkardeşi ve iki küçük çocuğu, köleliğin ağır şartlarına dayanamayıp ölmüşlerdi. Kalan dört çocuğundan ise ancak ikisini kurtarabilmiş. Çünkü, öteki iki çocuğu, zamanla genç ve güzel kızlar oluvermişler ve onlar için veremiyeceği kadar çok fidye istenmiş.

Az ötede, elli yaşındaki anasını kurtaran bir genç oturuyordu. Kadını, iki yıl evvel, kocası ve büyük oğluyla yolculuk ederken kaçırmışlar. Kocasını ve oğlunu gözleri önünde kılıçtan geçirmişler, kendisini de 10 altına Buhârâ'da satmışlar. Küçük oğlu fidyesini vermek isteyince de, iki misli fiyat biçmişler; oğlu olduğunu anladıkları için, anasına karşı sevgisini istismar ederek, insafsız bir değer koymuşlar. Sekiz yıl önce esir düşen ve iki yıl evvel babası tarafından âzad ettirilen bir zavallıdan da bahsetmeliyim. Oğlunu kurtarmış, evlerine dönerlerken, doğdukları kasabadan üç saatlik kadar bir mesafede yine saldırıya uğramışlar, esir alınıp Buhârâ'ya götürülerek satılmışlar. Şimdi ikisi de kurtulmuş, memleketlerine dönüyorlardı.

(Devamı var)

Büyük Fransız yazarı
George Sand'ın
Dünya çocuk edebiyatında
Müstesna bir yeri olan eseri

KÖYÜN İKİZLERİ

Türkçede ilk defa!

ARMAĞAN
ÇOCUK KLASİKLERİ
dizisinde çıktı!

ARMAĞAN

ÇOCUKLARA OKUMAYI SEVDİREN KİTAPLAR

- KORKUSUZ KAPTANLAR
- GULLIVER'İN GEZİLERİ
- KAÇIRILAN ÇOCUK
- BİR ÇOCUĞUN HİKÂYESİ (II. baskı)
- ROBINSON CRUSOE (II. baskı)
- POLLYANNA (II. baskı)
- ESRARENGİZ ADA
- BİR EŞEĞİN HATIRALARI
- DEFİNE ADASI
- HEIDI
- KAPTAN GRANT'IN ÇOCUKLARI
- DÜNYA'DAN AY'A
- TOM SAWYER
- KİMSESİZ ÇOCUK
- TOM AMCA'NIN KULÜBESİ
- KÜÇÜK KADINLAR
- GÖKTEN İNEN MELEK
- KARA ELMAS
- İYİ HANIMLAR
- SEKSEN GÜNDE DÜNYA GEZİSİ
- SOPHIE'NİN BAŞINA GELENLER
- KÜÇÜK ERKEKLER
- ALICE TUHAFLIKLAR ÜLKESİNDE
- JO'NUN ÇOCUKLARI
- BAMBİ
- MERCAN ADASI
- KÖYÜN İKİZLERİ

NEŞRİYAT A.Ş. • Genel Dağıtım: BATEŞ A.Ş.

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

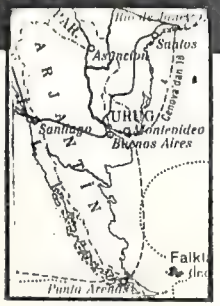

ARJANTİN

1516'dan itibaren keşfedilmeye başlayan Arjantin'e ilk yerleşme 1535'te başladı. Bundan yüz yıl önce Arjantin iç savaştan çıkmış, cumhuriyetle idare edilmeye başlanmıştı. Bugün 25 000 000 nüfuslu bir cumhuriyettir

Arjantin'in kuruluşunun ilk yıllarında ülkeye geniş bir muhaceret oldu. Gravür, Arjantin'e giden göçmenlerin vapurda tertip ettikleri bir eğlenceyi gösteriyor.

100 yıl önceki Buenos Aires'te bir sokak.

O devirde, Arajntin'e gelen yolcular önce mavnalara biner, oradan da denizin içinde arabalara aktarma ederek sahile çıkardı.

Başkentin dışlarında, yün pazarına mal getiren Pampa arabaları.

Yüz yıl önceki Arjantin'de satıcılar.

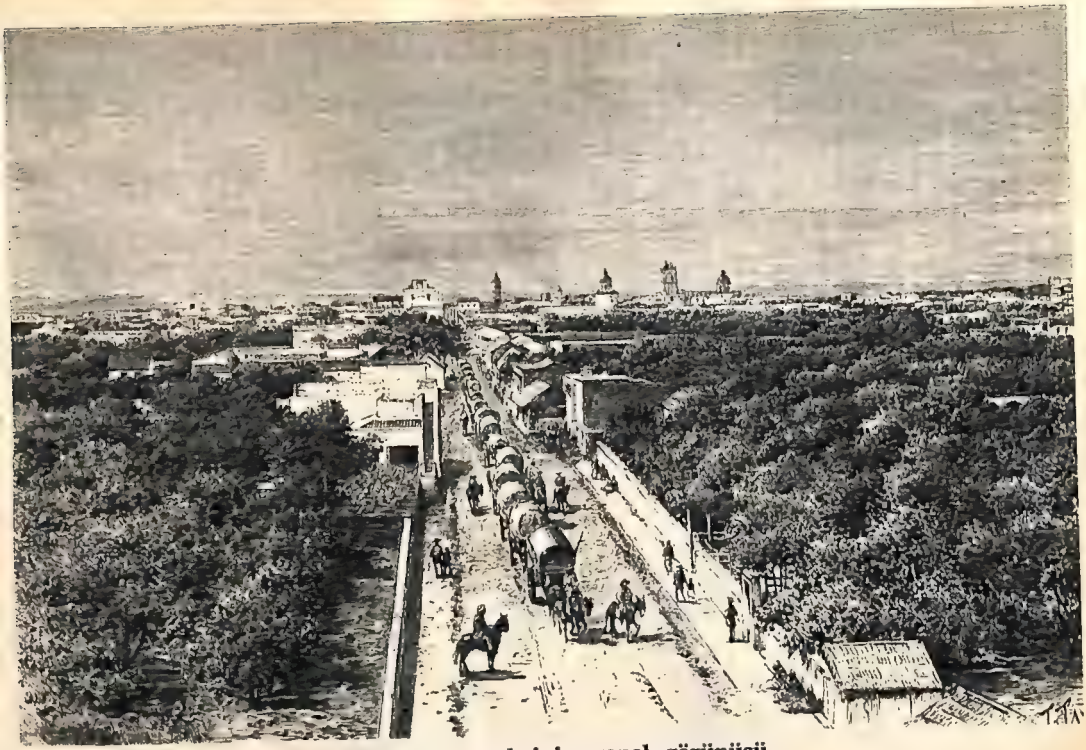

Tucuman şehrinin genel görünüşü.

Parana nehrindeki yolcu gemileri.

KARİKATÜR

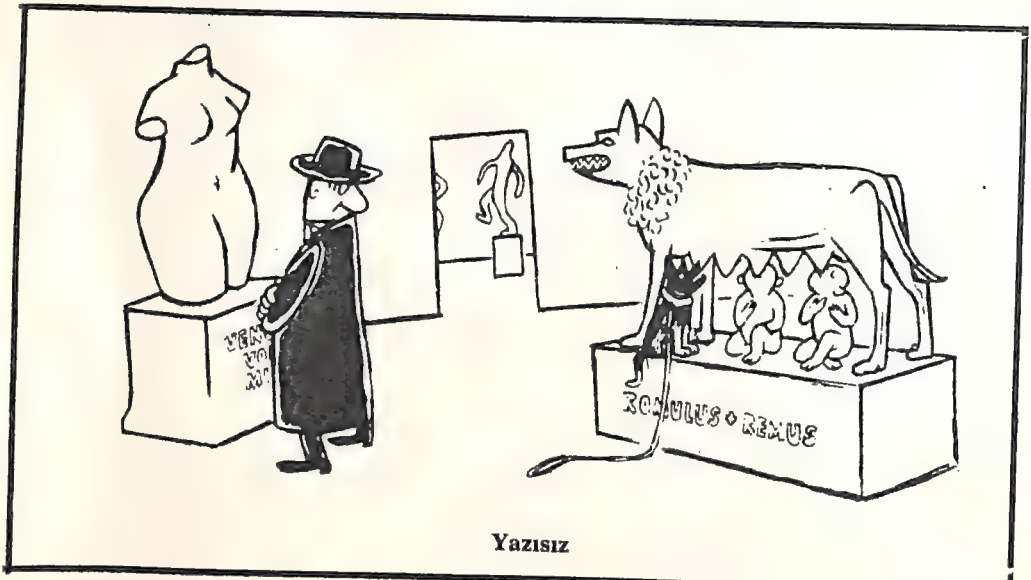

Yazısız

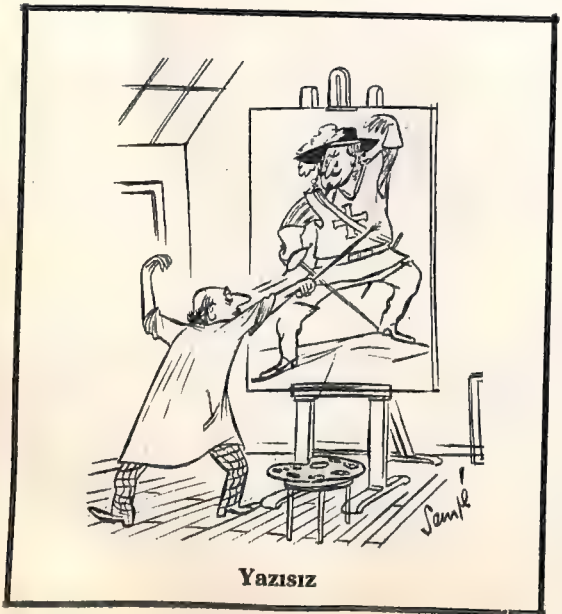

Yazısız

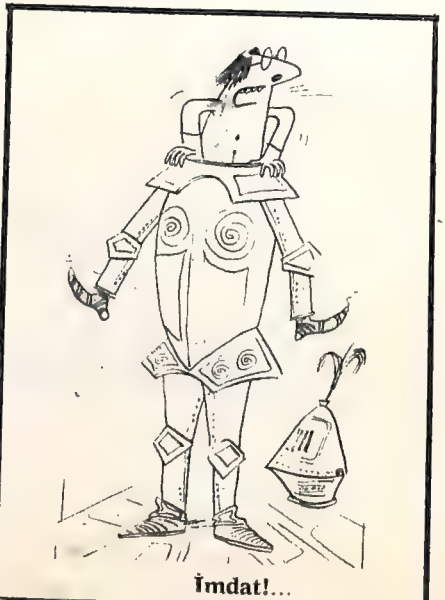

İmdat!...

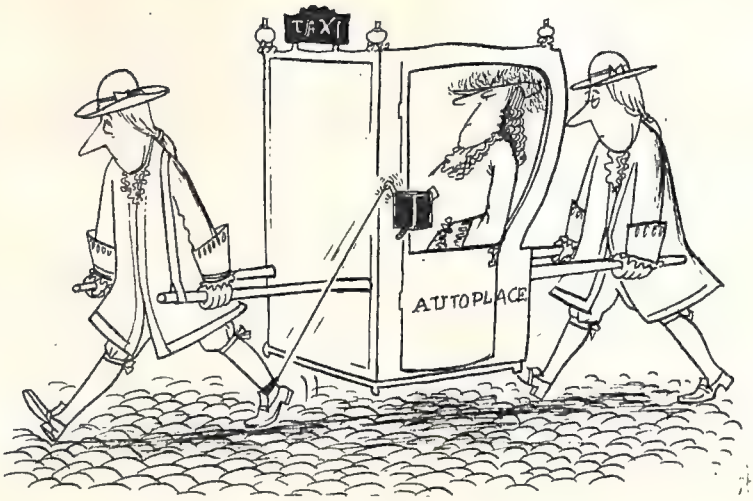

Tarihte taksi ve taksimetre!

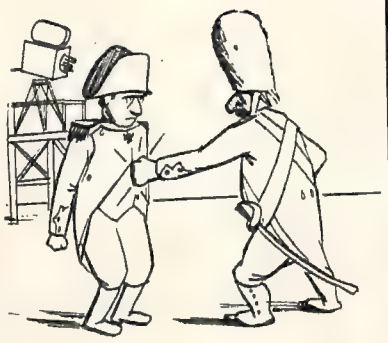

Yazısız

— Kısmet olursa, yurt dışına çıkıp bizim icadımız olan modern tarım makinelerini görmeyi çok isterim.

Yazısız

TARİHE AKAN BİR AY

Kasım 1971

1 KASIM

Istanbul Üniversitesi törensiz olarak yeni ders yılına başladı.

3 KASIM

Birleşik Amerika'nın afyon tazminatı olarak Türkiye'ye 40.000.000 dolar vereceği açıklandı.

6 KASIM

AP Temsilciler Meclisi Ankara'da toplandı. Toplantı sonunda Cumhurbaşkanı Sunay'ın kabinedeki AP üyelerini çekmekten vazgeçilmesi hususundaki isteğine uyulmasına karar verildi.

● A.B.D. bugüne kadar yapılan en büyük yer altı nükleer denemesini yaptı. Alaska'daki bir adada yapılan denemede, Hiroşima'ya atılandan 250 defa daha kuvvetli olan bomba, yerin 1600 m. derinlerinde patlatılmıştır. Patlamayı dünyanın bütün rasathaneleri kaydetmiştir.

7 KASIM

Şehir Tiyatrosu'nun ünlü sanatkârlarından Sami Ayanoğlu vefat etti.

● İzmir - Denizli yolunda vukubulan dört milyonluk soygunun on sanığı daha yakalandı.

8 KASIM

Türkiye'de misafir olarak bulunan Romanya Dışişleri Bakanı Manescu Türkiye'den ayrıldı.

10 KASIM

Atatürk'ün 33. ölüm yıldönümü bütün yurtta anıldı.

● CHP senatörü Mukadder Öztekin Bayındırlık, Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı'na da Nezih Devres tâyin edildi. Bayındırlık Bakanı Cahit Karakaş da Ulaştırma Bakanlığı'na tâyin edildi.

● A.B.D. Cumhurbaşkanı Nixon, 1972 başkanlık seçimleri kampanyasını açtı.

11 KASIM

Rauf Denktaş, Rumlar'ın Türkler'i çembere almak istediklerini söyledi.

12 KASIM

Adalet Partisi Genel Başkanı Demirel hakkında soruşturma açılmasına karar verildi. Meclis'teki toplantıda bir konuşma yapan Süleyman Demirel, iftiraların önlenebilmesi için soruşturma açılması teklifini destekledi.

16 KASIM

Habeşistan İmparatoru Türkiye'ye geldi. Haile Selâsiye, İsviçre gezisinden memleketine dönerken özel bir ziyarette bulunmak üzere Istanbul'a geldi. Hilton Oteli'nde kalacak olan imparatorun hiçbir resmî temas yapmıyacağı bildiriliyor.

18 KASIM

Deniz Harp Okulu'nun kuruluşunun 198. yıldönümü kutlandı.

● CHP Genel Sekreteri Şeref Bakşık ve merkez yönetim kurulu istifa etti.

● İzmir'de özel idare ve bir kuyumcuyu soymak isteyen 8 anarşist, suçu işlemek üzereyken yakalandı.

19 KASIM

Ramazan Bayramı bütün yurtta kutlanmaya başlandı.

● Eğridir'de bir yangın sonucu 100 ev yandı.

● Habeşistan İmparatoru, Türkiye'den ayrıldı.

22 KASIM

Hindistan kuvvetleri, Pakistan topraklarına girdiler.

27 KASIM

CHP Genel Sekreterliğine Dr. Kâmil Kırıkoğlu seçildi.

● Japonya, Haliç üzerinde yapılacak üçüncü köprü için kredi açtı.

● Dışişleri Bakanı Olcay, Pakistan'a gitti.

28 KASIM

Aylardan beri aranmakta olan anarşist Nahit Töre yakalandı.

30 KASIM

İdam talebiyle yargılanan anarşistlerden Mahir Çayan ve dört arkadaşı, tünel açarak, Kartal'da bulunan askerî tevkifhaneden kaçtı.

Dârülfünûn Grevi

Prof. Gürkan

Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail GÜRKAN, **Dârülfünûn Grevi,** Harman Yayınları, Garanti Matbaası, Istanbul, 1971, 104 sayfa, 7,5 TL.

Küçük bir kitap, ama çok ilgi çekici. Eseri, müellifi bir müddet önce **Milliyet** gazetesinde tefrika etmişti. Şimdi kitap hâlinde yayınlamış. Millî Mücadele cereyan ederken Istanbul Üniversitesi'nde talebenin milliyetçi maksatla yaptığı boykot hikâye ediliyor. Müellif, tıp talebesi olarak boykotu yapanların içinde bulunduğu için, mevzu, salâhiyetle ve teferrüatlı şekilde anlatılabilmiş. Sonda eklenen resim ve fotokopilerle de, hâdisenin cereyan ettiği çevre ve hâdiseye karışan şahıslar canlandırılmış.

Müellif Kâzım İsmail Gürkan, 1905 yılında Trabzon'da doğmuştur. Babasının memur olarak bulunduğu Beyrut'ta Fransız mekteplerinde okumuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Istanbul'a gelmiş, önce Mercan, sonra Vefa sultânîlerinde lise tahsilini tamamlamıştır. 1926 yılında Istanbul Tıp Fakültesi'ni bitirmiştir. Sonra Paris'e giderek ihtisas sertifikası almış, Paris dönüşü açılan imtihanı kazanarak Istanbul Üniversitesi'nde önce agreje, 1933'te doçent, 1939'da profesör, 1951'de ordinaryüs profesör olmuştur. Üniversitede senatör, Tıp Fakültesi dekanı, 1951'de Istanbul Üniversitesi rektörü seçilmiştir. Fransızca, Almanca ve Arapça bilmektedir. Tıp Cemiyeti, Cerrahî Cemiyeti, Türk Hekimleri Yardımlaşma Cemiyeti ve Tıp Akademisi başkanlıklarında bulunmuştur. 12 kitabı, yabancı dillerde 40, Türkçe 200 kadar travayı yayınlanmıştır. Bilhassa 2 ciltlik klasik cerrahî kitabının Türkçe 4. baskısı yapılmış, Farsça ve İtalyanca'ya çevrilmiştir. Milletlerarası Cerrahî Cemiyeti Türkiye delegesi, Türk Tıp Tarihi Kurumu Başkanı, Florance Nightinghale Hemşire Tesisi Kurumu Başkanı, Balkan Tıp Birliği Başkanı, Fransa Tıp ve Cerrahî Akademileri üyesi, İtalya Lansisiyano ve Amerikan İlmi İlerletme Akademileri aslî üyesidir. Fransa'nın Légion d'honneur İtalya'nın Stella, Yugoslavya'nın Merit Yunanistan'ın Altın Felix, Bulgaristan'ın Sağlık nişanlarını almıştır.

Müellif, kitabın önsözünde şöyle diyor «Üzerinden geçen zaman yarım yüzyıla yaklaştıkça, oluş tarihinde «Dârülfünûn Grevi» adı verilmiş olan bu olayı yaşayanlar veya hatırlayanlar azalmakta, bugünkü kuşakların çoğu ise olayı hiç bilmemektedirler. Bazı çağrışımlar bizi geriye götürüp o günkü şartlar içinde vak'ayı değerlendirince, olayın unutulmaması gerektiğine inandığımız için, bu millî galeyânı yeni kuşaklara tanıtmak, bir öğrenci hareketinin ne zaman ve ne gibi şartlarda değerli olabileceğini göstermek görevinin bize düştüğünü, o günleri beraber yaşadığımız birkaç arkadaşa hatırlattım. Bu konu üstüne konuşmak için arkadaşlarla yaptığımız bir toplantıda, aramızda olanlardan ikisini daha şu günlerde kaybetmiş bulunduğumuzu gördük. Bu itibarla, arkadaşların teklifini benimsiyor, daha zaman kaybetmeden olayı, ben yazıyorum».

Sonra Mondros mütarekesini müteakıb Istanbul, Yunanlılar'ın İzmir'e çıkışları ve mitingler, Istanbul Üniversitesi'nin o andaki durumu, bir makale ve bir konferansın tesirleri, Edebiyat Fakültesi talebe kongresi ve grevin başlangıcı, ithâm edilenlerin gazetelerde kendilerini savunmaları, talebe tarafından 5 profesör hakkında hazırlanan ithamnâme, ithamnâmenin sansür edilmiş kısımları, ithâm edilenlerin taarruza geçmeleri, grevin genişlemesi, umumî toplantı yapılması, «Dârü'l-fünûn ve Mekâtib-i Âliyye (Üniversite ve Yüksek Okullar) Cemiyeti'nin kuruluşu, ilk teşebbüsleri ve bildirisi anlatılıyor.

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Mustafa Akbıyık (Adana)

İkinci Meşrutiyet'ten santanatın sonuna kadar gelip geçen sadrâzam ve şeyhulislâmlar kimlerdir?

1908-1922 arasındaki son Meşrutiyet sadrâzamları şunlardır: 7. defa Küçük Said Paşa (1908), 3. defa Kıbrıslı Kâmil Paşa (1908-9), Hüseyin Hilmi Paşa (1909), Ahmed Tevfik Paşa (1909), 2. defa Hüseyin Hilmi Paşa (1909-10), İbrahim Hakkı Paşa (1910-11), 8. defa Küçük Said Paşa (1911), 9. defa Küçük Said Paşa (1911-2), Ahmed Muhtar Paşa (1912), 4. defa Kıbrıslı Kâmil Paşa (1912-3), Mahmud Şevket Paşa (1913), Prens Said Halim Paşa (1913-7), Mehmet Tal'at Paşa (1917-8), Ahmed İzzet Paşa (1918), 2. defa Ahmed Tevfik Paşa (1918-9), 3. defa Ahmed Tevfik Paşa (1919), Dâmâd Ferid Paşa (1919), 2. defa Dâmâd Ferid Paşa (1919), 3. defa Dâmâd Ferid Paşa (1919), Ali Rızâ Paşa (1919-20), Sâlih Hulûsi Paşa (1920), 4. defa Dâmâd Ferid Paşa (1920), 5. defa Dâmâd Ferid Paşa (1920), 4. defa Ahmed Tevfik Paşa (1920-4 kasım 1922).

Aynı devrin şeyhulislâmları ise şunlardır: Mehmed Cemâleddin Efendi (1891-1908), 2. defa Cemâleddin Efendi (1908-9, Mehmed Zıyâeddin Efendi (1909), 2. defa Zıyâeddin Efendi (1909), Pîrî-zâde Sâhib Efendi (1909-10), Çelebî-zâde Hüsnü Efendi (1910), Mûsâ Kâzım Efendi (1910-1), 2. defa Kâzım Efendi (1911), Abdurrahman Nesîb Efendi (1911-2), 3. defa Cemâleddin Efendi (1912), 4. defa Cemâleddin Efendi (1912-3), Mehmed Es'ad Efendi (1913), 2. defa Es'ad Efendi (1913-4), Ürgüplü Hayri Efendi (1914-6), 3. defa Kâzım Efendi (1916-7), 4. defa Kâzım Efendi (1917-8), Ömer Hulûsi Efendi (1918), Haydarî-zâde İbrahim Efendi (1918-9), 2. defa İbrahim Efendi (1919), Mustafa Sabri Efendi (1919), 2. defa Sabri Efendi (1919), 3. defa Sabri Efendi (1919), 3. defa İbrahim Efendi (1919-20), 4. defa İbrahim Efendi (1920), Dürrî-zâde Abdullah Efendi (1920), 4. defa Sabri Efendi (1920), Mehmed Nûri Efendi (1920 - 4 kasım 1922).

Gönül Cilli (Antakya - Hatay)

Tanzimat'ın ilân edildiği Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu'nu kim okudu?

Tanzimat'ın ilân edildiği ve Gülhâne has bahçesinde okunduğu için «Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu» denen padişah irâdesi, 3 kasım 1839 günü hâriciye nâzırı 39 yaşındaki Vezir Mustafa Reşid Paşa tarafından okunmuştur. Hatt-ı Hümâyûn, 4 ay, 3 gün önce babası II. Mahmud'un yerine tahta çıkan 16,5 yaşındaki I. Sultan Abdülmecid adına Reşid Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Sultan Mecid, büyük medenî cesaret göstererek, muhafazakârların tehdidkâr karşı çıkışlarına rağmen, bu hatt-ı hümâyûnun yayınlanmasına izin vermiştir. Zira böyle bir hatt'ın yayınlanmasını, babası II. Mahmud planlamıştı. Bazı yazılarda bu sırada Büyük Reşid Paşa'nın sadrâzam gösterilmesi yanlıştır. Reşid Paşa'nın ilk sadâreti, çok sonra, 1846 yılı eylülündedir.

Erol Köse (Argıncık - Kayseri)

Fevzi Çakmak, üç meydan muharebesi kazanmadığı halde nasıl mareşal oldu?

Mareşal olmak için kanunlarımıza göre üç, hattâ bir meydan muharebesi kazanmak gibi bir kayıt yoktur. Büyük başarı gösteren bir orgenerale, Türkiye Büyük Millet Meclisi, mareşal rütbesi verebilir. — Arada sırada İslâm tarihine ait mevzular da koyuyoruz. Okuyucularımızın yüzde doksan nisbetinde Osmanlı tarihine ait mevzular istediklerini kesin olarak tesbit etmiş bulunuyoruz.

Yahya Yüzgeç (Maraş)

Kıbrıs'ın fethine Maraşlılar da katıldı mı ve fetihten sonra Kıbrıs'a yerleşenler arasında Maraşlılar da var mıydı?

Kıbrıs'ın fethine Maraşlı tımarlı sipahiler de katıldı. Kıbrıs'a yerleşen Türkler arasında Maraşlılar da vardı.

A. D. (Karaköy - Istanbul)

Kara kuvvetlerimizin yani ordumuzun kuruluş yıldönümü yanlış kutlanıyor. Kuruluş yılı olarak 1363 alınıyor. O halde meselâ 1071 Malazgirt zaferini hangi ordu ile kazanmış oluyoruz? Mecmuanız bu mühim hataya niçin işaret etmedi?

Çok haklısınız. Türk ordusunun kuruluş yıldönümü olarak hiçbir şey ifade etmiyen bir tarih esas alınmış. Bu hususiaki büyük yanlışa birkaç yıl önce mecmuamızda çıkan bir başmakale ile etraflı şekilde işaret ettik. Fakat bir tesiri olduğu duyulmadı. — Arzularınızı not ettik. Fakat istediğiniz gibi mevzulara göre tasnif edilmiş bir fihrist vermekte bir fayda görmüyoruz. Mecmua kapağında idarehane adresi olmadığını söylüyorsunuz. 3. sahifemizin alt kısmında, fihristten sonraki çerçeveli bölümde, daima adres yazılagelmiştir.

Ali Kemal Bulut (Sürmene - Trabzon)

Türk Tarih Kurumu ile Selçuklu Tarihi Enstitüsü'nden ödemeli kitap istedim, göndermediler. Ne yapayım?

O kitapları Istanbul'da Sahhaflar Caddesi'nde Elif Kitabevi'nden veya Ankara'da Kocabeyoğlu Pasajı'nda Turhan Kitabevi'nden isteyiniz.

Nezih Eyüpağaoğlu (Ankara)

Kutsal Kitaplar'daki bazı rivayetlerin tarih ve arkeoloji ile çeliştiği noktalar yok mu? Padişahlar hakkında «İkinci Selim, Üçüncü Mustafa, Dördüncü Mehmed» gibi yalın isimler kullanmak saygısızlık değil mi?

Kutsal Kitaplar'a, olduğu gibi inanmak ve iman etmek icab eder. Bazı çelişir noktaların izahı mümkündür. — Padişahları yalın isimleriyle anmak saygısızlık değildir. «İkinci Sultan Selim» veya «İkinci Selim Han» denebildiği gibi «İkinci Selim» de denir. Sıra gösteren sayı, onun hükümdar olduğuna işaret eder. Binaenaleyh, Osman Paşa'ya «Osman» denmesi gibi saygısızlık yoktur. Batı dillerinde de böyledir. «On dördüncü Louis» veya «İkinci Richard» tâbirlerinde en küçük bir hürmetsizlik yoktur. Bunların Fransa ve İngiltere kralları olduğunu ayrıca zikretmek, bir saygı alâmeti değildir. Yalnız bizde «Sultan İbrahim» ve «Sultan Abdülaziz» gibi, ikincileri olmadığı için, «Birinci» diye anılmaları âdet olmamış hükümdarlar vardır. Bunları yalın adla değil, kim oldukları belli olsun diye, «Sultan» veya «Han» diye yazmak lâzımdır. Meselâ İkinci Abdülhamid'i yalnız «Abdülhamid» diye yazıp söylemekte de bir nisbette bilgisizlik ve küçümseme olduğu kabûl edilebilir.

Ferldun Ünlü (Samsun)

Eskişehir'in Mihalıççık kazasına bağlı Çalçı köyü hakkında bir eser var mı? Köyümüzün camii Selçuklu mimarî tarzında yapılmış. O devre ait olabilir mi?

Çalçı köyü hakkında bir müracaat eseri yoktur. Camiin Selçuklular devrine kadar çıkıp çıkmadığını ancak bir mimarî tarihi mütehassısı yerinde inceliyerek anlıyabilir. Biz bir şey söyliyemeyiz. Bahsettiğiniz cami avlusundaki yazılı taşın, Bizans devrinden kalması muhtemeldir.

Rıza Güven (Beşiktaş - Istanbul)

Yurdumuzu ziyaret eden Haile Selâsiye kaç yaşındadır ve ne zamandan beri tahtta bulunmaktadır?

Habeşistan İmparatoru, 1930 yılında I. Haile Selâsiye adıyla tahta çıkmıştır. Asıl adı Tafari Makonnen'dir. 1891'de doğmuştur. İtalyan tecavüzü sırasında ve II. Dünya Savaşı'nın başlarında, 1936'dan 1940'a kadar İngiltere'de bulunmuş, sonra yurduna dönerek idareyi ele almıştır.

Selim Ergülle (Sıvas)

Ünlü gezgin Marco Polo'nun, Çin seyahati sırasında Sıvas'a uğradığı doğru mu?

Evet. Marco Polo Çin'e giderken Sıvas'a uğramıştır. Dönüş seyahati sırasında ise Trabzon'a gelmiş, oradan deniz yoluyla Istanbul üzerinden İtalya'ya gitmiştir.

Rasim Sülen (Edirne)

Dünyada ilk bankacılık ne zaman başlamıştır?

İlk banka muamelelerinin Milât'tan iki bin yıl önce Babilonya'da başladığı sanılmaktadır. Eski Mısır'da da bu tipten, basit muameleler oluyordu. Ancak asıl bankacılığın M.Ö. VII. yüzyılda paranın kullanılmaya başlamasından sonra ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Cihan Elgör (Kayseri)

Mısır'daki Ebû Simbel mâbedinin yer değiştirdiği doğru mu?

Evet. Bu konuda 1969 yılı şubat sayısında bir makale yayınlamıştık.

Tarih Bilmecesi

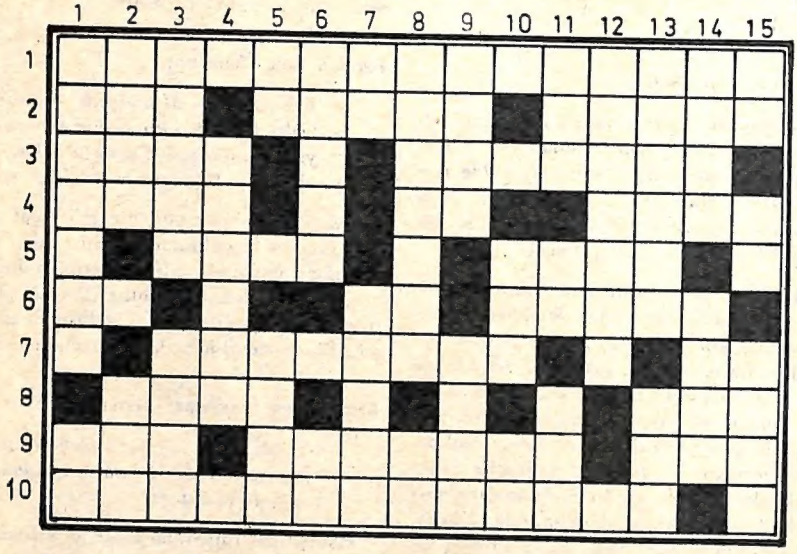

SOLDAN SAĞA: 1 — Osmanlılar'dan önce Anadolu'da hüküm süren Türk Devleti. 2 — İzmir zeybeklerine denir; Diğerleri; Bir derneğe muayyen zamanlarda yapılan ödeme. 3 — Rusya'da Baykal dağlarından çıkan bir nehrin adı; Taharri olunmak. 4 — Hâmız; Bir soru edatı; Meydan. 5 — Baharlı ve güzel kokulu, midevi olan bir bitki; Karışık bir işin içinden nasıl çıkılacağını üzülerek düşünme hali. 6 — Vahşi hayvanların barınağı; Eskiden dervişlerin birbirlerine selâm olarak verdikleri bir ünlem; Eski Yunanistan'da şehrin ticari merkezi olan meydan. 7 — Bir savaşta fedakârca dövüşen kişi; Bir edat. 8 — Elbisenin bir kısmı; 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı ülkesine katılan, şimdiki Arap başkentlerinden biri. 9 — Bir kış meyvesi; Çeşitli renklerde güzel çiçekler veren ve tarihte bir eğlence çağı yaratan bitkinin adı (çoğul); Dolayısiyle anlatma. 10 — Adalar denizi uygarlığı.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — 1912'de kaybettiğimiz ünlü vilâyetlerimizden biri; Hangi şey anlamına bir edat. 2 — Batı Anadolu'da, tarihi önemi bulunan eski bir İyon şeyri; Bir çeşit gıda maddesi. 3 — Sovyetler Birliği kurucusunun adı; Murabba. 4 — Tayin etmek. 5 — Akıl; Bazen Ay'ın etrafında görülen ışık dairesi. 6 — Öğrencinin ders durumunu gösteren belge; Çok eskiden Yemen taraflarında bulunan bir kavmin adı olup, din kitaplarına göre, Hud Peygamber imana getiremediği için Tanrı tarafından yok edilmişlerdir. 7 — Bir sıfat eki; Saldırış. 8 — İlk defa 1789'da Bir Alman bilgini tarafından keşfedilen radyoaktif bir eleman; Genişlik. 9 — Küçük çay; Adaletle ilgili. 10 — Alaca karanlık; Bir ünlem. 11 — Gölü ile ünlü bir ilimiz; File; Kana karıştığı zaman tehlikeli olan, normal zamanda idrarla atılan azotulu madde. 12 — Kıbrıs'ın tanınmış şehirlerinden biri. 13 — Tavırlar; Bir mezhep. 14 — Küçük yelkenli; İnsan. 15 — Evcil bir hayvan; Eski dilde bir olumsuzluk edatı; İmdat talebi bildiren bir ünlem.

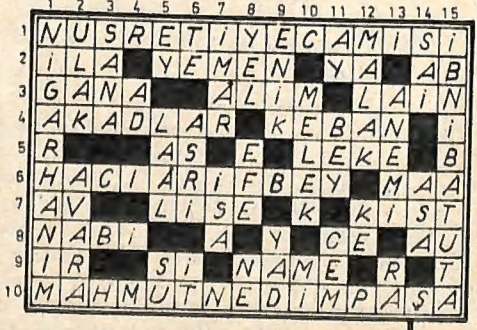

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	N	U	S	R	E	T	İ	Y	E	C	A	M	İ	S	İ
2	İ	L	A	■	Y	E	M	E	N	■	Y	A	■	A	B
3	G	A	N	A	■	■	A	L	İ	M	■	L	A	İ	N
4	A	K	A	D	L	A	R	■	K	E	B	A	N	■	İ
5	R	■	■	■	A	S	■	E	■	L	E	K	E	■	B
6	H	A	C	I	A	R	İ	F	B	E	Y	■	M	A	A
7	A	V	■	■	L	İ	S	E	■	K	■	K	İ	S	T
8	N	A	B	İ	■	■	A	■	Y	■	C	E	■	A	U
9	İ	R	■	■	S	İ	■	N	A	M	E	■	R	■	T
10	M	A	H	M	U	T	N	E	D	İ	M	P	A	S	A

Geçen sayının halli:

Bu trafik düzeni doğru mudur?

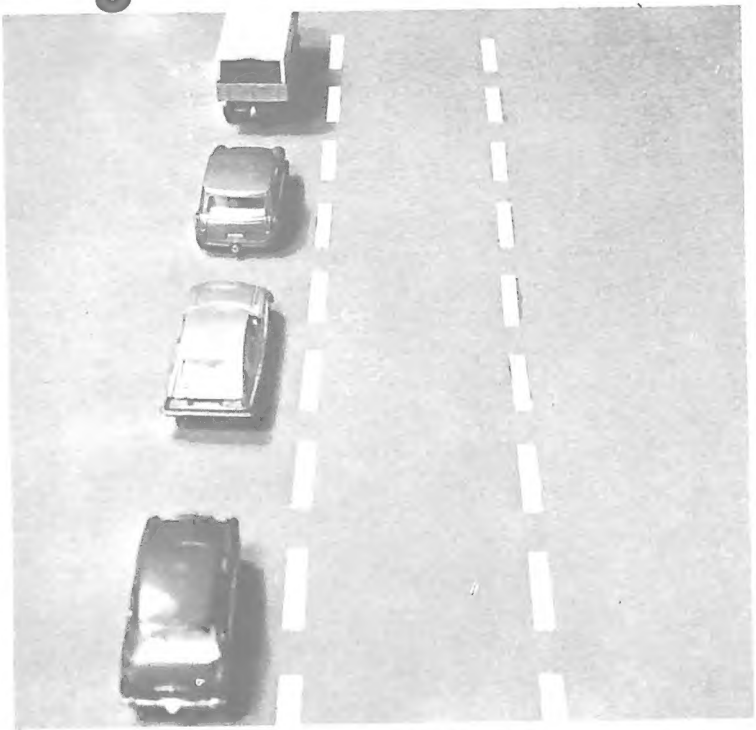

Hayır, değildir.

Önemli trafik kurallarından biri de, daima yolun sağından gidilmesidir. Solunuzu her zaman boş bırakıp, sizden hızlı giden vasıtaya rahat geçme fırsatını veriniz.

Geçişler her zaman, geçilen vasıtanın solundan yapılmalıdır.

Bu önemli kurala uymakla birçok kazalar önlenmiş olur.

DOĞAN SİGORTA

Sizin Sigortanız

2387

En Büyük Hatıra Albümü

Fotoğraflarla

ATATÜRK'ün

Hayatı

Doğumundan ölümüne kadar hayatının
bütün safhalarını tespit eden tek eser:

400 den fazla resim, 384 sayfa

Doğan Kardeş Basımevi tarafından,
mevzuuna lâyık bir ihtimamla

HAZIRLANDI VE ÇIKTI

Bütün Kitapçılarda **Fiyatı 50 Lira**